

નવીન મેટ્રીક્યુલેશન ઇતિહાસ

[પ્રશ્નોત્તરરૂપે]

સ્ટુઅર્ટ અને હેનોવર વંશ

બ્રિટનના રાજ્ય બંધારણ સાથે

લેખક:

અનુભવી શિક્ષક

પ્રકાશક:

શ્રી ગજનન પુસ્તકાલય,

બુકસેલર અને પબ્લીશર

ટાવર રોડ, સુરત.

પ્રિંટર બાઈ બાના

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૧૮૭ કિમ્બલ ૦.૮૦.

ગ્રંથનામ ૧૫૧ મોટીકુલિશીન પત્રિકા

તારીખ ૧૫ : ૧૭૫૧ : ૦૩ : ૧૫

અંગ્રેજી છઠ્ઠા અને સાતમા ધોરણ માટે

નવીન મેટ્રીક્યુલેશન ઇતિહાસ

સ્કુઅર્ટ અને હેનોવર વંશ

બ્રિટનના રાજ્ય બંધારણ સાથે

[પ્રશ્નોત્તરરૂપે]

[મુખ્ય યુનિવર્સિટીના અંગ્રેજી છઠ્ઠા તથા સાતમા ધોરણ
માટેના નવા સુધારેલા અભ્યાસક્રમ મુજબ]

લેખક :

અનુભવી શિક્ષક

પ્રકાશક :

શ્રી ગજાનન પુસ્તકાલય

બુકસેલર અને પબ્લીશર

ટાવરરોડ, સુરત.

ઈ. સ. ૧૯૩૬]

[ક્રીંમત આઠ આના

પ્રકાશક : શ્રી ગંગાનન પુસ્તકાલય

હીરાલાલ છોટાલાલ દક્કર

માલીક :

શ્રી ગંગાનન પુસ્તકાલય

મુકસેલર અને પબ્લીશર

રાવરરોડ, સુરત.

: બીજા નવીન પુસ્તકો :

મુસલમાન યુગ	(પ્રશ્નોત્તરરૂપે)	૦-૪-૦
બ્રિટીશ યુગ	"	૦-૪-૦
મરાઠા યુગ	"	૦-૪-૦
પ્રાચીન યુગ	"	૦-૪-૦
ઇંગ્લેન્ડ તથા હિંદુસ્તાનનું		
રાજ્યબંધારણ	"	૦-૪-૦

આવૃત્તિ ૨ લી

૧૯૩૮.

મુદ્રક :

શા. વિદ્યુત્તલાસ કીશાભાઈ

‘સુંદર’ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, લીમડાચોક;

સુરત.

રુટુઅર્ટ અને હેનોવર વંશ

બ્રિટનના રાજ્ય બંધારણ સાથે

[પ્રત્યેક પાના પર ૩૫]

નવીન મેટ્રીકયુલેશન ઇતિહાસ

[પ્રશ્નાત્તરરૂપે]

લેખક:-અનુભવી શિક્ષક

વિદ્યાર્થીઓની સગવડ ખાતર નીચે મુજબ છુટા ભાગેમાં છાપવામાં આવ્યા છે:

દરેક પુસ્તકની કીંમત ફક્ત ચાર આના

મુસલમાન યુગ

બ્રિટીશ યુગ

મરાઠા યુગ

પ્રાચીન યુગ

ઇંગ્લેન્ડ તથા હિંદુસ્તાનનું રાજ્ય બંધારણ

- (૧) નવા અભ્યાસક્રમ મુજબ પરીક્ષામાં પૂછાયેલા અને હવે પછી પૂછાય એવા સવાલો અંગ્રેજી ભાષામાં આપી તેના ટૂંકમાં અને સદાસર જવાબો આપવામાં આવ્યા છે.
- (૨) ભાષા સરળ અને ફક્ત એકજવાર વાંચવાથી યાદ રહી જાય એવી સહેલી છે.
- (૩) વિદ્યાર્થીઓને પરીક્ષા વખતે મદદરૂપ થાય તેવા દ્રષ્ટિબિંદુથી લખાયેલા આ પુસ્તકોમાં પાઠ્ય પુસ્તકો જેવી લાંબી અને બીનજરૂરી વિગતો નહિ આપતા બધીજ અગત્યની બાબતો ઉપર સવાલ જવાબ આપેલા છે.

માટે ઇતિહાસની બીજી કોઈપણ ગાંઠડ વસાવતી વખતે તે પુસ્તક 'ગજનન પુસ્તકાલય' તરફથી છપાયેલું છે કે કેમ તેની ખાતરી કરશો. અને ફક્ત 'ગજનન પુસ્તકાલય' તરફથી છપાયેલી બુકોનીજ તમારા બુકસેલર પાસે માંગણી કરજો. અથવા દરેક પુસ્તક માટે પાંચ આનાની ટપાલની ટીકાટો મોકલી આપશો. અમે તમને ઘેર બેઠા બુકપોસ્ટથી પુસ્તક મોકલીશું. આજેજ ખરીદ કરો અથવા નીચેના સરનામે ટીકાટ મોકલો.

શ્રી ગજનન પુસ્તકાલય

ટાવર રોડ—મુરત.

નવીન મેટ્રીક્યુલેશન ઇતિહાસ

[પ્રશ્નાત્તર રૂપે]

સ્કુઅર્ટ વંશ

ઈ. સ. ૧૬૦૩ - ૧૭૧૪

જેમ્સ પહેલો	ઈ.સ. ૧૬૦૩-૧૬૨૫
ચાર્લ્સ પહેલો.....	ઈ.સ. ૧૬૨૫-૧૬૪૯
પ્રજાસત્તાક રાજ્ય.....	ઈ.સ. ૧૬૪૯-૧૬૬૦
(૧) ઓલિવર કોમવેલ	
(૨) રિચર્ડ કોમવેલ	
ચાર્લ્સ બીજો	ઈ.સ. ૧૬૬૦-૧૬૮૫
જેમ્સ બીજો	ઈ.સ. ૧૬૮૫-૧૬૮૮
વિલિયમ ત્રીજો અને મેરિ.....	ઈ.સ. ૧૬૮૮-૧૭૦૨
રાણી એન	ઈ.સ. ૧૭૦૨-૧૭૧૪

Q. 1. Describe briefly the character of James I.

જેમ્સ સ્વભાવે મગર હોતો અને તેને પોતાના જ્ઞાનનું ઘણું અભિમાન હતું. તે પોતે એમ માનતો કે રાજા હંથરી હક ધરાવે છે, તેથી પોતે જે કંઈપણ ધારે તે કરવાનો તેને હક છે. તેનું મુદ્દિચાતુર્ય ઘણું હતું પણ પ્રજાની નાડ તે પારખી શક્યો ન હતો. તેના અભિમાની સ્વભાવને લીધે સામાન્ય જનતા તરફ તે તિરસ્કાર દેખાડતો.

જેમ્સ સ્વભાવે ઘણો ડરખોડ હતો તેથી લડાઈથી તેના ટાંટીઆ ધ્રુજતા. પોતે જાતે કોઈપણ જનતનો વિચાર કર્યા વગર બંજનઓની દોર-વણીથી નાણાંનો ઘણો દૂર ઉપયોગ તેણે કર્યો હતો. ટયુડર રાજાઓની માફક

તે આપખુદ થવા પ્રયત્ન કરતો પણ પ્રજા તેમજ સમયને તે બરાબર જોળખી શક્યો નહિ.

તે પાર્લામેન્ટને પોતાના પક્ષમાં રાખી શક્યો નહિ અને પાર્લામેન્ટને મરજી વિરુદ્ધ જર્જ પ્રજાને અહિત કરતા ઘણા કૃત્યો તેણે કર્યા. ધર્મના ઝગડાનો અંત પણ તે સરળતા પૂર્વક લાવી શક્યો નહિ. તેની પરદેશનીતિ પણ સ્વાર્થી અને સિદ્ધાંતહીન હતી.

જેમ્સ પોતે ગર્વીષ્ટ, અભિમાની તેમજ જક્કી હતો. તેનામાં હાપલ હતું છતાં પણ તેના કાર્યોમાં મૂર્ખાઈ તરતજ તરી આવતી. આપણે જેમ્સને અભ્યાસ કર્યા પછી તેને 'મૂર્ખ પંડિત'ની ઉપમા આપીએ તો ખોટું નજર કહેવાય.

Q. 2. What was the policy of James I in church matters ?

જેમ્સના વખતમાં ખ્રિસ્તી ધર્મમાં તે વખતે ત્રણ મુખ્ય પંથો હતા પ્રોટેસ્ટન્ટ, કેથોલીક અને પ્યુરીટન. આ બધા પંથના લોકો એક અથવા બીજા કારણને લીધે રાજાની મહેરબાની મેળવવા ઇચ્છા રાખતા. દરેક પંથ એમ ધારતો કે રાજા તેમના તરફ મહેરબાની અથવા પક્ષપાત બતાવશે. જેમ્સ ગાદીએ બેઠો ત્યારે ત્રણમાંના કોઈપણ એક પંથ તરફ પક્ષપાત બતાવવા વિચાર ધરાવતો ન હતો. ધર્મના ઝગડાનું નિરાકરણ કરવા તેણે ધર્મગુરુઓની એક સભા હેમ્પ્ટન કોર્ટમાં બોલાવી હતી. આ સભાનું પરિણામ શાન્ય આવ્યું. જેમ્સે સંજોગોવસાત પ્રોટેસ્ટન્ટ તરફ પક્ષપાત બતાવવા પ્રયત્ન કર્યો. આમ થવાથી પ્યુરીટન નારાજ થયા અને તેના પરિણામે જેમ્સ સામે ધર્મની લડત ચલાવી. પ્યુરીટનોની ધર્મની લડત વિરુદ્ધ જેમ્સે સખત પગલાં લીધાં અને અને તેથી ઘણાં લોકોની લાગણી દુભાઈ અને લોકો જેમ્સ તરફ તિરસ્કારની નજરે જોવા લાગ્યા.

જેમ્સની ધર્મનીતિનું પરિણામ એ આવ્યું કે પ્યુરીટન અને કેથોલીકો અને નાસીપાસ થયા અને તેથી તેઓએ એકત્ર થઈ રાજા સામે કાવત્રાં

રચ્યાં. તેઓ 'બાર્થ પ્લોટ' અને 'ગ્રાન પાઉડર પ્લોટ'ને નામે પ્રસિદ્ધ છે. આ કાવત્રાઓ રચવાનું કારણ જેમ્સની સત્તા લઈ લેવાનું હતું.

Q. 3. Describe the main points of dispute between James I and his Parliament.

રાજા સર્વ સત્તાધીશ છે, અને તેને પોતાને દરેક કાર્ય કરવાને ઇશ્વરી હક્ક છે; તથા પ્રજાના કાયદા તેને પોતાને અધિકારતા નથી એમ જેમ્સ માનતો હતો. આ ગેરવ્યાજબી માન્યતાને પરીણામે અને નીચે જણાવેલા કારણોને લીધે તેને અને પાર્લામેન્ટને તકરાર થતી. (૧) પાર્લામેન્ટની સંમતિ સિવાય તે કરો નાખતો, તેમજ પરવાના વેચતો. (૨) પ્રધાનો તેના નોકર છે એમ તે માનતો અને તેથી પોતાના હુકમ પ્રમાણે પ્રધાનો પાસે રાજ્ય કારભાર કરાવતો. (૩) મુખ્ય ન્યાયાધીશોને પોતાની મરજી પ્રમાણે ન્યાય આપવા તે ફરજ પાડતો. (૪) જેમ્સ પોતેજ કાયદા બનાવી અમલમાં મૂકતો, અને તે કાયદાની વિરુદ્ધ જનારને બારે શિક્ષા અમલી પડતી. (૫) પરદેશની નીતિ:—જેમ્સ સ્પેનની સાથે યુદ્ધ કરવા માંગતો ન હતો અને પોતાના દીકરા ચાર્લ્સનાં લગ્ન સ્પેનના રાજાની (કેથોલીક પંથના) કુંવરી સાથે કરવા માંગતો હતો.

Q. 4. "Though the reign of James I did not witness a revolution, the seeds of revolution were reaped in his time". Prove the truth of the statemet.

જેમ્સ પહેલાના વખતમાં બળવો થયો ન હતો, તે છતાં તેના અમાનુષી અને આપણુદ વર્તનને લીધે રાજા અને પ્રજા વચ્ચેનું ઘર્ષણ અનેક કારણોને લીધે ચાલુ રહેતું. સવાલ ત્રીજામાં જણાવેલા કારણો તકરારનું મૂળ હતાં અને તેથી પાર્લામેન્ટ અને રાજા વચ્ચે વારંવાર મતભેદ પડ્યા કરતો. પ્રજાજનો લાગણીવશ થઈ ઉસ્કેરાઈ જતા અને રાજાની આપણુદ સત્તા નાણુદ કરવા ઘણાં પ્રયત્નો કરતા, બીજી તરફ રાજા અહંભાવથી રાજ્ય ચલાવતો અને

પ્રગ્નજન તરફ તેમજ પ્રધાનો તરફ નિર્દયપણે વર્તતો હતો. આ પ્રમાણે રાજા અને પ્રગ્ન બન્નેની લાગણીઓ ઉશ્કેરાયલી રહેતી. જેમ્સ પછી આવનાર ચાર્લ્સ રાજાએ જે પોતાની નીતિ સમય અનુસાર બદલી હોત તે આંતર-વિશ્વાસ ધાત નહિ.

Q. 5. Write Short notes on (A) The Gunpowder Plot. (B) The Hampton Court Conference.

(અ) ગન પાઉડર પ્લોટ:—જેમ્સ પહેલો કથોલીક તરફ ઘણી સખ્તાઈથી વર્તતો હતો. પ્રાર્થના વખતે ગેરલાજર રહેનાર કથોલીક પંથના શખ્સોને જેમ્સ દર મહીને પાંચ રૂબ જેટલો ભારે દંડ કરતો. જેમ્સના આવા વર્તનથી કેટલાક કથોલીક લોકો બહુજર ઉશ્કેરાઈ ગયા. જેમ્સ ગાદીએ બેઠા પછી મેઈન પ્લોટ અને બાર્ડ પ્લોટ નામના બે કાવત્રો. તેને ગાદી પરથી હાડી મૂકવા યોગ્યતા હતાં. આ બન્ને કાવત્રોમાં રોમન કથોલીકોએ ભાગ લીધો હતો અને તેથી જેમ્સે અળવાખેર તરફ વધારે સખ્તાઈ બતાવી હતી.

જેમ્સની મંજિહા, રોમન કથોલીક તથા પ્યુરિટનો ને, સંતોષ આપે એવી ધર્મનીતિ અખત્યાર કરવાની હતી. આ કાર્યને માટે તેણે સર્વ ધર્મ-પંથીઓના આગેવાનોને ભેગા કરી, ધર્મના જથડાનો નીકાલ કરવા પ્રયાસ કર્યો હતા. જેમ્સ તેમાં નિષ્ફળ ગયો હતો.

રાજાના ત્રાસમાંથી બચવાને કેટલાક રોમનકથોલીક લોકોએ ફરીથી કાવત્રું રચ્યું. આ કાવત્રાને હેન્રી પાર્લમેન્ટ હરાડી દેવાનો હતો. પાર્લમેન્ટના ભોંયરામાં દારૂગોળો ભરી રાખી, તે બ્યારે ભેગી થાય, ત્યારે દારૂગોળો સળગાવી પાર્લમેન્ટ હરાડી દેવી એવું કાવત્રું રચાયું. આ કાવત્રામાં રોયલ્ડ કેટસપી, ગાયકોફ્સ વગેરે ચાર પાંચ આગુસો મુખ્ય હતા. આ કાવત્રું પકડાઈ ગયું હતું; ગાયકોફ્સ ભોંયરામાંથી પકડાયો હતો. આ કાવત્રું પકડાઈ જવાથી રોમનકથોલીકની સ્થિતિ વધારે કઠોરી થઈ.

(B) હુમ્પટન કોર્ટ સભા:—જેમ્સ પહેલાના વખતમાં, ખુરીટન લોકોએ ધર્મના વહીવટમાં સુધારા કરવા તથા પ્રાર્થના પોથીમાં સુધારા કરવા, એક અરજી રાખતે કરી. જે અરજી ઉપર ૮૨૫ પાદરીઓએ સહી કરી હતી. ખુરીટન અને રોમનકેથોલીક ધર્મસંસ્થાઓના મતભેદ દૂર કરી, અને પક્ષોને સતોપ થાય તેવો નીવેડો લાવવા એક સભા હુમ્પટન કોર્ટના મકાનમાં જેમ્સે ભરી. આ સભામાં સર્વ ધર્મ પ્રતિનિધિઓને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. પ્રતિનિધિઓ તરીકે ૪ ખુરીટન પાદરી તથા ૧૬ ધર્મગુરુઓને બોલાવ્યા હતા. રાખતે પોતે આ સભાની ચર્ચામાં ભાગ લીધો હતો. જેમ્સે પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથનો સભામાં અચાવ કર્યો હતો અને એવું મંતવ્ય રજૂ કર્યું હતું કે “આજે ધર્મગુરુ કાલેશા અને કાલે રાખતે કાલેશા.” રાખતના આ વાક્યનો અર્થ એવો હતો કે ધર્મગુરુઓ પણ રાખતના નોંટલાજી ઉપયોગી હતા. આ સભામાં ફક્ત એટલોજી હરાવ થયો કે આબ્બિલનો તરજુનો અંગ્રેજીમાં કરવો. આજદિન સુધી એ ભાષાંતર કરેલું આબ્બિલ અંગ્રેજ દેવળોમાં વપરાય છે. જેમ્સના વલણથી સભાજનો નિરાશ થયા અને સભાનું કંઈપણ સાફ પરિણામ આવ્યું નહિ.

Q. 6. Describe briefly the character of Charles I.

પહેલો ચાર્લ્સ ઘણો નમ્રો અને સ્વભાવે જાફી રાખત હતો. રાખત તરીકે તે “ધજિરી લક્”નો દાવો કરતો અને પોતાનું ધાર્યું કરવા જતાં પ્રજાની ખતિરાજી વહેરી લેતો. જેમ્સ પહેલા કરતાં પણ તે વધારે અભિમાની અને જુદો હતો. પોતાના અભિમાન ખાતર સિદ્ધાંત વિરુદ્ધ અનેક ભુલ-ભરેલાં કૃત્યો તે કરતો. તે કેથોલીક ધર્મપંથીઓ તરફ પક્ષપાત અતાવતો અને પ્રોટેસ્ટન્ટ તરફ ફરતાથી વર્તતો. ચાર્લ્સના સલાહકારો તેના અભિપ્રાયને મળતા થતા અને તેથી ખરી સલાહ કે દોરવણી કાઢી તેને આપી શક્યું નહિ. રાખત તરીકે આપેલાં વચનો તે વારંવાર તોડતો અને તેથી લોકો તેના તરફ તિરસ્કારથી જોતાં.

Q. 7 Give a brief account of the reign of Charles I, describing the causes of disputes between him and the parliament. (upto 1629).

ચાર્લ્સ પિતાની માફક ઈશ્વરી હક્કમાં માનતો હતો. નાનપણથીજ આ જાતના સંસ્કારો તેનામાં પડ્યા હતા. પોતાની ઈચ્છામાં આવે તેવા કાયદાઓ બનાવી, સ્વાર્થ ખાતર ખર્ચ ખોટું જાળવવાની દરકાર કર્યો વગર, પોતાનું ધારેલું ને કરતો.

પહેલી પાર્લામેન્ટ : ચાર્લ્સનું વક્તવ્ય કેથોલીક પથ તરફ વિશેષ હતું. પ્રોટેસ્ટન્ટ પાસે કેથોલીક રિવાજો પળાવવા તે માથું મારતો. પાર્લામેન્ટમાં પ્યુરિટનોનું જોર વધારે હતું. તેથી રાજા અને પાર્લામેન્ટ વચ્ચે સંપૂર્ણ વિશ્વાસ ન હતો. સ્પેનની જેઠે યુદ્ધ કરવા તેને નાણાંની જરૂર પડી તેથી ઈ. સ. ૧૬૨૫ પહેલી પાર્લામેન્ટ તેણે બોલાવી હતી. પાર્લામેન્ટના પ્યુરિટન સભાસદોએ રાજાની નાણાંની માંગણીનો વિરોધ કર્યો. રાજાને મળતો જકાત (ટનેજ અને પાઉન્ડેજ)નો હક ફક્ત એક વર્ષ સુધી પાર્લામેન્ટે મંજૂર કર્યો. આ કારણથી ચાર્લ્સ પોતાનું અપમાન થયું છે એમ માની પાર્લામેન્ટ બરખાસ્ત કરી.

બીજી પાર્લામેન્ટ : પહેલી પાર્લામેન્ટ બરખાસ્ત કર્યા પછી ચાર્લ્સને નાણાંની જરૂર પડી એટલે બીજી પાર્લામેન્ટ તેણે બોલાવી. તેણે રાજ્યનું ઝવેરાત ગીરો મૂક્યું. લોકો પાસે બળાત્કારે પૈસા પડાવ્યા અને પુષ્કળ જુલમ સુગ્મ-સ્વા માંડ્યો. આમ કરવાથી પણ જોઈતાં નાણાં તેને ન મળ્યાં એટલે તેણે બીજી પાર્લામેન્ટ ઈ. સ. ૧૬૨૬માં બોલાવી. પાર્લામેન્ટના નવા સભાસદોએ નાણાં મંજૂર કરવાની ના પાડી. બકિંગહામ (ચાર્લ્સનો માનીતો સલાહકાર) પર પાર્લામેન્ટે આરોપો મૂક્યા અને આરોપોની ફરિયાદનો નિકાલ ન થાય ત્યાં સુધી નાણાં આપવાની ના પાડી. આથી ચાર્લ્સ પાર્લામેન્ટ બરખાસ્ત કરી.

રાજા આપઘાત બન્યો:—પહેલી અને બીજી પાર્લામેન્ટ બોલાવી પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાં ચાર્લ્સ નિષ્ફળ નિવડ્યો. લોકો પાસે તેણે બળાત્કારે

તેસા ઉછીનાં લેવા માંગ્યા. તે ઉપરાંત લોકોને લશ્કરમાં જોડાવવાની ફરજ પાડી. બ્રિટિશરોની મરજીથી ફ્રાન્સ જેડે લડાઈ જાહેર કરવામાં આવી. લશ્કરી કાયદો ચાલ્સે શાંતિના સમયમાં અમલમાં મૂક્યો. કાયમના કાયદાની રૂએ પણ લોકોને રક્ષણ મળી શક્યું નહિ.

ત્રીજી પાર્લમેન્ટ:—ઈ. સ. ૧૬૨૮માં ત્રીજી પાર્લમેન્ટ મળી તેમાં સભાસદોએ પોતાના હકો દૂબતા જેઈ પોતાના હકની માંગણી કરી. એને “પીટીશન ઓફ રાઈટ” કહે છે. માંગણીઓ:—

(૧) પાર્લમેન્ટની સંમતિ વિના રાજ્યએ કાઈની પાસે નાણાં લેવાં નહિ. (૨) સખળ કારણ વિના કાઈને કેદમાં નાંખવો નહિ. (૩) શાંતિના સમયમાં “લશ્કરી કાયદો” અમલમાં મૂકવો નહિ. (૪) સિપાઈઓના પોષણને માટે ખાનગી આસામીઓને ફરજ પાડવી નહિ.

ઉપલી માંગણીઓ જે રાજ્ય કમુલ કરે તેજ નાણાંની મંજૂરી પાર્લમેન્ટ તરફથી મળી શકે એમ હતું. તેસા ખાતર ગળજવાન થઈ હકની અરજ ઉપર ચાલ્સે સહી કરી પણ તેમાં લખેલાં વચન તેણે પાળ્યાં નહિ.

રાજ્યએ પોતાની અસલ મનોવૃત્તિ પ્રમાણે કારભાર ચલાવવા માંડ્યો. આ સામે પાર્લમેન્ટે વિરોધ કર્યો. આથી ચાલ્સે પાર્લમેન્ટ બરખાસ્ત કરી અને વિરોધપક્ષના આગેવાનોને બંદીખાને નાંખ્યા. ઈ. સ. ૧૬૨૯.

Q. 8. What do you know of:—(A) “Theory of Divine Right of Kings. (B) Petition of Rights.

(A) “રાજ્યના દેવી હકનો સિધ્ધાંત”:—જેમ્સની નીતિ આપખુદ હતી. તે એમ માનતો કે—“રાજ્યઓ ઈશ્વરના પ્રતિનિધિ હોવાથી તેમની સત્તા દેવી હક સમાન છે.” આ સિધ્ધાંતને અનુસરી પાર્લમેન્ટના કાયદા પ્રમાણે તે વર્તવાનું પસંદ કરતો નહિ. રાજ્ય ઈશ્વરનેજ જવાબદાર છે અને તેણે કરેલાં કૃત્યો વિષે પાર્લમેન્ટ સવાલ કરી શકે નહિ. આ સિધ્ધાંત “રાજ્યના

દૈવી હક્કનો સિધ્ધાંત" ગણુતો. આથી રાજ્ય વિરુદ્ધ આચરણ કરનારને રાજકોહી કે ધર્મકોહી જેમ્સ ગણુતો.

આ જાતના દૈવી હક્કના દાવાની માન્યતાથી જેમ્સ આપખુદ બન્યો અને તેને ખોતાને સગવડ પડે એવા કાયદા બનાવી અમલમાં મૂકવા લાગ્યો. ખોતાની મરજી પ્રમાણે બનાવેલા કાયદાથી લોકોમાં અસંતોષ થયો અને આંતરવિચ્છેદના બીજ રોપાયાં.

(B) "પ્રજ્ઞના હક્કની અરજી":—જેમ્સની માફક ચાર્લ્સે પણ આપખુદ રીતે રાજ્ય વહીવટ ચલાવતો હતો. ઇસ. ૧૬૨૮માં ચાર્લ્સે ત્રીજી પાર્લમેન્ટ બોલાવી, આ પાર્લમેન્ટમાં પીમ, હેમ્પડન, કોમવેલ વગેરે હંસાહી અને શૂરવીર સમાસદો હતા. આ સમાસદોએ ચાર્લ્સે કરેલા જુલમો અને અન્યાયો દૂર કરવાનો નિર્ધાર કર્યો તેથી તેઓએ પ્રજ્ઞની ક્રિયાદ રાજ્ય સમક્ષ નિરૂપણે મૂકી અને સાથે સાથે "પ્રજ્ઞના હક્કની અરજી" પણ રજુ કરી. આ અરજીમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે રાજ્ય જ્યાં સુધી પ્રજ્ઞની માંગણીઓનો નિકાલ ન કરે ત્યાંસુધી રાજ્યને પૈસાની મજૂરી આપવી નહિ.

ચાર્લ્સે આ પાર્લમેન્ટ નાણું બીડતે લીધેજ બોલાવી હતી એટલે પ્રજ્ઞની અરજી મંજૂર થાય તોજ પૈસા મળે એમ હતું; તેથી ચાર્લ્સે અરજી પર સહી કરી. અરજી પર સહી કરવાથી ચાર્લ્સને ૪ લાખ પાઉન્ડ મળ્યા હતા. પણ પૈસા મળ્યા પછી ચાર્લ્સે એવમની થયો. આંતરવિચ્છેદના રોપનું આ પણ એક મુખ્ય કારણ હતું કારણકે ચાર્લ્સે પ્રજ્ઞના હક્કની અવગણના વારંવાર કરતો.

Q. 9. Describe the personal rule of Charles I from 1629 to 1640.

ચાર્લ્સે આ સમય દરમિયાન લોડ અને સ્ટ્રેફર્ડની સલાહથી સ્વતંત્રપણે રાજ્ય કારભાર ચલાવ્યો અને પાર્લમેન્ટની બીલકુલ પણ દરકાર કરી નહિ.

ખોતાના સ્વતંત્ર અમલ દરમ્યાન તેણે કાયદાઓ તોડી ખોતાની મરજી પ્રમાણે રાજ્ય વહીવટ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. “ ટનેજ અને પાઉન્ડેજ ”ના કર ઉઘરાવવા શરૂ કર્યો. જંગલના જુના કાયદા કાઢી નાંખી લોકો પાસેથી જમીન ખચાવવા બદલ ભારે દંડ વસુલ કરવામાં આવ્યો. અસલની ‘ફ્યુડલ રીસ્ટમ’ પ્રમાણે લશ્કરી નોકરીની માંગણી કરી; તેમ નહિ કરનારને ચાલ્સે ભારે દંડ કરતો. લાંબા સમયથી બંધ કરેલા વહાણવેરો તેણે ફરી ચાલુ કર્યો. આ ઉપરાંત આયાત માલ પરની જકાત વધારી. તેમજ દરરોજની જરૂરીયાત વસ્તુઓ વેચવાનો ધંધો આપવાનો રિવાજ દાખલ કર્યો. પાર્લમેન્ટ વારંવાર તેને પૈસા આપવાની ના પાડતી હતી તેથી ચાલ્સે પાર્લમેન્ટની મંજૂરી વગર પૈસા ઉઘા કરવા માટે ઉપલા સાધનોની મદદ લીધી.

ચાલ્સે સ્ટ્રેફર્ડને આયલાંડનો સુબો બનાવ્યો. આયલાંડમાં તેણે સખતાઈથી રાજ્ય કર્યું અને જરૂર લશ્કર હતું તેને ચોખ્ખા કરાવત આખી કેળવ્યું અને આયલાંડને ચાંચીઆના બચમાંથી મક્તા કર્યું અને ત્યાંનો વેપાર ઉદ્યોગ સુધાર્યો. સ્ટ્રેફર્ડના અમલથી લોકોની સ્થિતિ સુધરી તે છતાં લોક લાગણી તો રાજની વિરુદ્ધ હતી.

રાજને ખોટું રહેતે દોરવનાર તેનો બીજો સલાહકાર લોડ હતો. તે કેથોલિક ધર્મ તરફ મહેરબાની બતાવતો હતો અને તેથી પ્રાર્થના ધોરણમાં સુધારો કરી તે પ્રમાણે વર્તવા ચુરીટનોને ફરજ પાડવા લાગ્યો. વળી સ્ટ્રોટલાંડની પ્રજા આશ્રય અને સ્વતંત્રાપ્રિય હોવાથી લોડે નવી પ્રાર્થનાપાયા દાખલ કરવાની ફરજ પાડી તે સામે લોકોએ સખત વિરોધ કર્યો. આમું સ્ટ્રોટલાંડ ઉશ્કેરાઈ ગયું અને સધળી પ્રજાના આ સામાન્ય વિરોધને લીધે સંગ્રહન થયું. ચાલ્સે સ્ટ્રોટ લોકો સામે લશ્કરી બળ વાપરી તેમને તાબે કરવા વિચાર કર્યો. ચાલ્સે પાસે લશ્કર ન હોવાથી સ્ટ્રોટલાંડ સાથે સંધિ કરવી પડી.

Q. 10. What part did Earl of Straford and William Laud play during the reign of Charles I. Briefly describe their career.

અર્લ સ્ટ્રેફર્ડ:—ચાર્લ્સ પહેલાના સમયમાં ટોમસ વેંટવર્થ નામનો ધનવાન અને શુદ્ધિશાળી રાજ્ય પાર્લમેન્ટમાં જોડાયો. તે પ્રજાપક્ષનો હતો અને ડ્યુક ઓફ બર્કિંગહામનો વિરોધી હતો. “પ્રજાના હક્કોની અરજ તૈયાર કરવામાં તે મોખરે હતો. ચાર્લ્સ ગાદીએ બેઠો પછી બે વર્ષમાં ડ્યુક ઓફ બર્કિંગહામ મરણ પામ્યો એટલે ટોમસવેંટવર્થ રાજ્યના પક્ષમાં જોડાયો. વેંટવર્થ સત્તાનો લોભી હતો. ફ્રાન્સના જેવો રાજ્યવહીવટ તેને ઇંગ્લંડમાં અલાવવાની મહત્વકાંક્ષા હતી. ચાર્લ્સે એને અત્રે ઓફ સ્ટ્રેફર્ડ બનાવ્યો અને કાઉન્સિલનો પ્રમુખ પણ બનાવ્યો. રાજ્યને નામે સ્ટ્રેફર્ડે ઇંગ્લંડમાં ઘણા બદલાવો ગુજાર્યા હતા. ઈ.સ. ૧૬૩૨માં સ્ટ્રેફર્ડને આચર્લડનો લોડ ડેપ્યુટી બનાવવામાં આવ્યો. સ્ટ્રેફર્ડએ રાજ્યની સલામતી માટે એક મોટું લશ્કર ઉભું કરવાની યોજના ઘડી કાઢી. તે ઉપરાંત પાર્લમેન્ટની પરવાનગી વગર, પૈસા ઉઘરાવવાના અનેક ઉપાયો તેણે શોધી કાઢ્યા. સ્ટ્રેફર્ડ ચાર્લ્સનો એક ઘણા માનીતો સલાહકાર હતો અને રાજ્યવહીવટમાં રાજ્યને ઉધે રહેતે દોરવનાર પણ તેજ હતો. લોકો સ્ટ્રેફર્ડના વર્તનની તદ્દન વિરોધ હતા અને તેથી તેનું ખૂબ થયું હતું.

વિલિયમ લોડ:—ખ્રીશ્ચ લોડ કેથોલીક ધર્મપંથનો હતો અને તેથી પાર્લમેન્ટનો ઘણો પ્રખર વિરોધી હતો. લોડ પ્રમાણિત અને નિર્લોભ હતો તે છતાં ધર્મની બાબતમાં ઘણો ઝડપી અને જાદુઈ હતો. ઈ.સ. ૧૬૩૪માં ચાર્લ્સે તેને કેન્ટરબરીનો આર્કબીશપ બનાવ્યો હતો. લોડનો સ્વભાવ ઘણો કડક હોવાથી ધર્મની બાબતોમાં તે સખત શિક્ષા કરવા ચૂકતો નહિ. લોડ ખ્રીસ્ત ધર્મપંથીઓને પાળી ગાળી સખત શિક્ષા કરતો. વેંટવર્થને લશ્કર ઉભું કરવામાં તેણે સારી મદદ કરી હતી. લોડના જીવનનો અંત પણ સ્ટ્રેફર્ડના જીવતઅંત સમો કારમો આવ્યો હતો.

સ્ટ્રેફર્ડ રાજ્યવહીવટમાં અને લોડ ધર્મ બાબતમાં ચાર્લ્સના મુખ્ય સલાહકાર હતા. બન્ને સત્તાના ઘણાજ લોભી હોવાથી ચાર્લ્સને પ્રજાવિરોધ સલાહ આપવા ચૂક્યા નહિ. ચાર્લ્સનો સ્વભાવ અભિમાની અને આપાપુદ

તેના દ્વેષોજ તેમાં આવા સલાહકારથી તેના રાજ્યવહીવટથી લોકોમાં અસં-
તોષ થયો.

Q. 11. Give a brief account of the Long Parliament.

ચાર્લ્સ ૧૧ વરસ સુધી પાર્લમેન્ટ વગર રાજ્ય કર્યું. તેણે આપેલાં વચનોનો ભંગ કરી અમાનુષી રાજ્ય કારભાર ચલાવ્યો. કેટલાક નવા કરો નાખ્યા. આ બધા કારણોને લીધે લોકો ચાર્લ્સની રાજ્યનીતિ વિરુદ્ધ થઈ ગયા હતા. સ્કોટલેન્ડ એ ચાર્લ્સની સામે બળવો કર્યો હતો અને તેથી તેને તેઓની સાથે લડાઈ કરવા પૈસાની જરૂર હતી. આ કારણથી તેણે ૧૬૪૦ માં પાર્લમેન્ટ બોલાવી અને તે ૧૬૬૦ સુધી ચાલુ રહી તેથી આ લાંબી પાર્લમેન્ટ ના નામે ઓળખાય છે.

પાર્લમેન્ટના સભાસદો રાજની સામે થયા અને અમુક શરતો ચાર્લ્સ પાસે કબુલ કરાવ્યા પછી પૈસા મંજૂર કરવા એવું નક્કી કર્યું. સ્ટ્રેક્ષર્ડ ના રાજ્ય કારભાર અને લોડની ધર્મનીતિ ને માટે સભાસદોએ ઘણાજ કડક વિરોધ જાહેર કર્યો. પાર્લમેન્ટે નીચે પ્રમાણે એક પછી એક કાર્યો હાથ ધર્યા અને તે પ્રમાણે અમલ ચલાવ્યો:—(૧) સ્ટાર ચેમ્બર અને હાઈ કમીશન જેવી જુલમી અદાલતો રદ કરી. (૨) વહાણ વેરા અને બીજા કરો રદ કર્યા. (૩) સ્ટ્રેક્ષર્ડ અને લોડ પર રાજકોહના આરોપ મૂકી તેમને કેદ કર્યા. (૪) પાર્લમેન્ટને તેની સંમતિ વિના બરખાસ્ત કરવી નહિ. (૫) દર ત્રણ વર્ષ પાર્લમેન્ટ મળવીજ નેહએ એવો કાયદો પસાર કર્યો. આ બધું ફક્ત એકાદ વર્ષના સમય દરમ્યાન થયું.

ત્યાર પછી બાર્મિક સુધારાનું કાર્ય પાર્લમેન્ટે હાથ ધર્યું. પ્રોટેસ્ટન્ટ પ્યુરિટન પંથ નામુદ કદવા પ્રયત્નો કરવા લાગ્યા. આ કારણથી પાર્લમેન્ટમાં એ પક્ષ પડ્યા. પ્યુરિટનો રાજના પક્ષમાં મળ્યા અને તેથી તેના તરફ દોલસાજી બતાવવા પ્રેરાયા. આ સમયે આયર્લેન્ડમાં બંડ થયું અને

પ્રોટેસ્ટન્ટોની ક્ષતિ થઈ. આ આખતની રાજ્યનીતિ વખોડી કાઢવા માટે પીએ એક ફરિયાદ રજુ કરતો મોટો વાંધો ઉઠાવ્યો. આ વાંધાથી બન્ને પક્ષ વચ્ચે પાર્લામેન્ટમાં જળમરી તડાતડી થઈ. ચાર્લ્સ પીએ વગરે પાંચ આગેવાન સભાસદોને કેદ કરવા હુકમ કર્યો પણ તેમાં તે નિષ્ફળ નીવડ્યો. થોડા દિવસ પછી આ પાંચે સભ્યો પાર્લામેન્ટમાં આવી બેઠા અને રાજ્યના અત્યાચારથી લોકો ઉશ્કેરાઈ ગયા હતા એટલે લોકોએ રાજમંદુલ તરફ ધસારો કર્યો ત્યારે રાજ્યને લાગ્યું કે લંડનમાં રહેવું ભયભરેલું હતું. ચાર્લ્સે લંડન છોડ્યું આ સ્થિતિમાં રાજ્ય અને પ્રજા વચ્ચે યુદ્ધ વગર બીજું શું હોઈ શકે ?

Q. 12. Give the main causes that led to the Civil War in the reign of Charles I.

ચાર્લ્સે આપખુદ સત્તાથી, પાર્લામેન્ટને પૂછ્યા વગર ૧૧ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. ખોટી રીતે કરો ઉધરાવ્યા અને લોડ તેમજ સ્ટ્રેકર્ડને આજ્ઞા પરથી કાઢી મૂકવા આનાકાની કરી. આ બધા કારણોને લઈને રાજ્ય અને પ્રજા વચ્ચે લાગણી ઉશ્કેરાઈ ગઈ હતી. પીએ તેમજ બીજા ચાર પાર્લામેન્ટના સભાસદોને શિક્ષા કરવા જતાં, તે બીન કાયદેસર ચાર્લ્સનું પગલું લોકોને ગમ્યું નહિ. લશ્કરી કાયદો અમલમાં મૂકવા પાર્લામેન્ટે દરાવ કર્યો. આ દરાવ મુજબ લશ્કરી તેમજ મુલકી રાજ્યસત્તા રાજ્ય પાસેથી લઈ લેવાની હતી. ખોતાની પાસે રહેલી આ સત્તા ચાર્લ્સે છોડી દેવાને તૈયાર ન હતો.

લોંચી પાર્લામેન્ટમાં રજુ કરેલા હકના કાયદાઓ પ્રમાણે વર્તવા ચાર્લ્સ તૈયાર ન હતો. (૧૬૫ માટે જુઓ સવાલ ૧૧ માં). સ્ટ્રેકર્ડ અને લોડના રાજ્ય કારભારથી લોકો ધાણુજ કટાણી ગયા હતા. પાર્લામેન્ટમાં એ મોટા પક્ષ, પ્રોટેસ્ટન્ટ અને પ્યુરીટન્સ પડી ગયા હતા; અને જે આંતરવિશ્વલ થયો તે આ બંને પક્ષોને લીધેલ થયો હતો. આ પક્ષો ફક્ત ધાર્મિક દૃષ્ટિએ પડ્યા હતા.

આપણે ઉપર જોયું તે પ્રમાણે ચાર્લ્સના એકેએક કૃત્ય પ્રત્યે લોકોનો જળમરો વિરોધ હતો. તે આપખુદ સત્તાની પરિસીમા આળંગી ગયો. આથી

રાજની સ્થિતિ ઘણીજ કંડાડી થઈ ગઈ હતી. ધાર્મિક ઝઘડાને લીધે પ્રજામાં જે જખરા પકા પડી ગયા હતા. તેથી આંતરવિચ્છેદની શરૂઆત થઈ. જે આર્સેનૅ પૈસાનો લોભ ન રાખ્યો હોત; જીન કાયદેસર રાજ્ય ન કર્યું હોત; અને જે સમયને ઝાળખીને તે વર્ત્યો હોત તો તેને પોતાનું ડોકું આપવું ન પડતે.

Q. 13 What were the relations between Charles I. and his Parliament ? Why did he fail to maintain his position as a ruler ?

જુઓ સવાલો ૭ અને ૧૧ના જવાબો.

Q. 14. Give a short life-sketch of Cromwell.

તે ૧૫૯૯માં હર્ટીંગ નામના પરગણામાં જન્મ્યો હતો. તેણે ઉંચા પ્રકારની નાની ઉંમરમાં કળાણી લીધી હતી, તેનો ધંધો ખેતીનો હતો.

ઈ. સ. ૧૬૨૮માં તે લોકસભામાં ચૂંટાયો હતો. તેનો સિદ્ધાંત-કાય કરવાનો હતો; પણ ફક્ત બોલવું જ તેને ગમતું નહિ. નાનપણથી તેને લશ્કરી તાલીમ મળી ન હતી તોપણ તે એક મોટો સૈનિક બન્યો હતો. ઈ. સ. ૧૬૪૨માં હુકની અરજી પાર્લામેન્ટમાંથી પસાર થઈ ત્યારે તે સભાસદ હતો. આર્સેનના આપખુદ વર્તનથી દેશમાં જે પરીસ્થિતિ ઉભી થઈ હતી તેને પહોંચી વળવા ક્રોમવેલે એક મોટું લશ્કર ઉભું કરવા વિચાર કર્યો. ક્રોમવેલના લશ્કરમાં સૈનિકો તરીકે ઘણાંજ મજબૂત ધર્મજનુની અને વજ્રબાહુબળવાળા પ્રજાજનો દાખલ થયા હતા. ક્રોમવેલે આંતરવિચ્છેદમાં એક મેનાધિપતિ તરીકે દેશસેવા બજાવી. આ રીતે તેણે રાજદારી બાબતમાં ઘણું મોટું ભાગ ભજવ્યો હતો.

આંતરવિચ્છેદના અંતે, આર્સેનના વધ પછી, ક્રોમવેલે કમીઝીની મદદથી રાજ્ય ચલાવી ઉમરાવોની સભાનો નાશ કર્યો હતો.

આયર્લેન્ડમાં આર્સેન જીગ્નને ગાદી આપવાની જ્યારે ક્યોલોક્લેસે

તૈયારી કરી ત્યારે ત્યાં જઈ કોમવેલે તરવારો અને બંદુકથી લોકોની કતલ કરી હતી.

સ્કોટલેન્ડમાં પણ એજ પ્રમાણે કોમવેલ વિરુદ્ધ બંડ થયું હતું. તેને પણ કોમવેલે ડાખી દીધું હતું.

આંતરવિશ્વમાં માર્ટન મર, નેઝિબી, ડનબાર અને વૂસ્ટર જેવા યુદ્ધમાં કોમવેલ વિજેતા થયો; અને તેને લીધે તે એક મહાન દેશનેતાની પદવી પ્રાપ્ત કરી શક્યો હતો. લસ્કરની મદદથી ચાર્લ્સની સત્તા તેણે નાશુદ કરી એટલુંજ નહિ પણ તેને કેદ પણ કર્યો હતો. ઈંગ્લાંડનો રાજવર્ધીવટ કરવાનું કાર્ય, એક મહાન દેશનેતા તરીકે કોમવેલના માથા પર આવી પડ્યું. કોમવેલના વિચાર પાર્લામેન્ટને રાજ્યકારભાર સોંપી દેવાનો હતો. પરંતુ પોતાના પ્રયાસમાં તે નિષ્ફળ નિવડ્યો કારણકે તેણે પાર્લામેન્ટના સભ્યોનું અપમાન કર્યું અને તેને વિખેરી નાખી. ત્યારપછી પોતે પસંદ કરેલા પ્રગ્નના પ્રતિનિધિઓની મદદથી પાર્લામેન્ટ બોલાવી. આ વખતે પણ કોમવેલને સહકાર મળ્યો નહિ. ચાર્લ્સની માફક કોમવેલે પણ પ્રગ્નના હક્કો પર તરાપ મારી અને લસ્કરી અમલ દેશપર હાકી બેસાડ્યો હતો.

સૈનિક તરીકે કોમવેલની કારકિર્દી જેટલી ઝળહળતી હતી તેટલીજ રાજ્યકર્તા તરીકે ન હતી. કોમવેલનાં કેટલાંક કૃત્યો ચાર્લ્સના કૃત્યો કરતાં પણ વધારે અમાનુષી હતાં. કોમવેલ પોતે પ્યુરીટન હોવાથી જાહેર ઉત્સવોની, નાટકોની તેમજ મોજશોખના સાધનોની તેણે બંધી કરી હતી. આથી લોકોની સ્વતંત્રતા ધીનવાઈ ગઈ હતી. ચાર્લ્સનો વધ કરવાથી ઘણા પ્રગ્નજનોની લાગણી દુઃખાઈ હતી; અને તેનું એ કૃત્ય કોમવેલ રીતે યોગ્ય ન કહેવાયું. જે કોમવેલ પ્રગ્નની સ્વતંત્રતા માટે લડ્યો હતો તેજ કોમવેલ રાજ્ય સત્તા મળતાં આપણુદ બન્યો. એ હકાકત કોમવેલના હવનનો એક કાયડો નથી શું ?

Q. 15. Describe briefly the events of the Civil War.

પીમ અને પીળ ચાર સભાસદોને કેદ કરવાનું ચાર્લ્સનું પગલું
ધણુંજ મૂખાઈ ભરેલું હતું. ચાર્લ્સની સામા આખું લંડન શહેર થયું. ચાર્લ્સ
આ વખતે ક્રાન્સની મદદની આશા રાખતો હતો. લંડન છોડી હલ બંદરના
કિલ્લા તરફ તે ગયો. ત્યાં તેણે રકોટલોકોની મદદ માગી પણ હલના કિલ્લામાં
તે દાખલ થઈ શક્યો નહિ; તેથી નોટિંગહામ જઈ પ્રજા વિરુદ્ધ વિચલ
બહાર કર્યો.

પાર્લામેન્ટના કેટલાક અમીરોએ રાજાનો પક્ષ લીધો હતો તે છતાં
મોટો પક્ષ પ્રજા તરફ હતો. પ્રજા પક્ષનો સેનાપતિ અર્લ ઓફ ઈસેક્સ
નોટિંગહામ પહોંચ્યો પણ તે જાતે પ્યુરીટન હોવાથી રાજાની સામા થયો
નહિ. આ સમયે રૂપર્ટ જે ચાર્લ્સનો ભાણેજ થતો હતો તેણે સારી મદદ
કરી અને ચાર્લ્સને રક્ષણ આપ્યું. ઈ. સ. ૧૬૪૩માં એન્ગલિશ આગળ
પાર્લામેન્ટ પક્ષ અને રાજા પક્ષ વચ્ચે યુદ્ધ થયું તેમાં પાર્લામેન્ટનું લશ્કર
હાર્યું. વિચલ દરમ્યાન ચાર્લ્સ ઓક્સફર્ડ જઈ લંડન પર હુમલો કરી તે
કબજો કરવા પ્રયાસ કર્યો.

રકોટલોકોએ ધર્મના રક્ષણની માંગણી કરી પાર્લામેન્ટને મદદ કરી.
આ સમયે પ્રજાપક્ષનો ઓલિવર ક્રોમવેલ પોતાનું ક્વાચત લશ્કર લઈ યુદ્ધ
માં પડ્યો અને ૧૬૪૪માં માર્ટન મૂર આગળ ઘણું મોટું યુદ્ધ થયું
તેને પરિણામે પાર્લામેન્ટનો વિજય થયો. ક્રોમવેલે રાજાને વિચલના સમાધાન
રૂપે કેટલીક હિદાર શરતો રજુ કરી પણ ચાર્લ્સે તે શરતો કબુલ કરી નહિ.
અને તેને પરિણામે ચાર્લ્સ ઉપર પ્રજાનો ક્રોધ કરવાનો આરોપ મુકવામાં
આવ્યો. આ કાર્ય માટે એક ખાસ કમીટી નીમવામાં આવી હતી. આ
કમીટીએ ચાર્લ્સને દેહાંતની સજા કરી.

પરિણામ:—પ્રજાપક્ષની જીત થઈ. રાજાનો શિરચ્છેદ થયો. પ્રજા
સ્વતંત્ર બની. રાજાની આપખુદ સત્તા નાશ પામી. ક્રોમવેલે રાજ્ય સત્તા
હાથમાં લીધી અને તેનું રાજ્ય લશ્કરના ત્રાસથી ચાલ્યું.

Q. 16. Describe the part played by Cromwell
in the Civil War.

ક્રોમવેલ પાર્લામેન્ટનો સભાસદ હતો. રાજનું લશ્કર ઘણું બળવાન હતું. અને તેની સામા ટકી રહેવા ક્વાયત લશ્કરની ખાસ જરૂર હતી એમ તેને લાગ્યું. આંતરવિથલ જ્યારે શરૂ થયો ત્યારે પોતાના કેળવાયલા લશ્કરના બાહુબળ વડે તેણે રાજ્યસત્તાનો સામનો કર્યો. તેનું લશ્કર **iron sides** ને નામે ઓળખાતું હતું. માર્ટનમરની લડાઈમાં તેને પહેલી જીત મળી. ક્રોમવેલ એક મહાન સેનાધિપતિ તરીકે મશહૂર થયો અને પ્રજા પક્ષે તેને લશ્કરી અમલનો રાજ્ય વહિવટ સોંપી દીધો. તેની બીજી જીત નેજબી આગળ થઈ હતી. આ વખતે પ્રજાના સ્વતંત્ર પક્ષે પાર્લામેન્ટની મદદથી સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપવાનો વિચાર કર્યો અને ક્રોમવેલને પોતાના પક્ષનો સરદાર બનાવ્યો. રાજની દાર પધ્ધી પાર્લામેન્ટે ક્રોમવેલના કબ્જા મુજબ અમુક શરતો રજૂ કરી પણ રાજ્યએ તે કમુલ રાખી નહિ. ક્રોમવેલે પોતાના લશ્કરની મદદથી સ્કોટલેંડમાં જે બળવાળ ચાલતી હતી તે દાબી દીધી. આયર્લાંડમાં પણ તેજ પ્રમાણે લશ્કરી અમલથી ક્રોમવેલે પોતાની સત્તા જમાવી. જુઓ જવાબ ૧૫મો.

આંતરવિથલના અંતમાં ક્રોમવેલે પાર્લામેન્ટના એક સ્વતંત્ર પક્ષ હિંમત કર્યો અને સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપવા કોશીસ કરી. ક્રોમવેલની લશ્કરી જીતથી તેના એટલો અધી પ્રજા પક્ષ પર કામુ હતો કે તેણે એક કમીટી નીમી. રાજને શિરચ્છેદ કરવાનો ઠરાવ કર્યો. આ ઉપરથી માલમ પડે છે કે ક્રોમવેલ આંતરવિથલ દરમ્યાન ઘણા આગળ પડતો ભાગ ભજવ્યો હતો અને તેને પરિણામે રાજની આપખુદ સત્તા નાશુદ થઈ હતી.

Q. 17. By what act did Cromwell become the Protector ? Give the Provisions of the Act.

રમ્પ પાર્લામેન્ટે ચાર્લ્સ પહેલાને દેશદ્રોહી ઠરાવી ફાંસી દીધી. ઉમરાવોની સભાને નાશુદ કરી અને પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપ્યું પણ ક્રોમવેલને રમ્પ પાર્લામેન્ટની મદદથી રાજ્ય કરવાનો વિચાર ન હતો. આ રમ્પ પાર્લામેન્ટ તેણે જતો બરખાસ્ત કરી હતી.

ભારપછી કોમવેલ્થ બીજી પાર્લામેન્ટ બોલાવી જે ‘Bare-bones’ હુંદી, પાર્લામેન્ટને નામે ઓળખાય છે. આ પાર્લામેન્ટ તદ્દન નિષ્ફળ નિવડી અને કોઈ પણ જાતનું સક્રિય કર્તવ્ય કરી શકી નહિ તેથી તે પણ અરખાસ્ત કરવામાં આવી.

આ સમયે લોકો એમ ઈચ્છતા હતા કે કોઈપણ જાતનો બંધારણ પૂર્વક રાજ્ય વહીવટ હેશને જરૂરનો છે. ‘Council of state’ નામની સભાએ રાજ્ય વહીવટ બંધારણ પૂર્વક ચાલે એટલા માટે એક “રાજ્ય વહીવટનો ખરિતો” (Instrument of Government) પસાર કર્યો. આ ખરિતાના મુદ્દાઓ આ પ્રમાણે હતા:—(અ) રાજ્યનો તમામ વહીવટ એકજ વ્યક્તિને સોંપવો અને તે વ્યક્તિને લોર્ડ પ્રોટેક્ટરની પદવી આપવી. લોર્ડ પ્રોટેક્ટર તરીકે કોમવેલ્થની નીમાણુંક થઈ હતી અને તેથી બધી સત્તા તેને આપવામાં આવી હતી તથા તેને સલાહ આપવા એક સમિતિ નીમી હતી. (બ) ઈંગ્લંડ, સ્કોટલંડ અને આયર્લેન્ડના પ્રતિનિધિઓની અનેલી પાર્લામેન્ટ રચવી અને પાર્લામેન્ટની દર ત્રણ વર્ષે ચૂંટણી કરવી. (ક) રોમન કેથોલીક સિવાય બધા ખ્રિસ્તિ પંથોને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપવી.

આ ખરિતાથી રાજ્યવહીવટ ચલાવી શકાય તેમ હતું; તે છતાં તે ખરિતો ન્યાયની દૃષ્ટિએ બેતાં ગેરકાયદેસર હતો કારણ કે તે કાયદેસરની પાર્લામેન્ટ પસાર કર્યો ન હતો.

Q. 18. Write Short notes on:—(1) Grand Remonstrance (2) Pride's Purge (3) Rump Parliament.

(૧) ગ્રાંટ રેમોન્સ્ટ્રાન્સ. ઈ. સ. ૧૬૪૧માં ચાર્લ્સ પહેલાના સમયમાં પાર્લામેન્ટ (લાંબી) મળી હતી. ચાર્લ્સ આપખુદ રીતે રાજ્યવહીવટ કરતો હતો. રાજ્યવહીવટમાં પ્રજા કેટલાક હકો ભોગવતી હતી અને વધારે હકો ભોગવવા ઈચ્છા રાખતી હતી. આ કારણે લીધે બ્યારે પાર્લામેન્ટ મળી ભારે—“રાજ્ય વહીવટ ઉપર ખરે આંકુશ રાખતો કે પ્રજાનો ? એ પ્રશ્નનો

નિકાલ કરવા પિમની આગેવાની દેશન એક વિરોધપત્રક તૈયાર કરવામાં આવ્યું જેમાં રાજના કૃત્ય વિરુદ્ધ અનેક ફરિયાદો હતી. ફરિયાદો રજુ કરવામાં પ્રજાનો અસંતોષ અને અણુવિશ્વાસ જાહેર થયો. તે ઉપરાંત કેટલાક ધાર્મિક સુધારાઓ પણ “વિરોધ પત્રક”માં રજુ થયા હતા. ધાર્મિક સુધારા પર પાર્લમેન્ટમાં મતભેદ થતાં બે પક્ષ પડ્યા. ‘વિરોધ પત્રક’ પણ ઘણી ઘોડી બહુમતીથી પસાર થયું અને આંતરવિગ્રહના કારણે સભા થતાં ગયાં.

(૨) પ્રાઈફ્સ પર્જ:-આંતરવિગ્રહ પછી ચાર્લ્સ પાર્લમેન્ટના પ્રેસિડેન્ટીઅન સભાસદો સાથે મસલત કરી, ગાદી પાછી મેળવવા પ્રયાસ કર્યો. કોમનવેલ્થને આની અમર પડતાં, પ્રેસિડેન્ટીઅન સભ્યોને પાર્લમેન્ટમાંથી હાંકી કાઢવા કંગલ પ્રાઈડને એક તરફરી ટુકડી આપી મોકલ્યો. તે પાર્લમેન્ટના સભાગ્રહ આગળ આવી કેમો રહ્યો અને ૪૫ પ્રેસિડેન્ટીઅન સભાસદોને કેદ કર્યા અને બીજા ૧૦૦ સભાસદોને બેંક લેતાં અટકાવ કર્યો. આ જનના પ્રાઈડના વર્તનને પાર્લમેન્ટની શુદ્ધિના કૃત્ય (પુરુષાર્થ) તરીકે ઓળખાય છે.

(૩) રમ્પ પાર્લમેન્ટ:-ઉપર જણાવેલા પ્રાઈફ્સ પર્જના પરિણામે પાર્લમેન્ટના સભાસદોમાંથી નવદશાંશ ભાગ બાતલ થઈ ગયો હતા અને બાકીના ફક્ત દશમા ભાગના સભાસદો રહ્યા હતા. એ પાર્લમેન્ટ ફક્ત નામનીજ હતી અને તેથી એ “ટુકડી” પાર્લમેન્ટના નામે ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે.

પ્રજાના સ્વતંત્ર પક્ષના સભાસદોએ પોતાનો ધ્યેય આ પાર્લમેન્ટની મદદથી પાર પાડ્યો અને રાજ ઉપર રાજકોટ અને પ્રજાકોટનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો. અને રાજના કૃત્યની તપાસ માટે એક અદાલત નિમવાનો દરાર રમ્પ પાર્લમેન્ટમાં પસાર થયો.

Q. 19. Give a brief account of the administration of Cromwell.

સવાલ ૧૭ના જવાબમાં તમે જોયું કે “રાજ્ય વર્ધીવટના ખરિતા”ની રૂઝે કોમવેલને રાજ્ય રક્ષક ની પદવી મળી હતી. ઇ. સ. ૧૬૫૮માં કોમવેલે ઇંગ્લેંડ, સ્કોટલેંડ અને આયર્લેંડના લગભગ બધા પક્ષાના પ્રતિનિધિઓની પાર્લામેંટ ઓલાવી. આ પાર્લામેંટમાં કોમવેલ વિરુદ્ધના કેટલાક પ્રશ્નો ચર્ચવામાં આવ્યા. આ વાત કોમવેલને ગમી નહિ તેથી પાર્લામેંટમાંથી સો સભાસદોને તેણે અસ્તરફ કર્યા. તેના આ વર્તનથી તેની આપખુદ સત્તાનું લોકને બાન થયું અને તેથી તેની સામે વિરોધ વધ્યો.

ઈ. સ. ૧૬૫૯માં કોમવેલે બીજી પાર્લામેંટ ઓલાવી, જેમાં કોમવેલના પક્ષનાજ સભાસદો મોટે ભાગે હતા. આ પાર્લામેંટે એવો ખરડો પસાર કર્યો કે જેથી કોમવેલને પ્રોટેક્ટર તરીકે બધી સત્તા આપવામાં આવી. કોમવેલ સત્તાનો લોભી ન હતો. તેને રાજ્ય થવાનું ગમતું ન હતું તેથી લરકરી અમલદારોની સત્તા નાખુદ કરી રાજ્ય વર્ધીવટ તેણે પોતે હાથમાં લીધા. આ બધું કરવા બન્નાં કોમવેલને એમ લાગ્યું કે રાજ્યવર્ધીવટ કરવાનો તેનો પ્રયાસ નિષ્ફળ ગયો હતો.

કોમવેલની રાજ્યનીતિ:—કોમવેલનો રાજ્યવર્ધીવટમાં બીજાકાલે સ્વાર્થ ન હતો. લોકોને પાર્લામેંટમાં પ્રતિનિધિત્વ આપવાની તેણે ખામી રાખી ન હતી. તેનો વિચાર દેશની સ્થિતિ સુધારવાનો હતો પણ પોતાના વિચાર પ્રમાણે કાર્ય કરવામાં તે નિષ્ફળ નોવડ્યો.

પાર્લામેંટની મંજૂરી વિના તેણે કરો હિસ્સાવવા માંડ્યા, પ્રમાણિત ન્યાયાધીશોને અસ્તરફ કરવા માંડ્યા અને પ્રગ્તના મૂળ હંદો ઉપર તરાપ મારી, ચાલ્સની માફક આપખુદ રાજ્ય વર્ધીવટ શરૂ કર્યો. લરકરી અમલનો ત્રાસ તેણે શરૂ કર્યો અને તેથી લોકોની સ્વતંત્ર રાજ્યની હિમેદ નષ્ટ થઈ. કોમવેલ પોતે એમ માનતો કે રાજ્યના અને પ્રગ્તના બલા મોટે તેને આપખુદ થવાની ખાસ જરૂર હતી.

ધર્મને નામે થતાં જુલમો તેણે અટકાવ્યા હતા. કેળવણીને તેણે હિતજન આપ્યું હતું અને ન્યાય પદ્ધતિમાં તેણે સુધારો કર્યો હતો. વેપાર અને ખેતી આગાદ કરવા તેણે પ્રયત્નો કર્યા હતા.

પરદેશ નીતિ:- ક્રોમવેલે પોતાના પ્રભાવને લીધે ઈંગ્લેન્ડની પ્રતિષ્ઠા યુરોપમાં વધારી હતી. ઈ. સ. ૧૬૫૪ માં વલંદાઓ એ સખત હાર ખાધી અને આથી તેમણે અંગ્રેજો સાથે સુલેહ કરી ઈંગ્લેન્ડનો નૌકાનો કાયદો કમુલ કર્યો. ક્રોમવેલે ઈંગ્લેન્ડ, સ્વીડન, ડેનમાર્ક અને નેધરલેન્ડનાં પ્રોટેસ્ટન્ટ રાજ્યોનો સંઘ સ્થાપી આગેવાની લીધી. સ્પેનની સત્તા ઓછી કરવા તે સફળ થયો. આ પ્રમાણે ક્રોમવેલની પરદેશનીતિ ઈંગ્લેન્ડની સત્તા અને મહત્તા વધારનારી હતી તે છતાં તેમ કરવાને તેને પુષ્કળ ખર્ચ કરવો પડ્યો હતો.

ક્રોમવેલની કાર્યદક્ષતા:- ઈંગ્લેન્ડની મહત્તા વધારનાર ક્રોમવેલની કારની આખા યુરોપમાં ફેલાઈ. ઈંગ્લેન્ડની મહત્તા તેના રાજ્ય કારભારને લીધે વધી. કેળવણી, વેપાર અને ખેતીમાં સુધારા થયા. બંધારણીય રાજ્ય વર્ધીવટ આપવાની તે તરફેણમાં હતો તે છતાં ન છુટકે તેને લસ્કરી અમલ ચલાવવો પડ્યો. ક્રોમવેલનો આંતર રાજ્ય કારભાર બેઝન્ટિન તેટલો સફળ ન નીવડ્યો તે છતાં તેની પરદેશ નીતિ કાર્તિવંત નીવડી. ઈંગ્લેન્ડનો એક મહાન રાજ્ય કર્તા તરીકે ક્રોમવેલ પ્રસિદ્ધ થયો.

Q. 20. How did Cromwell use his power as the Protector of the Common Wealth ? What was his home and foreign policy ? જુઓ જવાબ ૧૯મો.

Q. 21. How was England governed after the execution of Charles I ? જુઓ જવાબ ૧૯.

Q. 22. Mention the circumstances under which Cromwell became the Protector. Describe his relations with the parliament.

જુઓ જવાબ ૧૬ મો છેલ્લા એ પેરા, અને જુઓ જવાબ ૧૯મો

Q. 23. Describe Cromwell's character. What were his aims and how far did he secure them ?

જુઓ જવાબ ૧૪ અને ૧૯.

Q. 24. By what illegal actions did cromwell maintain his authority after the execution of Charles I ? જુઓ જવાબ ૧૯.

Q. 25. Show how Cromwell rose into power. Analyse his system of Government. જુઓ જવાબ ૧૪ અને ૧૯.

Q. 26. What do you think of Cromwell as a man and as a ruler. જુઓ જવાબ ૧૪ અને ૧૯.

Q. 27. Describe the state of Commonwealth after the death of Cromwell.

ક્રામવેલના મરણ પછી તેના મોટા છોકરા રિચર્ડ 'રાજ્યરક્ષક' બન્યા. રાજ્ય અથવા તે પ્રજાના સરદાર થવાનું તેને બીજકુલ ગમતું નહિ. તેના સ્વભાવ સતોષી અને એક માર્ગી હતા. રિચર્ડમાં સાદસ કે વીરતા ન હતા. ધાર્મિક ઝનુનતા તેનામાં અભાવ હતો. પોતાના આપ કરતાં રિચર્ડ કંઈક જુદીજદ પ્રકૃતિનો હતો.

ક્રામવેલના મરણ પછી, રાજ્યતંત્રના વિરોધીઓ તૈયારજદ હતા. લશ્કરી અમલદારી પ્રજા કંટાળી ગઈ હતી. રિચર્ડના સમયમાં જ્યારે પહેલી પાર્લમેન્ટ મળી ત્યારે પ્રજા પોતાના અસાધ્ય મેળાવવા તૈયાર હતી. આ વખતે પણ પાર્લમેન્ટમાં એ પક્ષ હતા અને લશ્કરી અમલદારો સત્તાને માટે માંદામાંદા લડતા હતા. રિચર્ડને આવી ખટપટ ગમતી નહિ અને તેથી તે પોતાના રાજ્ય રક્ષકના ઝાઝા વિપરીતી ખર્ચી જવા મરજી બતાવી. કેટલાક લશ્કરી અમલદારોએ આ પાર્લમેન્ટ અરબાસ્ત કરી રમ્પ પાર્લમેન્ટ બોલાવવા સૂચના કરી પણ રિચર્ડ પોતાના ઝાઝાનું રાજીનામું આપ્યું.

રાજ્યના લશ્કરી અમલદારોએ રમ્પ પાર્લમેન્ટ બોલાવી અને ફરીથી આપખુદ સત્તા વાપરી રાજ્ય વહીવટ કરવા માંડ્યા. લોકો ચાલ્સથી કંટાળી.

પ્રગ્નસત્તાકે રાજ્ય સ્થાપવાની હોંસ રાખતા હતા. પણ તેમની હોંસ પાર પડી નહિ.

ક્રોમવેલનો માનીતો સરદાર મેંકે સ્ટ્રોલેન્ડમાં રહ્યો રહ્યો ત્યાંની રાજ્ય વ્યવસ્થા કરતો હતો. ઈંગ્લેન્ડની ઘટના તેના ધ્યાન બહાર ન હતી. આંતર વિશ્વ પછી દેશની રાજકીય પરિસ્થિતિ કાઠપિણુ પ્રકારે સુધરી શકી નહિ એમ તેને ખાતો થતો હતો તેથી જનરલ મેંકેને પણ એમ લાગ્યું કે અતંત્રરાજ્ય કરતાં શાહીવાદ વધારે સારો હતો. મેંકે આર્ક્સ સાથે સંદેશો વસાવ્યા અને એક મોટું લશ્કર લઈ લંડન પર ચઢી આવ્યો; અને તે કમન્ડ લીધું. મેંકે આર્ક્સ પહેલાના વખતની પાર્લમેન્ટ (લાંબી) બોલાવી અને ક્રોમવેલનો સવળો રાજ્યવર્ધિવટ ગેરકાયદેસર ઠરાવ્યો. રાજકુવર આર્ક્સ દોલંડથી લંડનમાં આવ્યો અને પ્રગ્નએ તેને રાજ તરીકે આનદથી વધતી લીધી. આ પ્રેમાળે “રાજનશાહીની પુનઃ સ્થાપના” થઈ.

Q. 28. Narrate briefly the events that brought about the Restoration of Charles II and what were its results ?

રાજનશાહીની પુનઃ સ્થાપનાના કારણોઃ - ક્રોમવેલના મરણ પછી રાજ્યમાં અધાધુધી વધી પડી અને લશ્કરી અમલદારો આપખુદ બનતા ગયા. (૨) પ્યુરિટન ધર્મપંથના સિદ્ધાંત પર હાજી બેસાંડલા કેટલાક કાયદાઓથી પ્રગ્નનો મોઝમજબત અને આનંદ કિસવ છેકર નાખુદ થઈ ગયા હતા તેથી પ્રગ્ન કંટાળી ગઈ હતી. (૩) લશ્કરી અમલથી તો એ સમયે પ્રગ્ન છેકર કંટાળી ગઈ હતી. (૪) રિચર્ડે “રાજ્ય રક્ષક” તરીકે તહેન નાલાયક હતો તેથી કાઠપિણુ જનતની વ્યવસ્થા તે કરી શક્યો નહિ. (૫) પ્રગ્ન પક્ષ રાજનશાહીની તરફેણમાં હતી અને ધાર્મિક સુધારા ઠગિછતી હતી. (૬) ઈંગ્લીશ ચર્ચ અને પ્રોટેસ્ટન્ટ ક્રોમવેલની ધર્મનીતિ વિરુદ્ધ હતા. (૭) ક્રોમવેલના લશ્કરી અને આપખુદ અમલથી લોકો તહેન કંટાળી ગયા હતા.

પરિણામ:—જનરલ મંદ્રે ઘણો સમજી અને અકલ્પવાન સરદાર હતો તેને લાગ્યું કે દેશને અંધાધુધીમાંથી બચાવવા રાજનીજ જરૂર હતી. આ કારણથી તેણે ખોલે લશ્કરની સરદારી લઈ લંડન કબજે કર્યું અને રાજકુવર ચાલ્સને ગાદી પર બેસાડ્યો. જુઓ સવાલ રખો જવાબ.

રિચર્ડ કોમવેલ ‘રાજ્ય રક્ષક’ના આધ્યો છોડ્યો કે તરતજ મંદ્રે ઈંગ્લંડની બાહુ લાયમાં લીધી. મંદ્રે પાર્લામેન્ટ બોલાવી અને રાજની લકુમત નીચે રાજ્ય વ્યવસ્થા ચાલી. પ્યુરિટન લોકોનું જેર ઓછું થયું અને બાઈબલ ધર્મપંથોએને છૂટછાટ મળી. લોકો આનંદો અને સુખી જીવન ગાળવા લાગ્યા. બેઠો બેટી કરી આબાદ થયા અને તેને લીધે વેપાર રોજગાર પણ વધ્યો. નાટકશાળાઓ, કોફીઝેલા, નાચઝેલા, આરામઝેલા વગેરે શરૂ થયા અને કામ-કાજથી તથા જીવનથી કંટાળેલા લોકો આનંદ માણવા લાગ્યા.

રાજકુવર ચાલ્સને બ્યારે રાજ બનાવવા આમંત્રણ આપ્યું હતું ત્યારે કેટલીક હિદ્દાર શરતો કરવામાં આવી હતી. તે શરતો રાજ અને પ્રજા બંનેના લાભમાં હતી. તે શરતોમાંની કેટલીક ચાલ્સે પાળી પણ કેટલીક તો બોલકુલજ પાળી ન હતી.

Q. 29. Give a short account of the Declaration of Breda.

રાજકુવર ચાલ્સને બ્યારે મંદ્રે ઈંગ્લંડની ગાદી પર આવવા આમંત્રણ આપ્યું ત્યારે રાજકુવર એડા શહેરમાં હતો. એડા શહેરમાંથી ચાલ્સે એક બંદરનામું બહાર પાડ્યું હતું. પાર્લામેન્ટની સંમતિથી ચાલ્સે બાઈબલને ફરીથી ગાદીપર બેસાડવામાં આવ્યો. આંતરવિચલ પડી લશ્કરી અમલથી પ્રજા કંટાળી ગઈ હતી. અને લોકોને એમ લાગ્યું કે રાજતંત્ર રાજને સોંપવાથી ફાયદો થશે. એડાના બંદરનામામાં ચાલ્સે નીચે પ્રમાણે વચનો આપ્યાં હતાં:—(૧) પાર્લામેન્ટ શકમંદ શખ્શો સિવાય બીજાને મારી આવી શકે. (૨) સૈન્ય ખોલાના અંતઃકરણપૂર્વક વહેવાની છૂટ આપવી. (૩) જંગીર વિધેના કબજા પાર્લામેન્ટે પાતાવવા. (૪) લશ્કરી સિપાઈઓ તથા અમલદારોને ચંદેલા પગારો આપવા.

ચાલ્સના આ વચનોથી પ્રજાને એમ લાગ્યું કે રાજા અને પ્રજાનો સંયુક્ત અમલથી, રાજ્ય કારભારના ગૂંચવાયલા પ્રશ્નોનો નિવેદો આવશે, રાજાની તેમજ પ્રજાની (પાર્લામેન્ટની) એક હથેયી સત્તા નાશુદ થશે. ચાલ્સે આપેલા વચનથી—(૧) રાજાને કાયમી લસ્કર રાખવાની છૂટ રહી નહિ. (૨) રાજા પ્રજા ઉપર સ્વેચ્છાથી કર નાંખી શક્યો નહિ. (૩) રાજાની આપમુદી સત્તા અજાવવાના સ્ટાર એમ્પર જેવાં સાધનો રહ્યાં નહિ. (૪) પ્રજા છૂટથી રાજ્ય વહીવટની ચર્ચા કરી શકા. (૫) પ્યુરિટનનો જુલમી અમલ નાશુદ થયો. આ પ્રમાણે બેડાના કરારથી પાર્લામેન્ટનું કાર્ય ઘણું સરળ અને સહેલું થયું. રાજકીય, ધાર્મિક અને સામાજિક સુધારાઓ દાખલ થયા અને રાજા-શાહીના પુનઃ સ્થાપના થઈ.

30. Q. Ralale how General Monk restord ordered in England, Also describe briefly the events that led to the restoration. જુઓ જવાબ ૨૮.

Q. 31. Describe the circumstances that led to the Restoration of Parliament and monarchy. જુઓ જવાબ ૨૮ અને ૨૯.

Q. 32. What do you know about the Restoration ? જુઓ જવાબ ૨૮.

Q. 33. Describe the character and policy of Charles II.

ચાલ્સ બીજાને ગાદી પર બેસા ત્યારે તે બરજીવાનીમાં હતો. તે આનંદી અને મળતાવાડા સ્વભાવનો હતો. નાનપણથી રાજકુંવર તરીકેની તેને કાઠિપણુ જાતની કેળવણી મળી ન હતી. તેને મોજશોખ અને વિલાસ ગમતાં હતાં. સખત કામ કરવું તેને બીલકુલ ગમતું નહિ. તે જાતે સ્વાર્થી સ્વભાવનો હતો અને રાજ્ય વહીવટમાં પોતાના સ્વાર્થ ખાતર ચાંપતી તપાસ

રાખતો. રાજ્ય તરીકે તેનામાં કેટલાંક ગુણો હતાં અને બીજાના ગુણોની તે કદર કરી શકતો. તે સ્વભાવે ધાર્યું કરે તેવો હતો તે છતાં સંઘર્ષ વસાત સમયને ઓળખી જઈ વર્તતો. પોતાના પિતાએ અનુભવેલા કડવા અનુભવો તેના સ્મરણ બદાર ન હતા અને પોતે સ્થાન બ્રહ્મ થાય તેમ કદી કરતો નહિ. એના મોજલા સ્વભાવને લીધે લોકો એમ ધારતા કે રાજ્ય કારભારમાં તે કદી પોતાની મહત્તા વધારવા માથું મારશે નહિ. પાર્લમેન્ટના કારભારમાં તેણે કદી માથું માથું નહિ પણ પોતાની ઈચ્છા અનુસાર વર્તવા તે કદી ચૂક્યો નથી. તેના આખા અમલ દરમ્યાન એક વસ્તુએ માત્રમ પંડ છે કે તેણે પોતાના સ્વાર્થ વગર એકે કૃત્ય કર્યું નથી. પ્રજામત બ્યારે બ્યારે તેની વિરુદ્ધ જતો ત્યારે તે હંમેશ નમતું આપતો.

બેઠામાં આપેલાં વચનનો તેણે ખુલ્લી રીતે ભંગ કર્યો. આંતર વિચલના આગેવાનો પર વેર લીધું. તેની ધાર્મિક તથા સામાજિક નીતિ પણ તેણે ખલ્લી નાંખી. આ પ્રમાણે ચાર્લ્સ કંઈક વિચિત્ર પ્રકારના ચારિત્રનો રાજ્ય ચર્ચ ગયો.

Q. 34. Give a Short account of the relation between Charles II and his parliament.

કનવેનશન પાર્લમેન્ટ: આ પાર્લમેન્ટ ચાર્લ્સને ગાદી પર બેસાડ્યો અને રાજ્યના પક્ષકારોને જમીન અને જંગીરો પાછી અપાવી. ઇ.સ. ૧૬૬૧

કૅવેલિયર પાર્લમેન્ટ: હપલી પાર્લમેન્ટ અરખાત કર્યા પછી તરતજ તેજ વર્ષમાં ઇ. સ. ૧૬૬૧માં ચાર્લ્સ બીજા પાર્લમેન્ટ બોલાવી. તેમાં કાયલિસ્ટો યુક્ત હતા તેથી એ કૅવેલિયર પાર્લમેન્ટ તરીકે તે ઓળખાય છે. આ પાર્લમેન્ટનો પ્રધાન ક્લેરેન્ડન હતો. ક્લેરેન્ડને ઘણા સુધારાના કાયદા દાખલ કર્યા હતા. તેઓ ક્લેરેન્ડન કોડ નામે ઓળખાય છે. તે કાયદાઓ નીચે પ્રમાણે છે:-

(૧) **કોરપોરેશન ઍક્ટ:**-આ કાયદાથી પ્યુરિટનોના મ્યુનિસિપાલિટિના કારભારમાંથી હાથ જતો રહ્યો.

(૨) એકદ આફ્ર યુનિફોર્મીટી:—આ કાયદાથી ઈંગ્લેંડ અને વેલ્સના બધા ધર્મગુરુઓએ એકજ સામાન્ય પ્રાર્થના પોથી વાપરી એવું હતું. (આ કાયદાને લીધે ધણા ધર્મગુરુઓએ પોતાનું રાજનામું આપ્યું).
ઈ. સ. ૧૬૬૨

(૩) કન્વેન્ટિકલ એક્ટ:—આ કાયદાથી ખાનગી દેવળમાં ભેગા થઈ પ્રાર્થના કરવાની મના કરવામાં આવી. ઈ. સ. ૧૬૬૪

(૪) ફાલ્ચ માઈલ એક્ટ:—આ કાયદાથી એવું હતું કે જે લોકો તથા પાદરીઓ પ્રાર્થનાપોથી ન સ્વીકારે તેમને શહેરથી પાંચ માઈલની અંદર રહેવું નહિ. ઈ. સ. ૧૬૬૫

ઈંગ્લેંડની પરદેશની નીતિમાં ક્લેરેન્ડનને જરૂર મળ્યો નહિ અને તેથી પાર્લમેંટે તેના પર કામ ચલાવવા તૈયાર થઈ ગઈ. આ કારણથી ક્લેરેન્ડન ફ્રાન્સ નારી ગયો. ક્લેરેન્ડનના ગયા પછી ચાર્લ્સે બીજાએ લગભગ સ્વતંત્રપણે રાજ્યવર્ધન ચલાવ્યો હતો. તે વખતે તેના સલાહકારો કેબલ “પ્રધાન મંડળ” ના નામે ઓળખાય છે. આ પ્રધાનમંડળમાં સમાસદો એકમત ન હોવાથી ચાર્લ્સે બીજા પોતાનું ધાર્મિક કરી શકેતા. કેબલના રાજકારનાર નિષ્ઠા નિવડ્યો. પાર્લમેંટે કેથોલિક લોકોને પ્રધાન મંડળમાંથી રાજનામા આપવા દરાવ્યું તેમજ હોલેંડ સાથેની લડાઈ બંધ કરાવી. આથી કેબલ પ્રધાન મંડળ નાશ પામ્યું.

ત્યારપછી ઈ. સ. ૧૬૭૪માં ડેન્વિને પ્રધાનપદ મળ્યું. ડેન્વિએ હોલેંડ સાથે સંધી કરી. ડેન્વિ ફ્રાન્સની વિરુદ્ધ હતો તે છતાં ફ્રાન્સના રાજા લૂઈ ચાર્લ્સને પુષ્ટિ પૈસા આપી લાંચ આપતો હતો. આમ કરવાથી લૂઈનો ધ્યેય યુરોપમાં સર્વોપરિ સત્તા ભાગવવાનો હતો. ચાર્લ્સ, લૂઈ પાસે લાંચ લે છે એ લોકોગત જ્યારે લોકોએ જાણી ત્યારે પાર્લમેંટે ડેન્વિને તેમાં સંડોવ્યો અને રાજદ્વંદનું તોલમત મૂક્યું. ચાર્લ્સ આ તોલમતની વિરુદ્ધ હતો તેથી તેણે ઈ. સ. ૧૬૭૯માં કેવેલિયર પાર્લમેંટે બરખાસ્ત કરી.

ઈ. સ. ૧૬૭૯માં ચાર્લ્સને મારીનાંબી તેના બાઈ જોન્સને ગાદીએ બેસાડવાનું કાવતું (જે પોપિશ તરફને નામે ઓળખાયું છે) રચાયું હતું

એવી વાત બહાર આવી હતી. આને પરિણામે ચાર્લ્સે સંકટો ક્યોલીકાને સખત શિક્ષા કરી હતી. કેવેલિયર પાર્લમેન્ટ બરખાસ્ત થઈ ત્યાર બગાડ એક મોટા રાજદ્વારી પુરૂષ તરીકે લાંડ શેફ્ટબરી પાર્લમેન્ટનો નેતા બની ગયો હતો. શેફ્ટબરીએ એક રાજકીય પક્ષ સ્થાપ્યો હતો જે બિલ્ગ પક્ષ તરીકે જાણીતો થયો હતો.

બિલ્ગ પાર્લમેન્ટ : ઈ. સ. ૧૬૭૯માં બીજી પાર્લમેન્ટ મળી તેમાં બિલ્ગ પક્ષ સળંગ હતો અને તેમની ચળવળથી ચાર્લ્સ હાંછેડાયો હતો. આ પાર્લમેન્ટે હિબિયસ કોર્પસ એક્ટ એટલે “વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યનો કાયદો” પસાર કર્યો. આ કાયદાની રૂએ કાઠપિણુ કેદીને કેદખાનામાં લાંબો વખત સુધી મુકદ્દમા ચલાવ્યા વગર લાંબો વખત રાખવો નહિ એવું હતું. તે ઉપરાંત નેટ્મસનો ગાદી ઉપરનો હક બાતલ કરવા પણ એક ખરડો લાવવામાં આવ્યો હતો કારણકે નેટ્મસ ક્યોલીક હતો. આ ખરડાથી પાર્લમેન્ટમાં એ પક્ષ પડી ગયા હતા. ચાર્લ્સ આ ખરડાની વિરુદ્ધ હતો અને શેફ્ટબરી તે વખતે આગેવાન હતો તેથી તેને રાજ્યએ પાર્લમેન્ટમાંથી બરતફ કર્યો અને પાર્લમેન્ટ પણ બરખાસ્ત કરી.

ત્યાર પછી લગભગ એ વર્ષ જેટલો સમય સુધી ચાર્લ્સ પાર્લમેન્ટ વગર ચલાવ્યું એટલે બિલ્ગ પક્ષે પાર્લમેન્ટ બોલાવવા રાજ્યને બરછ કરી.

આકસ ફોર્મમાં ઈ. સ. ૧૬૮૧માં ચાર્લ્સ ફરી પાછી પાર્લમેન્ટ બોલાવી પણ પ્રગ્નપક્ષ તેની વિરુદ્ધ હતો અને તેને પૈસાની જરૂર નહિ હતી એટલે તેણે હવે પાર્લમેન્ટની બહુ દરકાર કરી નહિ અને તે બરખાસ્ત કરી.

ઈ. સ. ૧૬૮૧ થી ૧૬૮૫ સુધી ચાર્લ્સ પાર્લમેન્ટ વગર રાજ્ય ચલાવ્યું.

Q. 35. Briefly describe the work of the Cavalier Parliament. જુઓ સવાલ ૩૫ના જવાબ.

Q. 36. What do you know about the Clarendon code and what was its effect. જુઓ જવાબ ૩૬

Q. 37. Give a short account of the Cabal Ministry.

ક્લેરન્ડન પછી કેબલ પ્રધાન મંડળ સ્થપાયું અને તેના ક્લીફર્ડ, આરલીંગટન, બર્કીંગહામ, એશબી અને લોડરડેલ સભાસદો હતા. ઈંગ્લંડ, સ્વીડન અને હોલ્લંડ સાથે મળી જર્મી ક્રાન્સના લૂઈ વિરુદ્ધ ત્રિરાજ્ય સંધિ કરવાનું કાર્ય આ પ્રધાનમંડળે કર્યું હતું. તેમનું ફક્ત આજ કાર્ય પ્રશંસા પાત્ર હતું. એ સિવાયનાં બીજાં બધાં તેમના કામો નિર્થક હતા. તેમણે ડાવરની સંધિ કરી હતી અને તેથી ચાર્લ્સ ક્રાન્સના રાજતનો આશ્રિત બન્યો હતો. ચાર્લ્સે ધર્મ છુટનું જાહેરનામું બહાર પાડ્યું હતું. કેબલ પ્રધાન મંડળના સભાસદો જુદા જુદા મત ધરાવતા હતા અને તેથી તેમની મદદથી ચાર્લ્સને પોતાનું ધાર્યું કરવાની જોઈએ તેટલી તક મળી હતી. કેબલ મંડળના રાજ્યકારભાર લાંબો વખત ટકી રહ્યો નહિ. વધુ માટે જુઓ જવાબ ૩૮

Q. 38. Describe the political relations between Charles II and Louis XIV. with regard to the foreign policy.

ચાર્લ્સ બીજો ગાદીએ બેઠો ત્યારે લોકોના ધોળા માનીતો હતો. ચાર્લ્સ ક્રેયોલીક પંથ તરફ પક્ષપાત બતાવતો હોવાથી પાર્લામેન્ટમાં એ પક્ષ પડી ગયા હતા. તેના ધ્યેય સ્વતંત્ર રીતે રાજ્ય કરવાનો હતો અને તેથી પાર્લામેન્ટની ઉપલગીરીને ચાહતો નહિ. આથી તેને પૈસાની જ્યારે જ્યારે જરૂર પડતી ત્યારે તે લૂઈ પાસે પૈસા લેતો. લૂઈના ધ્યેય યુરોપમાં સાર્વ-ભૌમસત્તા પ્રાપ્ત કરવાનો હતો અને તેથી ઈંગ્લંડની દોસ્તી હરગીઝ ચાહતો હતો. ડાવરની ખાનગી સંધીથી (જુઓ જવાબ ૩૭મો) ચાર્લ્સ, લૂઈનો આશ્રિત થઈ પડ્યો અને ડચ લોકોની સામા થવા વચન પણ આપ્યું. તે ઉપરાંત તેણે ક્રેયોલીક ધર્મપંથ પણ સ્વીકારવાની હા પાડી હતી.

લૂઈ અને ચાર્લ્સ વચ્ચેનો આ સંબંધ છૂંધો રહ્યો ન હતો. ચાર્લ્સની નીતિ અને રાજ્ય કારભાર વિરુદ્ધ પાર્લામેન્ટો હતીજ અને તેથી તે સ્વતંત્ર

થવા કોશીય કરતો. લૂચી ડચ લોકોનો કદો દુસ્મન હતો અને તેથી ઈંગ્લંડ ને ડચ લોકો સાથે લડાઈ કરવા ઉશ્કેરતો. ચાર્લ્સે લૂઈસે કહ્યું માન્યું અને જો કે ત્રિરાજ્ય સંધિ થઈ હતી તે છતાં ડચ લોકો સાથે તેણે લડાઈ જનરેર કરી. આ લડાઈમાં ઈંગ્લંડે હાર ખાધી અને પોતાની આખર ગુમાવી. ફ્રાન્સની મદદતા યુરોપમાં વધતી ગઈ અને ઈંગ્લંડની ઓછી થતી ગઈ. આ જનતાની પરદેશની નીતિથી પાર્લામેન્ટ વિરુદ્ધ હતી તે છતાં ચાર્લ્સે પોતાનો સંબંધ, ફ્રાન્સના લૂચી જોડે. મરણ પર્્યંત ચાલુ રાખ્યો.

Q. 39. Who were the great political leaders during the reign of Charles II. What part did they play in leading the parliament. ક્લેરેન્ડન, કેપલ પ્રધાન મહાના સભાસદો, ટેન્નિસ, અને શેફ્ટશાયરી, જુઓ સવાલ ૩૪ અને ૩૬ના જવાબો.

Q. 40. Give an account of the unconstitutional measures of James II.

જેમ્સ બીજો ગાદીએ બેઠો ત્યારે સંજોગો બહુ અનુકૂળ હતા. ધર્મઝનુન ઓછું થઈ ગયું હતું અને જેમ્સે કાયદા પ્રમાણે વર્તવાનું કમુલ કર્યું હતું. પણ સ્ટુઅર્ટ વંશના રજાઓના મનમાં બરાઈ બેઠેલા “ઈશ્વરી હક” નો દાવો જેમ્સના મનમાં પણ બરાઈ બેઠો હતો. પ્રજાની ઈચ્છા જાણવા કદી તેણે દરકાર કરી નથી. પોતાના રાજ્ય કારભારની શરૂઆતથી જ જેમ્સે જે અણુધરતાં કર્યો કરવા માંડ્યાં તે નીચે પ્રમાણે હતાં.

૧. કથોલીકને શિક્ષા કરવાનો કાયદો તેણે મોટુંક રાખ્યો. ૨. બીન કાયદેસરની જઠાત અને કરો તેણે નાંખ્યાં. ૩. “ક્રેસાટીનો કાયદો” તેણે રદ કર્યો અને કથોલીકને લશ્કરી અમલદાર તરીકે નીમ્યા. ૪. વિશ્વ વિદ્યાલયોમાં પણ કથોલીકને હંચી પદવી આપવા તેણે ફરજ પાડી. જેમ્સની રાજ્ય નીતિ તદ્દન પ્રજામત વિરુદ્ધની હતી.

ડયુટ એક મનમથના બંડને સમાવી દેવા તેની પાસે જે લશ્કર હતું તે તેણે પોતાની આપખુદ સત્તા જમાવવામાં વાપર્યું. તે પોતે ચુસ્ત ક્રેવોલીક હતો અને તેના કૃત્યોથી તે ક્રેવોલીકો તરફ આખો પક્ષપાત કરતો હતો એમ પ્રગ્નને લાગ્યા વગર રહ્યું નહિ. જેમ્સે કાયદાઓનું ઉલ્લંઘન કર્યું અને તેથી પાર્લિમેન્ટનું અપમાન થવા માંડ્યું. આ બધા કારણોને લઈને પ્રગ્નમાં દાદાકાર થઈ ગયા.

Q. 41. What were the immediate causes of the Bloodless Revolution of 1688.

જેમ્સે ધર્મછૂટનું જાહેરનામું (Declaration of Indulgence) બહાર પાડ્યું. આ જાહેરનામાથી અંગ્રેજ ધર્મસમાજથી જુદા પંથોના અનુયાયીઓની વિરુદ્ધના તમામ કાયદાઓ જેમ્સે માફક રાખ્યા. દરેક ખાતાઓમાં ક્રેવોલીકોને મોટી મોટી પદવી આપી. બીજા વખત ધર્મછૂટનું જાહેરનામું બહાર પાડ્યું અને તેમાં એવું ફરમાન કર્યું કે રાજ્યમાં બધા દેવળોમાં લાગલાગટ એ રવિવાર સુધી તે જાહેરનામું વંચાવુંજર તોડાયે. આ કાયદાનો ભગ સાત ધર્મોપદેશોએ ખુદ્દી રીતે કર્યો. તે વખતે ન્યાયબાનુ પણ જેમ્સે પોતાને હાથ કરી લીધું હતું. ત્યારે આ ધર્મગુરુઓ ઉપર અદાલતમાં કામ ચલાવવામાં આવ્યું ત્યારે આ સાતે ધર્મગુરુઓ ન્યાયની અદાલતમાં નિર્દોષ દરાવવામાં આવ્યા. પ્રગ્ન આ અમાયાર સાંભળી વાળીજર ખુશ થઈ.

જેમ્સને પુત્ર નહોતો અને તેના મરણ બાદ તેની પ્રોટેસ્ટન્ટ રાજકુવરી મેરી ગાદીએ આવે એમ લોકો ઈચ્છતા હતા. પણ જેમ્સની રાણીએ ઇ.સ. ૧૬૮૮માં પુત્રને જન્મ આપ્યો. આ વાતની લોકોમાં જાણ થતાં નિરાશાના વાદળ પાછા ફરી વળ્યા અને લોકોને ખાતર થઈ કે ઈંગ્લેન્ડમાં પાછો ક્રેવોલીક રાજ ગાદીપર આવવાનો. ભવિષ્યના આ વિચારથી દેશના મોટા ભાગમાં ચિંતા ફેલાઈ રહી. તેથી પાર્લિમેન્ટના બંને પક્ષે એક થઈ જઈ, જેમ્સને ગાદી પરથી હાટી મૂકવા પ્રયત્નો કર્યા.

Q. 42 What were the effects of the Revolution of 1688 ?

શાંતરાજ્ય વિપ્લવથી રાજનનો “ધ્વિરી હક્ક” નાશુદ થયો. રાજન પોતાની સત્તા પાર્લમેંટ પાસે મેળવી શકે અને પોતે આપખુદી રાજ્ય ચલાવી શકે નહિ. રાજન પાર્લમેંટની સંમતિ વિના કોઈપણ કાયદો ઘડી શકે નહિ તેમજ અમલમાં મૂકી શકે નહિ. રાજન પોતે ન્યાયાધીશો પાસે પોતાની સત્તાના અગતી અન્યાય કરાવી શકે નહિ. ઈંગ્લેંડની ગાદી ઉપર એસનાર રાજનને પાર્લમેંટના અધા કાયદા અંધન કરી દેવા જેનઈએ. વગેરે હકો પ્રગ્નએ મેળાવ્યા.

પ્રગ્નમત એટલો અધા પ્રયણ અન્યો કે તે (પ્રગ્નમત) રાજનને ગાદી ઉપરથી હટાડી શકે અથવા તે વારસાનો હક પણ અટલી શકે. હવે પછી ગાદી પર આવનાર રાજનએ પાર્લમેંટની સંમતિ વિના રાજ્ય ચલાવી શકે નહિ. અને પાર્લમેંટમાં રાજ્યને લગતા પ્રશ્નો પર વિનાસક્રોચે સભ્યા-અર્થા કરી શકે. રાજ્યની આર્થિક સ્થિતિ ઉપર પાર્લમેંટનો અંકુશ મૂકાયો. દરેક વર્ષ પાર્લમેંટ રાજનના ખરચને માટે મંજૂરી આપવા એકવાર તે મળવીજર જેનઈએ. એટલે અત્યાર અગાઉ ઘણી વખત વર્ષ સુધી રાજનએ પાર્લમેંટ વગર રાજ્ય ચલાવતા હતા તે અંધ થવું.

રાજ્ય વિપ્લવ અગાઉ રાજન પોતે રાજ્ય કારભાર ચલાવવા પોતાના સલાહકારક તરીકે પ્રધાનોની નિમણુંક કરતો પણ ત્યાર પછી એવું અધારણુ કરવામાં આવ્યું કે પાર્લમેંટમાં જે પક્ષની અહુમતી હોય તેજ પક્ષમાંથી પ્રધાનોની નિમણુંક કરવી. એકજ પક્ષના અધા પ્રધાનો એકજ ધર્મ રાજ્ય-કારભાર ચલાવે એવી નીતિની શરૂઆત ત્યારથીજર થઈ.

વિપ્લવને અતે લશ્કર ઉપરનો કામુ રાજનના હાથમાંથી જતો રહી પાર્લમેંટ પાસે આવ્યો. પાર્લમેંટની સંમતિ સાવાય રાજન પોતે સરોહ દર-મ્યાન કોઈપણ પ્રકારનું લશ્કર રાખી શકે નહિ એવું દરાવવામાં આવ્યું. ઈંગ્લેંડમાં તે સમયે સ્થાયી લશ્કર રાખવાની જરૂર હતી તેથી પાર્લમેંટે

એવો કાયદો પસાર કર્યો કે જે લસ્કર રાખવાનો ખર્ચ થાય તે દર વર્ષે પાર્લમેન્ટની મંજૂરી માટે મૂકવો અને દર વર્ષે ખર્ચ નવેસરથી મંજૂર કરવો. આ કાયદાને મ્યુટીની એક્ટ કહે છે.

વિપ્લવ અગાઉ ન્યાયાધીશો રાજની મરજી પ્રમાણે ન્યાય આપતા પણ ત્યાર પછી ન્યાયાધીશો સ્વતંત્ર બન્યા અને કાયદા પ્રમાણે ન્યાય આપવા લાગ્યા.

Q. 43 Relate the benefits which England derived from the Revolution of 1688.

જુઓ જવાબ—૪૨મો રાજની આપખુદ સત્તા નાશ પામી અને પ્રજાએ રાજ્યતંત્ર હાથમાં લીધું.

Q. 44 What important changes did the revolution help to make in the British Constitution ?

જુઓ જવાબ—૪૨મો રાજ્ય અંધારણુ એવા પ્રકારનું થડાયું કે તેથી રાજની સત્તા નામનીજ રહી. પાર્લમેન્ટ સર્વસત્તાધીશ બની.

Q. 45 What notable changes did the revolution make in the English Government ?

જુઓ જવાબ—૪૨મો રાજ્ય અંધારણુમાં પ્રજાની સ્વતંત્રતા માટે કાયદાઓ થડાયા અને તેથી પાર્લમેન્ટમાં પ્રજાની બહુમતીથી રાજ્ય ચલાવા માડ્યું.

Q. 46 Estimate the importance of the Revolution of 1688.

જુઓ જવાબ—૪૨ હાલના રાજ્ય અંધારણુની શરૂઆત ત્યારથી થઈ અને પ્રજાને સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થઈ.

Q. 47 Why is the Revolution of 1688 called glorious in the English History. Give your reasons.

ઈ. સ. ૧૬૮૯ના જાન્યુઆરી માસમાં બ્રિટિશ પક્ષની બહુમતીવાળી એક કામ ચલાડિ પાર્લમેન્ટ (Convention Parliament) મળી અને તેણે રાજાને (જેમ્સ બીજાને) પ્રદબ્રષ્ટ થયેલો જાહેર કર્યો. વિલિયમ અને મેરીને સંયુક્ત રાજ્યકર્તા તરીકે ગાદી ઉપર બેસાડ્યાં. ત્યાર પછી પાર્લમેન્ટે પ્રજા-હક્કોની પત્રિકા (Bill of Rights) રજૂ કરી. આ પત્રિકામાં રજૂ થયેલી શરતોને રાજાએ (વિલિયમ) સંમતિ આપી અને તે કાયદા તરીકે સ્વીકારાયા. પત્રિકામાં નીચેના મુદ્દા મુખ્ય હતા. (૧) રાજા કાયદો રદ કરી શકે નહિ તેમજ મોકૂફ રાખી શકે નહિ. (૨) રાજા સ્થાયી લશ્કર રાખી શકે નહિ. (૩) રાજા ન્યાયાધીશો ઉપર દબાણ કરી શકે નહિ. (૪) પાર્લમેન્ટના સભાસદોને સભાગૃહમાં ચર્ચા કરવાનો પુરેપુરો હક મળવો જોઈએ. (૫) પાર્લમેન્ટની ચૂંટણી સ્વતંત્ર રીતે થવી જોઈએ. (૬) રાજાએ પાર્લમેન્ટને વખતોવખત ખોલાવવી.

પ્રજાના લોકોનું એક પણ ટીપું પડ્યા વગર અને રાજાનો શિરચ્છેદ થયા વગર આ રાજ્યવિપ્લવ યશસ્વી નિવડ્યો. રાજા અને પ્રજા વચ્ચેના ઝઘડાનો અંત આવ્યો. ઇંગ્લંડના રાજ્યતંત્રમાં મહાન ફેરફારો થયા. રાજાનો ‘ધર્મશીર હક્ક’ નષ્ટ થયો. પ્રજા સર્વોપરિ બની અને જ્યાં સુધી રાજા શરતો પ્રમાણે વર્તે ત્યાં સુધીજ તેને ગાદી પર રહેવા દેવો નહિતર ઉઘાડી મૂકવો. રાજાની સત્તા મર્યાદિત બની. આ પ્રમાણે ઇંગ્લંડના રાજ્યતંત્રમાં સફળ પરિવર્તન થયું.

Q. 49 Who were the Jacobites ? What were the attempts made by them to restore James II to the throne of England ?

મેરી સ્ટુઆર્ટનો પુત્ર જેમ્સ છઠ્ઠો, ઇંગ્લંડનો રાજા (જેમ્સ પહેલો) ઈ. સ. ૧૬૦૩ થયો હતો એટલે ઇંગ્લંડ અને સ્કોટલેન્ડ એકજ રાજાની સત્તા હેઠળ તે વખતથી હતાં. જ્યારે જેમ્સ બીજાને (ઈ. સ. ૧૬૮૮-૮૯માં) પાર્લમેન્ટે પ્રદબ્રષ્ટ કર્યો ત્યારે સ્કોટલેન્ડના કેટલાક લોકોએ (જેકોબા-

ઈટિસ) જેમ્સના પક્ષમાં રહી વિલિયમની સામે બંડ ઉઠાવ્યું હતું. જેમ્સે બંડ ઉઠાવનાર પક્ષને મદદ કરી પણ વિલિયમે લાંચ આપી બંડ સમાવી દીધું. બધા બંડખોરોને મારી આપવામાં આવી અને નવા રાજા રાણીને મદદાર રહેવાના સોગંદ લેવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. સોગંદ લેવાને માટે બધાએ (જેટોઆઈટિસ) મુકરર જગ્યા પર, મુકરર વખતે હાજર રહેવું એવો હુકમ થયો હતો. જ્યેન્કો જનતા મેકડોનલ્ડ ટોળીના માણસો, ઝકતુ ખરાબ હોવાને લીધે વખત સર મુકરર જગ્યા પર પહોંચી શક્યા નહિ. આથી આ ટોળી ઉપર હલ્લો કરી તેની કતલ કરવામાં આવી. વિલિયમની રાજ્ય સત્તા હેઠળ થયેલું આ કૃત્ય લાંછન રૂપ ગણાય છે.

જેમ્સ બીજાએ ફ્રાન્સના રાજા લૂઈનો આશરો લીધો હતો. લૂઈએ જેમ્સને પૈસા આપી આર્ચલંડ મોકલ્યો અને ત્યાંના કેથોલીકોની મદદથી જેમ્સે પોતે રાજા છે એવું જાહેર કર્યું. આ વાતની જ્યારે વિલિયમને ખબર પડી ત્યારે તે બળવાન અંગ્રેજ લશ્કર લઈ આર્ચલંડ પહોંચ્યો. વિલિયમ જીત્યો અને જેમ્સ ફ્રાન્સ ખાસી ગયો. આર્ચલંડમાં રાજ્યવ્યવસ્થા કરવા વિલિયમે આર્લખરોને મોકલ્યો હતો અને કેથોલીકોને પોતાના ધર્મ પ્રમાણે વર્તવાની છૂટ આપી હતી. ઇ. સ. ૧૬૯૧માં લિમરીકમાં સંધિ થઈ અને આર્ચલંડના લોકોએ વિલિયમને રાજા તરીકે સ્વીકારવા કબુલ કર્યું હતું.

ઇ. સ. ૧૬૯૪ વિલિયમને મારી નાંખવાનું કાવતું જેમ્સના માણસો એટલે જેટોઆઈટિસ તરફથી થયું હતું પણ તેમાં તેઓ ફાળ્યા ન હતા.

આ ઉપરથી માલમ પડે છે કે જેમ્સ પદબ્રષ્ટ થતાં કેટલાંક લોકોએ તેનો પક્ષ લીધો અને તેને પાછો ગાદી પર બેસાડવા કેટલાંક પ્રયત્નો કર્યા હતા.

Q. 50 Give a short account of the important legislative measures passed during the Kingship of William III.

૧. પ્રજાહકનું જાહેરનામું ઇ. સ. ૧૬૮૯માં ક્રોમવેલ્ડે પાવ-મેન્ટમાં પ્રજાહકની પત્રિકા રજુ કરવામાં આવી. તેમાં પ્રજાને સ્વતંત્રતા

આપવા નીચે પ્રમાણેના હકોની માંગણી થઈ હતી અને તે વિલિયમે બધી માંગણીઓ સ્વીકારી હતી. માંગણીઓ માટે જુઓ સવાલ ૪૮માંનો જવાબ.

૨. 'બ્યુટીની ઓક્ટ' એ કાયદાથી લશ્કર ઉપરનો અમલ પાર્લમેન્ટના હાથમાં સોંપાયો અને લશ્કરી ખર્ચની મંજૂરી માટે રાજ્યને દર વરસે પાર્લમેન્ટની મંજૂરી મેળવવી પડતી.

૩. ટોલરેશન ઓક્ટ—જે લોકો રાજ્યની વફાદારી સ્વીકારતા તે લોકોને અંગ્રેજ ચર્ચમાં ન જાય તો પણ તેને દંડમાંથી માફી આપવામાં આવી. આ કાયદો ધર્મ સહિષ્ણુતાને નામે ઓળખાય છે.

૪. દીનીયલ ઓક્ટ : ત્રિવાર્ષિક પાર્લમેન્ટનો કાયદો. આ કાયદાથી એમ હતું કે રાજ્યએ ત્રણ વર્ષથી વધારે મુદ્દત માટે પાર્લમેન્ટ લંબાવવી નહિ અને પાર્લમેન્ટની નવી ચૂંટણી કરવી.

૫. ઓક્ટ ઓફ સેન્ટલમેન્ટ—ગાદી હકનો કાયદો—આ કાયદાની રૂએ એવું કરાવવામાં આવ્યું કે જે એન નિવંશ મરણ પામે તો ઈંગ્લેન્ડની ગાદી ઉપર, જેમ્સ પહેલાની પ્રોટેસ્ટન્ટ પુત્રીના વંશજને ગાદી પર આણવી. ઈંગ્લેન્ડની ગાદી ઉપર કયા રાજ્યને ખેસાડવો તેની પસંદગી કરવાની સત્તા પાર્લમેન્ટની છે એવું આ કાયદાથી નક્કી થયું. તે ઉપરાંત રાજ્યએ પાર્લમેન્ટની પરવાનગી વિના ઈંગ્લેન્ડ છોડી જવું નહિ. રાજ્યએ ન્યાયખાતામાં પોતાની સત્તાનો દૂર ઉપયોગ કરવો નહિ અને પરદેશીઓને મોટા ઓફર આપવા નહિ. બગેરે આ કાયદાની શરતો હતી.

વિલિયમના સમયથી પ્રજાપક્ષની બહુમતીથી રાજ્ય નીતિ અપ્પત્યાર કરવામાં આવી. પ્રજાની સ્વતંત્રતાના મંડાણ થયાં અને રાજ્ય ને બદલે પાર્લમેન્ટ ખરી સત્તાભોગવવા લાગી. આ બધા કાયદાઓથી રાજ્યની આપ-મુદ સત્તા અલોપ થઈ ગઈ અને તેને પરિણામે અમાનુષી રાજ્યકારભારમાંથી લોકો છૂટ્યા.

Q. 51 Estimate the character of William III.

વિલિયમ મોટા મુત્સદી હતો. પ્રજાની નાંડ તે પારખી શક્યો હતો અને તેથી પ્રજામતની તરફેણમાં રહી રાજ્યકારભાર ચલાવતો હતો. ઈંગ્લેન્ડનું રાજ્યપદ તેણે સ્વીકાર્યું અને ઈંગ્લેન્ડને જુદી રાજ્યોના આપખુદ વર્તનમાંથી અચ્છું. લૂચીનો તે કદો દુસ્મન હતો અને ઈંગ્લેન્ડની મદત તેણે ખોતે વધારી. આમ છતાં વિલિયમ લોકપ્રિય ન હતો કારણ કે ઈંગ્લેન્ડને પારકો દેશ ગણતો અને પરાશીઓને મોટા ઓદ્યાઓ આપતો. અંગ્રેજ પ્રજાનું રાજ્ય અંધારણુ તથા રીતરિવાજો તે કેટલીક બાબતોમાં સમજી શક્યો ન હતો. વિલિયમમાં અખૂટ ધીરજ હતી અને સંજોગોને આધીન થઈ તે રાજ્યકારભારમાં ગમ ખાઈ જતો. યુરોપમાં રાજકીય પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા તેણે બીજા પ્રજાઓની સાથે સંધિ કરી, ઈંગ્લેન્ડની મદત વધારી હતી. ટૂંકમાં વિલિયમ એક ચતુર બુદ્ધિશાળી અને કાબેલ મુત્સદી રાજ્યકર્તા હતો.

Q. 52 What circumstances led to the Union of England and Scotland? How did it affect each of them?

જ. સ. ૧૬૦૩થી સ્કોટલેન્ડનો રાજા ઈંગ્લેન્ડની ગાદી પર બેઠો હતો. સ્કોટલેન્ડ અને ઈંગ્લેન્ડ એકજ રાજ્યની સત્તા હેઠળ હતાં પણ બંને દેશની પાર્લમેન્ટ જુદી હતી. ખોતાના ધર્મનું અને બીજા રીતરિવાજોનું રક્ષણ સ્કોટલેન્ડ રાજ્યોએ સ્કોટલેન્ડના લોકોને આપ્યું નહતું તેથી લોકો અસંતોષ અને અસંતોષી હતા. ખોતાના દેશના સ્કોટલેન્ડ રાજ્યોના પક્ષમાં રહી ઘણી વખત ઈંગ્લેન્ડની પ્રજા સામે તેઓ લડ્યા હતા.

આવા સંજોગોમાં સ્કોટલેન્ડમાં કંદાડી પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ. લોકો એમ માનવા લાગ્યા કે ખોતાના દેશનો ધર્મ, વેપાર અને દિતનું રક્ષણ કરે એવાજ રાજાને સ્વીકારવો અને તેથી સ્કોટલેન્ડને ઈંગ્લેન્ડથી જુદું પાડવા લોકોએ નિશ્ચય કર્યો. સ્કોટ લોકોએ ખોતાનો સ્વતંત્ર રાજા ગાદી પર લાવવા વિચાર કર્યો. આ કારણથી ઈંગ્લેન્ડના બિહા પક્ષ ગભરાયો અને કાઠપિણુ

હિસાબે બન્ને દેશની પાર્લમેન્ટ એક કરવા પ્રયાસો શરૂ કર્યા. ઈ. સ. ૧૭૦૫ માં બન્ને દેશની પાર્લમેન્ટ બેઠવા એક કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો જેની શરત નીચે પ્રમાણે હતી:—

૧. સ્કોટલેન્ડને તેનો પ્રેસ્બીટેરીયન ધર્મ પાળવાની છૂટ આપવી.
૨. આમની સભામાં અને ઉમરાવોની સભામાં સ્કોટલેન્ડના અસુક પ્રતિનિધિઓ બેસે.
૩. ઇંગ્લેન્ડે સ્કોટલેન્ડને મોટી રકમ વેપાર ઉધાગ વધારવા તથા પડી ભાગેલા વેપારની ખોટ પેટે આપવા.
૪. ઇંગ્લેન્ડના દરિયા પારના સંસ્થાનો સાથે સ્કોટલેન્ડ છૂટથી વેપાર કરી શકે એવા હક્કો આપવામાં આવ્યા.

ઉપર જણાવેલી મુખ્ય શરતો કરી બન્ને પાંડેશી રાજ્ય એકત્ર થયાં. ત્યાર પછી સ્કોટલેન્ડનો વેપાર ઉદ્યોગ વધ્યો. બન્ને દેશના પ્રતિનિધિઓ એકજ પાર્લમેન્ટમાં બેસી મિત્ર બન્યા. બન્ને દેશ પરસ્પર લાભાલાભને અર્થે કાર્ય કરવા લાગ્યાં. દેશ તેમજ પરદેશમાં તેમના એકત્ર બળ અને સાહસથી વગર ખીકે તેઓ આગળ ધસવા લાગ્યાં.

Q. 53 Give a short account of the life and character of Malborough.

જેન ચર્ચિલ (ડ્યુક ઓફ માર્લબરો) ઈ. સ. ૧૬૫૦માં જન્મ્યો હતો. સાળ વર્ષની ઉંમરે તે લશ્કરની નોકરીમાં દાખલ થયો અને ક્રાંતિ સેનિક તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો. જેમ્સ બીજાના વખતમાં મેમથનો બળાંવા દાખી દેવામાં તેણે ભાગ લીધો હતો. વિલિયમ ત્યારે ગાદીએ બેઠો ત્યારે જેમ્સનો પક્ષ માર્લબરો એ છોડી દીધો. વિલિયમે તેને ડ્યુક ઓફ માર્લબરો બનાવ્યો હતો. વિલિયમ ડચ લોકોને મોટા ઓછા આપતો તેથી માર્લબરો ગુસ્સે થયો અને રાજની સામે કાવાદાવા રચવા માડ્યાં. આથી વિલિયમે માર્લબરોને બરતરફ કર્યો. ત્યારે સ્પેન સાથે યુદ્ધ થયું ત્યારે માર્લબરોની જરૂર પડી એટલે પાછો તેને લશ્કરી નોકરીમાં સેનાપતિ બનાવ્યો. કારણ કે તે

યુદ્ધ કળામાં ધણોજ હોશિયાર હતો. યુરોપીના યુદ્ધમાં વિજય મેળવવાનું માન તેને મળ્યું હતું. રાણી એન પર પણ તે સારી લાગવગ ધરાવતો હતો. ઈ. સ. ૧૭૧૦માં બિગ પક્ષ પાર્લિમેન્ટમાં બહુમતી ધરાવતો ન હતો અને તેથી માર્લબારને ફરી એક વાર ઓક્સ પરથી અરતરફ કરવામાં આવ્યો હતો. ઈ. સ. ૧૭૧૪માં ન્યોર્થ પહેલાએ ફરી પાછો તેને બોલાવ્યો હતો. ઈ. સ. ૧૭૨૨માં તે મરણ પામ્યો.

માર્લબારની કાર્યદક્ષતા હંચા પ્રકારની હતી. એના શરીરનો બાંધ મજબુત હતો અને દશ વર્ષ સુધી તે સતત કાર્ય કરી શક્યો હતો. તે સ્વભાવે શાંત અને નમ્ર હતો. તે એક બહાદુર અને નીડર સૈનિક હતો. રાજદારી પુરૂષ તરીકે પણ તેણે સારું માન સંપાદન કર્યું હતું. તેને સત્તાનો અને પૈસાનો પુષ્ટ જોખ હતો. સ્વાર્થ ખાતર તે સિદ્ધાંતને હંચો મૂકી દેતો.

Q. 54 What were the causes of the Struggle between the Stuart Kings and their parliament ?

સ્ટુઅર્ટ વંશના રાજાઓ “મજિરી હક્ક”નો દાવો કરતા અને આપખુદી રાજ્ય કારભાર કેવી રીતે ચલાવતા તે માટે જુઓ આગલા જવાબો.

Q. 55 Religion played a very important part in the political history of England during the Stuart period.

સ્ટુઅર્ટ વંશ દરમ્યાન ધર્મ માટે રાજા અને પ્રજા વચ્ચે હમેશા ઝગડાઓ કેમ થતા તેને માટે જુઓ આગલા જવાબો.

Q. 56 The Stuart period is characterised as “the age of bad government and good laws” Prove the Statement.

સ્ટુઅર્ટ વંશ દરમ્યાન રાજાઓનો રાજ્ય કારભાર ખરાબ હતો અને પ્રજા સ્વતંત્ર રાજ્ય તંત્ર મેળવા વારંવાર પ્રયાસ કરતી હતી. આને પરિણામે સારા કાયદા બન્યા. જુઓ નીચે આપેલું લીસ્ટ.

પાર્લમેન્ટમાં પસાર થયેલા અગત્ય કાયદાઓ

સાલ	કાયદાનું નામ	ક્યારે પસાર થયો.
૧૯૨૮	હક્કની અરજી Petition of Rights	ચાલ્સ પહેલાએ ત્રીજી પાર્લમેન્ટ વખતે મંજૂરી આપી.
૧૯૪૧	આંડરિમોન્સટ્રન્સ અને ત્રિવાર્ષિક એક્ટ	ચાલ્સ પહેલા-લોંગ પાર્લમેન્ટમાં પસાર થયા.
૧૯૫૧	નેવીગેશન એક્ટ	ક્રોમવેલ-રમ્પ પાર્લમેન્ટે પસાર કર્યો.
૧૯૫૩	ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ ઓફ ગવર્નમેન્ટ	ક્રોમવેલ-હાઉસ ઓફ લાર્ડસ ફરીથી સ્થપાયું.
૧૯૬૧	પ્રોપોરેશન એક્ટ	ચાલ્સ બીજો મ્યુનિસિપાલિટીમાં સભાસદ થવા બાબત.
૧૯૬૨	એક્ટ ઓફ યુનિફારમીટી	ચાલ્સ બીજો-સામાન્ય પ્રાર્થના પોથી દાખલ થઈ.
૧૯૭૫	કામ્પ માઈલિ એક્ટ	ચાલ્સ બીજો-રોમન કેથોલીક પાંચ માઈલિની અંદર આવી શકે નહિ.
૧૯૭૩	ટેસ્ટ એક્ટ	ચાલ્સ બીજો-રોમન કેથોલીકને સરકારી નોકરીમાં રાખના નહિ.
૧૯૭૯	હોબીયસ કોરપ્સ એક્ટ	યુનેગારોપર કેસ ચલાવી ફેસલો કરવા બાબત.
૧૯૮૯	મ્યુટીની બીલ ટોલરેશન એક્ટ	વિલિયમ-લશ્કર બાબત ,, -પ્રોટેસ્ટન્ટોને છૂટ મળી.
૧૯૮૯	બીલ ઓફ રાઈટ્સ	વિલિયમ-પ્રજ્ઞના હક્કો સાબિત કરાયા
૧૯૯૪	ટ્રીનીયટ એક્ટ	,, -પાર્લમેન્ટ બોલાવવા બાબત
૧૯૦૧	એક્ટ ઓફ સેન્ટલમન્ટ	,, -વારસાનો કાયદો
૧૯૦૭	યુનીયન ઓફ ઈંગ્લેન્ડ અને સ્કોટલેન્ડ	કોન-બન્ને પાર્લમેન્ટ એકત્ર બની

નવીન મેટ્રીક્યુલેશન ઇતિહાસ

[પ્રશ્નાત્તર રૂપે]

હુનોવર વંશ

ઈ.સ. ૧૭૧૪-૧૮૦૧

જ્યોર્જ ૧ લો

ઈ. સ. ૧૭૧૪-૧૭૨૭

જ્યોર્જ ૨ નો

ઈ. સ. ૧૭૨૭-૧૭૬૦

જ્યોર્જ ૩ નો

ઈ. સ. ૧૭૬૦-૧૮૨૦

જ્યોર્જ ૪ થો

ઈ. સ. ૧૮૨૦-૧૮૩૦

વિલિયમ ૪ થો

ઈ. સ. ૧૮૩૦-૧૮૩૭

વિક્ટોરીઆ

ઈ. સ. ૧૮૩૭-૧૯૦૧

Q. 1. Write what you know about Walpole.

નોર્ફોલ્કના એક સાધારણ જમીનદારને ત્યાં ઈ. સ. ૧૬૭૯માં વોલપોલનો જન્મ થયો. તેની કારકીર્દીની શરૂઆત રાણી એનના વખતથી થઈ. પિતાના મૃત્યુ પછી જીવ પદના અનુયાયી તરીકે તે પાર્ટમેન્ટમાં દાખલ થયો અને ધાર્મિક વાક્યાનુચ અંતે હિંમતથી લોકોનાં હૃદય તેણે છતી કરી પાર્ટમેન્ટમાં પોતાનો દરજ્જો વધાર્યો હતો. લોકો ત્યારે દુખના દાવાનગીમાં સપડાયા ત્યારે તે તેઓના વલારે ધાર્યો અને તેઓને કુમારી લીધો. સાઉથ સી બ્રિટન માંથી અચાનક નાવિક વોલપોલજ હતો. અંગરેજોના કાયદાના વિરોધ કરી આમસમાના ઝૂંટવાઈ જતા હક્કો તેણે અચાનક કર્યો. આમ સમાનું વ્યક્તિત્વ તેણે જાળવી રાખ્યું. આથી તે આમ વર્ગના કાકીના બન્યો હતો, રાજા તથા એનને તેને રાજતંત્ર સોંપ્યું અને વોલપોલ મુખ્ય મંત્રીપદ ધારણ કરવા પામ્યો. તેણે રાજા જ્યોર્જની રાજતંત્ર દાખલ કરી અને પહેલ વંકડા સુધી પ્રજાનું આદોષ ધારણ કરી ઇતિહાસને પાને અમર થઈ ગયો.

વોલપોલ એક મોટા નાણાં શાસ્ત્રી તરીકે ઘણા પ્રખ્યાત છે. તે લડાઈથી હંમેશા દૂર ભાગતો. લડાઈમાં પૈસા ઘણા ખર્ચી જાય છે અને તેથી દેશને ઘણું સહન કરવું પડે છે. દેશ પ્રગતિને માર્ગે જઈ શકતો નથી, આમ તે માનતો. વેપાર ઉદ્યોગ વધારી દેશની આર્થિક સ્થિતિ સુધારી તેણે વેચાણુ વેરાની યોજના યોજી અને તેથી દેશને કાયદો થાત પણ તે યોજના સ્વીકારાઈ નહિ. પછીથી સ્વીકારાઈ એવર એની ખુશિનું પ્રમાણુ બતાવે છે. રાષ્ટ્રીય દેવું પણ તેણે ઓછું કર્યું અને તે ઓછું કરવાને એક સીડીંગ ફંડ પણ તેણે સ્થાપ્યું હતું. તેણે ઘાટી વસ્તુઓ પરથી જકાત કમી કરી અને ફ્રાંસ સાથે સંબંધ બાંધી બીજા સંસ્થાનો સાથે પણ વેપાર વધાર્યો.

વોલપોલ પોતાની પરદેશ નીતિમાં નિષ્ફળ ગયો તેનું કારણ એ હતું કે તે લડાઈનો દુશ્મન હતો. બધાં શાંતિથી કામકાજ થતું હોય ત્યાં યુદ્ધ કરવાથી શું કાયદો ? રોયન અને ફ્રાન્સ તો તેને લડાઈમાં બિચારા લાગજી સાબિતા હતા. પણ તે તો શાંતિથી સંધિ કરી સત્તાવૃદ્ધિ સાચવી રાખવા મથતો. શાંતિના પ્રેમી વોલપોલે કમને 'જેન્ડીનના કાન' માટે લડાઈની આતુર પ્રજાને સુખે વળાવી. યુદ્ધ ઘેરથી પ્રજા દોસથી યુદ્ધમાં જઈ પણ યુદ્ધમાં પરાજય પામી વીલે મોંઝે પાછી વળી.

બ્યારે વોલપોલ ઈતિહાસના પાનાની એક લીટીમાં મહાન નાણાં-શાસ્ત્રી તરીકે નામના મેળવે છે ત્યારે તેજ પાનાની બીજી લીટી તેની હાલતમાં ફલંક તરીકે લખાઈ ગઈ છે. તે ફલંક તે પ્રમાણિત નીતિના અભાવ. તે પોતાના ઓછાને સાચવી રાખવા માટે બહાણે લાધે પૈસા વેરતો. તે કહેતો કે દરેક માણસને તેની કિંમત હોય છે. તે પોતાથી વધારે કાઈપણ પ્રતિભાશાળી પુરુષને કિંમત રહેવા દેતો નહિ. બન્નેકે તે માનવીને સહન કરી શકતો નહિ. તેને દૂર કરવા હંમેશાં ગડમથલ કરતો અને તે માટે રૂચવતેમતી કરતાં જરાપણ તે પાછો ન હડતો. મોટાપીટ તેમજ કાર્ટ-રેટ જેવા મહાન બીગ તેની રૂચવતેમતીની ગંધથી યુદ્ધ પડ્યા અને સાથે

થઈ તેની તે પધ્ધતિની સખત ઝાંટકાગી કાઢતા. વોલપોલ એક દારૂડીઓ તેમજ જુગારી તરીકે પણ એક લીટીએ અંકાઈ ગયો છે.

વોલપોલમાં જો અનીતિ તેમજ દુર્ગુણો ન હોતે અને પોતાના ઓહની લોભુતા ન હોતે તો શું તે ખીચ મહાન રાજદારી પુરૂષો જેવા કે મોટેપોટ તેમજ એડમ્સની હાથમાં નહિ આવી શકતે ? વોલપોલે રાજની સત્તા ધમાં કરી, તે મુખ્ય પ્રધાનના હાથમાં મુકવામાં પહેલ નોંધાવી. ફ્રેન્ચમાં વોલપોલ જરૂરી ન હતો તે તેના વેચાણ વેરા તેમજ આયર્લેન્ડના સિક્કા સંચયી કાયદાઓ પ્રગતિમતને નમતું આપીને રદ કર્યાં. એ પરથી પુરવાર થાય છે.

Q. 2. What is your opinion about Walpole's administration ?

વોલપોલે આર્થિક તેમજ રાજકાય નીતિથી દેશની સેવા કરી. દેશની આબોધના અંગે તૈયાર અને ઉદ્યોગ તેમજ ધર્મો લેવાથી- તેણે ખુબજ વેપારને અનુમોદન આપ્યું અને તે અમલમાં મુક્યો. પરદેશથી આવતા કાચા માલની જગ્યાતે તેણે કમી કરી. આથી તૈયાર થયેલા માલ વેળા અને સસ્તો મળવા લાગ્યો. કામચલાઉ અમલનો નેવિગેશન કાયદો હર કર્યો. અંગ્રેજોનાં ખુદશો તૈયાર કરવાની પરવાનગી આપી આથી ઇંગ્લાંડને ખરૂં કાયદો થયોજ. નાનિટ્ટવ જેવું પતાવવા માટે તેણે સીડીંગ ફ્રંટ ઉભું કર્યું. તેણે કેબીનેટ પદ્ધતિ અમલમાં મુકી અને મુખ્ય પ્રધાનની પદવી વધારી. પહેલ પહેલા વડાપ્રધાન થવા માટે નાન વોલપોલ જરૂર પાડી ગયો છે.

વોલપોલને સત્તાના મોટા અજરખ હતો, તે માટે ઘણી વખત પોતાના સિદ્ધાંતના ત્યાગ પણ કરતો, આયર્લેન્ડમાં નવું ચાલુ કરેલું નાણું પ્રગતિમત વિરુદ્ધ લેવાથી બંધ કર્યું. તેમજ વેચાણવેરાનો કાયદો પણ પાછો ખેંચી લીધો, આવી રીતે જ્યારે જ્યારે તેને લાગતું કે ખુરશી હામગ થાય છે તો તે હામગ કરાવતું કામ હાથ ધરતો જ નહિ. પછી તે ગમે તેવું પ્રગતિમતે હિતકરતા લેાય. તેને તો ફક્ત પોતાની ખુરશી સહીસલામત રહેવા

નેત્રી એ એજ નેત્રીનું હતું અને તેને તેમ રાખવા લાંચ આપતાં ખચ-
કાતો નહિ.

જેકોબાઈસથી ખચવા તેમજ હેનોવર વંશ કાયમ રાખવા તેણે
ફ્રાન્સ સાથે દોસ્તી બાંધી, તે લડાઈથી બીતો. રૂબેન સાથે લડાઈ કરવી
પડી પણ તેમાં ખોતાની જ દાર થઈ. આ રીતે જોવા જતાં વોલપોલનું
રાજતંત્ર સુસેદશાંતિને આલનારૂં હતું એમ કહી શકાય. પ્રગ્નના હિતને માટે
તે વધુ મહેનત કરતો પણ તેમાં ખોતાનો સ્વાર્થ જળુષાઈ આવતો. ખોતાના
ઓદ્ધતા જોખને તે કોઈપણ કામ કરવા નહિ માંગતો એમ સહેજે કહી
શકાય. વોલપોલ નાણાંશાસ્ત્રી તરીકે પ્રખ્યાત થયો તેટલોજ પ્રખ્યાત તે
લાંચકેસવત માટે પણ થયો છે. એમ તેના કારનારનો અભ્યાસ કરવાથી
આપણને માત્રમ પડશે.

Q. 3. Write short notes:- (1) Jacobite rebellions of 1715 and 1745. (2) Jenkin's Ear's war,

(૧) ઈંગ્લાંડના ઇતિહાસમાં ઈ. સ. ૧૭૧૫ અને ૧૭૪૫ની ક્રાંતિ
જરા નોંધવા લાયક છે. તે ક્રાંતિમાં ઈંગ્લાંડના તખ્તપર આવી ગયલા સ્કોટ્લેન્ડ
વંશના રાજાઓને પાછા લાવવા માટે પ્રયત્નો થયા હતાં. પણ તેમાં અને
વખતે તેઓના ચેલાઓ નિષ્ફળ ગયા હતાં. સ્કોટ્લેન્ડના ચેલાઓ જેકોબાઈ-
ટસના નામે ઓળખાય છે. તેઓને ઈંગ્લાંડની ગાદી પર હેનોવર વંશ
માન્ય ન હતો. આવી માન્યતાવાળાની ઈંગ્લાંડમાં કીક સંખ્યા હતી. આ
લોકોને મદદ કરવા સ્કોટ્લાંડના લાઈલિન્ડર્સો પણ તૈયાર હતા; કારણ તેમને
એકંદરે ઓફ યુનીયન માન્ય ન હતો. તે લોકો પણ જેમ્સને આલનારા
હતા. આથી ઇ. સ. ૧૭૧૫માં જેમ્સના પુત્રને ગાદીએ લાવવા માટે
ઈંગ્લાંડ અને સ્કોટ્લાંડમાં તોફાનો થયાં. સ્કોટ્લાંડના તોફાનનો આગેવાન અલ
ઓફ માર શેરીફમર પાસે આર્ગાઈલને લાથે સજાત લાવ્યો. આજ વખતે
ક્રમનશીય જેમ્સ સ્કોટ્લાંડમાં દાખલ થયા. તેણે લડાઈની તૈયારી ન કરતાં
રાજ્યાભિષેકની તૈયારી કરવા માંડી. આખરે મોજશોખ પડતાં નાંખીને

તેને અર્ધ ઓફ માર સાથે ભાગી જવું પડ્યું. ઈંગ્લાંડમાં પણ જેટલાઈસના પણ આવાજ હાલ થયાં. આ બંડ પછી તેઓને ઘણુંજ સોસવું પડ્યું હતું.

વળી પાછા ૧૭૪૫માં પણ આતુંજ બંડ થયું. આ અરસામાં ઓસ્ટ્રી-આમાં યુદ્ધ ચાલતું હતું. ફ્રાન્સને ઈંગ્લાંડને દુઃખ દેવું હતું. તેથી નાના પ્રિંટિન્ડર આર્સને લગભ માટે ઉચ્કર્યો. રંકાટલાંડ તો તેને મદદ કરવા તૈયાર જ હતું. આર્સે રંકાટલાંડ આવ્યો અને તેને મદદ પણ મળી. આર્સે રાવનના લશ્કરને હરાવ્યું. પણ હવે તે લગભથી ટુલાઈ જઈ ભાગવિલાસમાં પડ્યો. આ વખતમાં રાજસૈન્ય તૈયાર થઈ આવી પહોંચ્યું. ફ્રાન્સની મદદ ન મળવા છતાં આર્સે તે લશ્કરને ફાફર્ડ પાસે હરાવ્યું. પણ ફોલ્ડનમર આગળનું યુદ્ધ આર્સને ભારે પડ્યું. તે હાર્યો. તેને છૂપાવેશે ફ્રાન્સ નારી જરતું પડ્યું. એલિઝાબેથની સંધિથી ફ્રાન્સને પણ તેને અને તેના પુત્રને ત્યાગવા પડ્યા. આર્સને ગમે ત્યાં ભટકવું પડ્યું અને આખરે તે ફાઉડીઆસે ૧૭૪૮માં દેહ છોડ્યો. આ યુદ્ધમાં ઈંગ્લાંડમાં તેને મદદ કરવા ટોરી પક્ષે પણ વરસ ભાગ ભઠ્ઠાવ્યા હતા. તે લોકોને તેને માટે ભાવતા નહોતાજ પણ બંદોગની રસતા તોડવા માટેજ. આખરે આ યુદ્ધમાં સ્કુઅર્ટ વંશનો છેલ્લો આવ્યો. હોર્શને માટે તે મારીમાં ભળી ગયા.

(૨) યુદ્ધના કરારનામાથી ઈંગ્લાંડને એક વહાણ ભરીને માત્ર દક્ષિણ અમેરિકા માફલવાનો હક્ક મળ્યો હતો. પણ અંગ્રેજે એ કરારનો ભંગ કરી વધુ માત્ર સર્ધ જતા પકડાયા અને એને તેના બહામાં વેનક્રાન્સનો કાન દાખ્યો. આ ગણિત્ય અપમાનથી અંગ્રેજે સીડાયા અને લગભ માટે તૈયાર થયા. આ વખતે વાલ્પોલ પ્રધાન પદે હતો.

લગભ માટે વાલ્પોલનું મન ના પાડતું હતું. પણ લોકમત આગળ તે શું કરી શકે ? આખરે તેણે કહ્યું “આજે તમે આગળ ધરીને જતો છો પણ જે જે તમારે હાથ ધરીને પાછા ન આવવું પડે.” એવે સાથે લગભ થઈ પણ તેનું પરીણામે સાફ ન આવ્યું અને તે પરાજયમાં વાલ્પોલની એકરકારીના વાંક નીકળ્યા. તેની વિરુદ્ધ ઘણા પોકારો ઊઠ્યા. આ વખતે

વેલ્સપેલને ખેતાની ખુરશીનું રાજનામું ખેતાની અદમની ન હોવાથી. આપનું
ખજું. ૧૭૪૨.

Q. 4 What were the causes of the seven years' war? State its effects.

એલાશપેલના કારણથી ઓસ્ટ્રિયન યુદ્ધના અંત આવ્યો. પણ તે યુદ્ધના
મળના અંત નહિ આવ્યો હતો. પ્રશિયાને સિલિશિયા મળ્યું, આથી ઓસ્ટ્રિ-
આની રાણી મેરીયા થેરીસા નારાજ થઈ અને તે પાછું મેળવવાની તક
સાધી રહી હતી. ઈંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સને વેપારી હરિકાઈ તો હતીજ તે
દિવસે દિવસે વધુ પ્રમાણમાં વધી અને લડાઈમાં પરીણમી. ઓસ્ટ્રીઆ અને
પ્રશિયા વચ્ચે તો અણબનાવ હતોજ. આ કારણ તેમજ ઉપરનાં વેપારી
સમયે લડાઈના બે મુખ્ય કારણો બન્યા. ફ્રાન્સ ઓસ્ટ્રીઆ સાથે બેંડાવું
અને ઈંગ્લાંડ ખેતાનું જીતું વેર ભૂલી જઈ પ્રશિયા સાથે મિત્રતાથી બેંડાયું.
મેરિયા થેરીસા ઈંગ્લાંડ સાથે ગીડાઈ હતી કારણ ખેતાનો સાહિશિયા પ્રાંત
ઈંગ્લાંડ પ્રશિયાને અપાવ્યો હતો. આથી વધુને વધુ પ્રશિયાનું બેંર વધતું
જતું હતું. આનો ફ્રાન્સને પણ ભય હતોજ તે પણ ગઈ યુદ્ધની ભૂલી
જઈ ઓસ્ટ્રીઆને મદદ કરવા તૈયાર થયું. રશિયા, સ્વીડન, સેક્સની તેમજ
પોલંડ પ્રશિયાના બળથી ભય પામી ફ્રાન્સ અને ઓસ્ટ્રીઆને જઈ મળ્યા.
આથી સત્તાનુકૂળ સામ્યવા ઈંગ્લાંડ પ્રશિયાને મળ્યું.

આવી રીતે પ્રસંગોવસાત, મિત્ર અને શત્રુ રાજ્યો દુશ્મન બન્યા અને
વેરી અને શત્રુ રાજ્યો, મિત્ર બન્યા. આવી રીતે યુરોપ અમેરિકા અને હિંદુ-
સ્તાનમાં વેપાર, સંસ્થાનો અને સમુદ્રની માલીફી માટે યુદ્ધ થયું.

આ યુદ્ધ પહેલાં તો ઈંગ્લાંડની તરફેણમાં નહિ આવ્યું. ઈંગ્લાંડની દરેક
જગ્યાએ હાર થવા માંડી. પાછળથી પ્રધાન મંડળ બદલાયું અને મોટા પીટ
અગળ આવ્યો. પીટે આવી આખી યુદ્ધની બાજુ ફેરવી નાંખી. ઈંગ્લાંડના
પાસા હવે સવળા પડવા લાગ્યા. અને પીટની હુદ્દિયાતુર્યથી સર્વ હેકાળો

પીટની વિજય પતાકા ફર ફરવા લાગી. ઈંગ્લાંડ સમુદ્ર પર પણ ઉચ્ચ દરજ્જાનું ગણાવવા લાગ્યું. અમેરિકામાંના સંસ્થાનોનું સામ્રાજ્ય ઈંગ્લાંડને મળ્યું. ફ્રાંસની તો અમેરિકા તેમજ હિંદુસ્તાનમાં રાજ્ય સ્થાપવાથી આશા ધૂળ ભેગી થઈ. બ્રિટીશ સામ્રાજ્યનો પાયો હિંદમાં નાખાયો, ફ્રાન્સનો પૈસો આ યુદ્ધમાં ખૂબ તણાયો અને તેથી કરવેરા વધ્યા અને આગળ રાજ્ય કાન્તિનું પણ એક કારણ બન્યું. આ સાત વર્ષનું યુદ્ધ ઈંગ્લાંડના ઇતિહાસનું નવું પાનું ખોલે છે. આ યુદ્ધ અમેરિકાને પણ ઈંગ્લાંડથી આગળ પર છૂટું પડવાને અનુકૂળ થઈ પડ્યું.

Q. 5 Give a pen picture of Elder Pitt. What part did he play as a war minister?

ઈ. સ. ૧૭૦૮માં વિલ્યમ પિટનો એક ગરીબ કુટુંબમાં જન્મ થયો. ૨૭ વર્ષની વયે તે પાર્લામેન્ટમાં ચૂંટાઈને આવ્યો હતો. તેની વકતૃત્વકળા પર લોકો આક્રાંન હતા. તે વોલ્પોલનો કટ્ટો શત્રુ હતો. કારણ તેને વોલ્પોલની નીતિ જરા પણ ગમતી નહિ. કદી પણ તે લાંચ રસ્યત લેવા નહિ લલચાતો. હંમેશા તે તેનાથી દૂર નાસ્તો. તેણે પ્રધાનો સાથે ઘણી વખત દામ કરેલું અને જ્યારે સમવાર્ષિક યુદ્ધ ફાટી નીકળ્યું ત્યારે તેજ ઈંગ્લાંડની મદદે દોડ્યો. અંતે તેને બચાવ્યું.

જ્વલંત દેશાભિમાની, અતુલ ધૈર્ય, કર્તવ્ય નિષ્ઠા, હોશિયારી તેમજ વકતૃત્વ શક્તિ, બુદ્ધિ તેમજ સદ્ગુણોને લીધે દેશનું તે ગૌરવ બન્યો. તેના વિષે કહેવામાં આવ્યું છે કે “તેની પાસે જનાર કોઈ પણ હિંમતવાન થવા વગર પાછો ન ફરતો.” પોતાના દેશનું તેમજ પોતાના સામ્રાજ્યનું હિત તેને હંમેશા હતું. તે એક રાષ્ટ્ર પ્રેમી તરીકે પણ પ્રખ્યાત થયો છે. તે બંધ સુત્રસદી પણ હતો.

તેનું ખાનગી ચારિત્ર શુદ્ધ હતું. સ્વાર્થીપણાથી તે પર હતો. પ્રમાણિક-પણાનો તે પૂર્વગી હતો. વ્યસન વગરનું તેમજ ઉચ્ચ ધ્યેયથી ભરેલું તેનું જીવન હતું. વોલ્પોલ માફક તેને સત્તાનો મોહ ન હતો. તે હંમેશા લોકોના

લિત માટે લડતો અને એમજ લડતાં જીવ પણ ખોયો. તેને આથી (Great Commoner) કહે છે. “હું પ્રજાનો પ્રતિનિધિ છું.” આટલું બોલતાં તેનું મોં મલકાઈ જતું.

તેની મહત્વકાંક્ષા ઘણી હતી. સામાજિક, ઔદ્યોગિક, પરરાજકીય અને વેપારની વ્યાપ્તમાં ખોતાના દેશની મહત્તા વધારવી એજ તેના જીવનમાં તરી આવતાં. ઈંગ્લાંડના પ્રતિભાશાળી પુરુષોમાંનો ખીટ એક હતો.

યુદ્ધ કારકીર્દી તો ખિટની ખરેખર ગજબ હતી. સમવાર્ષિક યુદ્ધ વખતે તે બોલ્યો, કે “જયંકર વાવાઝોડમાંથી આપણી નાવને અચાવવા હુંજ શક્તિમાન છું. જીવું કાઢપિણ તેને પાર ઉતારી શકે તેમ નથી.” ખરેખર તેણે જ યુદ્ધ પ્રધાન થઈ આપી આજી પલટી નાંખી. આવતાંની સાથેજ તેણે બરાબર તપાસ્યું અને કહ્યું કે “આપણે કેનેડા એકબાને કિનારે હતીશું.” તેણે નમાજા નાયકોને પાછા બોલાવી લઈ ખોતાના ચુનંદા ચૂંટણી નાયકો મોકલ્યા. અમેરિકા યુદ્ધને શાંત્યું. કલાકોને લિંક અને કાર્ટિનાન્ડને જર્મનીમાં મોકલ્યો. પ્રશિયાના રાજા ફ્રેડરિકને પૈસાની ખૂબ મદદ આપી ખોતાના ક્યો. આથી કરીને અમેરિકા તેમજ લિંકમાં કાન્સન મહા મળી શકી નહિ અને લાગ્યું. લસકરી અમલદારોને તે ચૂંટી તેમાં ઉત્સાહ કમંગ અને ભરોસા રેડતો. કાંકા તેને લડાઈનો સિદ્ધ કહેતા. ખરેખર તે યુદ્ધમાં સિદ્ધ જંગવાજ હતો અને પાછી પાની ન કરતો. તેણે ૧૭૭૨માં સ્પેન સામે યુદ્ધ જાહેર કરવા કહ્યું પણ તેના વિચાર પ્રધાન મંડળને ન ગમ્યો અને તેણે રાજીનામું આપ્યું.

દેશ ગૌરવ વિલિયમ ખિટ ખોતાના દેશ પરનું સંકટનું વાહણ હોવાનું અને ખોતાનું યુદ્ધ મંત્રી તરીકેનું સ્થાન કનિહાસને પાને અમર કર્યું. તેણે ઈંગ્લાંડની નામના વધારી અને દેશ પ્રત્યેયનું ખોતાનું દેવું યુદ્ધ પ્રધાન તરીકેનું તેમજ દેશના પુત્ર તરીકેનું ચક્રવર્તિ બાજર સાથે પતાવ્યું.

Q. 6. What were the causes which led to the quarrel between England and America? What was the result of it?

સમવાર્ષિક યુદ્ધના અંત પછી અમેરિકા ફ્રેન્ચના હાથમાંથી મુક્ત થયું. હવે અમેરિકામાંના સંસ્થાનોને ફ્રેન્ચનો ભય ન હતો. એટલે અંગ્રેજોની સહાયની જરૂર રહી નહિ. તે લોકોને અંગ્રેજોની ધુસરી હવે ફ્રાંસ દેવાની જરૂર પડી. અંગ્રેજો આ સંસ્થાન વાસીઓ પર નફામા કરારના ઓગ્નઓ વધારતા જતા હતા. અંગ્રેજોએ નૌકાનયન (Navigation laws)નો કાયદો સંસ્થાનો પર નાંખ્યો હતો. આ વાસવાયક કાયદાની રૂએ સંસ્થાનોમાંથી બહાર જતો માલ ઇંગ્લાંડના વહાણો મારફતજ જવો જોઈએ અને સંસ્થાનોમાં આવતો માલ ઇંગ્લાંડ થઈ લઈ જવો જોઈએ કારણ કે જેથી ઇંગ્લાંડને જરૂરત થણી મળે. બીજા વેપારી અંગ્રેજો પણ સંસ્થાનો પર હતા. આ અંગ્રેજો ઇંગ્લાંડનું હિત જોઈનેજ મુકાયલા.

સમવાર્ષિક યુદ્ધમાં ઇંગ્લાંડને થાણું ખર્ચ થયું અને તે પતાવવા પ્રધાન એન્થોની સ્ટેમ્પ એક્ટ પસાર કરાવ્યો અને તે વસાહતો પર નાંખ્યો. આથી દખ્ખાવેજર ઉપર ટીકીટ ચોંટાડવી પડતી. આ કર સામે સંસ્થાન વાસીઓએ જળવેલો વિરોધ કરાવ્યો. “પ્રતિનિધિ નહિ તો કર નહિ.” એમ તેઓ પોકારવા લાગ્યા. આથી પ્રધાન રોડ્રિગ હામે સ્ટેમ્પનો કાયદો રદ કર્યો. પણ એમ જાહેર કર્યું કે અમેરિકન વસાહતો પર અમને કર નાંખવાનો અધિકાર છે. પછીના પ્રધાન ટાડિનસોન્ટે કાચ, રંગ, ચાલ વગેરે પર કર નાંખ્યા અને સંસ્થાનોએને વધુ ઉશ્કેર્યો. લોકોએ બ્રિટીશ માલનો બહિષ્કાર કરવા માંડ્યો. આથી નાર્થ ચાલ સિવાયની બધી વસ્તુઓ પરથી જરૂરત નાખુદ કરી. સંસ્થાન વાસીઓએ ચાલનો પણ બહિષ્કાર બોલાવ્યો. ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને કંઈપણ નુકસાન થાય નહિ તે માટે બારોબાર અમેરિકા લઈ જવાને પરવાનગી આપી. આથી સંસ્થાન વાસીઓ કેવો ભરાવા અને બોસ્ટન બંદરે હિતારેલી બધી ચાલ દરિયામાં નાંખી દીધી. આથી બોસ્ટન બંદરનો વેપાર અંગ્રેજ સરકારે બંધ કર્યો. આ ચળવળમાં બાગ લેનારી મેસેચ્યુસેટ્સ વસાહતની સનદ રદ કરી અને ત્યાંની લોક સભામાં સરકારી સભાસદ નીમવાનો ફરાવ કર્યો. આવી રીતે સંસ્થાન વાસીઓની સ્વતંત્રતા પર પડતા કાપથી ઉશ્કેરાઈ જઈ ૧૭૭૪માં ફિલાડિલ્ફિયામાં પાંડેલી અમેરિકન

રાષ્ટ્રિય સભા મળી. આ સભાએ ઈંગ્લાંડના નાંખેલા કાયદાઓનો વિરોધ કર્યો અને તેમને કર નાંખવાનો અધિકાર નથી એમ જાહેર કર્યું. આ જુદામનું ઈંદિયણુ સમાધાન થાય એ બદલને ગયલા અમેરિકાના પ્રતિનિધિ બેન્ગમિન ફ્રેક્લિનનું ઈંગ્લાંડમાં અપમાન થયું. આથી બળતામાં ધી હોમાયું અને ઈ.સ. ૧૭૭૫માં સંસ્થાન વાસીઓએ પોતાની સ્વતંત્રતા માટે લડત ઉપાડી.

આ લડતનું પરિણામ આખરે અમેરિકાના સંસ્થાન વાસીઓની તરફ-ણમાં આવ્યું. ઈંગ્લાંડને અમેરિકા હંમેશને માટે ગુમાવવું પડ્યું. આ મુધ્ધ જીતવામાં સંસ્થાન વાસીઓના નેતા જોર્જ વોશીંગ્ટનનો વડુ ફાળો હતો. તેના અડગ ધૈર્યનું ફળ મીઠું આવ્યું. આમ અમેરિકા ઈંગ્લાંડથી છૂટું પડવાથી ઈંગ્લાંડને સખત ફટકો લાગ્યો.

Q. 7 What were the opinions of the leading English statesmen on the American war of Independence ?

મોટા પિટ તો અગાઉથીજ અમેરિકા પર નાંખાયલા કરોનો વિરોધી હતો. તે કહેતો કે—“અમેરિકન વસાહતોનું કહેવું ન્યાયી છે. તેમની મરજી વિરુધ્ધ તેમજ તેમની સંમતિ વગર ઈંગ્લાંડની સરકારને કર લેવાનો અધિકાર નથી. તેઓ પોતાના અંતર્ગત કારબારમાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર છે. માટે જો તેઓ આ કરોનો વિરોધ ન કરે તો ગુલામીની બેડીમાં જકડાવવાનેજ યોગ્ય છે. હું પણ જો એક સંસ્થાન વાસીઓમાંનો હતો તો હું છેવટ સુધી લડતો હોત. અંગ્રેજો આ થોડા પૈસાની જરૂરત ખાતર પોતાનું સામ્રાજ્ય ખાશે”. પિટ જ્યારે મુખ્ય પ્રધાન થયો ત્યારે તેની માંદગીમાં સંસ્થાનો પર કર નાંખાયો. આ સાંભળી તેણે પોતાનું રાજીનામું આપ્યું. છેવટે તેણે વસાહતોને મનાવી લેવા માટે એક છેલ્લું બાપણ પાર્લામેન્ટમાં કર્યું અમેરિકાના સંસ્થાન વાસીઓનો પક્ષ લેતાં અને અંગ્રેજ નીતિની ઝાટકણી કાઢતાં આખરે પાર્લામેન્ટમાંજ તેણે જીવ છોડ્યો.

આજ પ્રમાણે ફાકસે પણ તેનો વિરોધ કર્યો હતો. એડમંડ બંકે પણ કહેવું કે—“જે કરમાંથી નહીં આવક છે તો તે કર નાંખવો અને રદ કરવો બરાબર છે. કારણ આવી નહીં આવક માટે આવા મોટા સંસ્થાન વાસીઓનો સાથ શા માટે ખોવો જોઈએ? તેમની લાગણી શા માટે દુભાવવી જોઈએ?” આ રીતે જોતાં કંગડાંડતી સરકારની નીતિ વિરુદ્ધ ખોતાના દેશનાજ પ્રતિભાશાળી અને અચળાણ્ય પુરુષોનો પણ મત હતો એમ સહેજે કહેવાશે.

Q. 8 Which circumstances made the Whigs so great in the reign of the first two Hanovarian Kings ?

વિદગ લોકોની મદદથી ૧ લો જૅનર ગાદીએ આવ્યો હતો એટલે તેણે તો ગાદીએ આવતાંની સાથેજ તેઓને સત્તા આપી. આ લોકોને સત્તા આપી પછી તેનામાં તેઓ પાસેથી પાછી લઈ લેવાની જરા પણ હિંમત કે આવડત ન હતી. વળી ૧ લો જૅનર અંગ્રેજ ભાષા પણ જાણતો ન હતો એટલે તે પ્રધાન મંત્રીમાં જઈ રાજ્ય અટપટમાં ભાગ નહિ લેતો. લોકો પણ ટોરીની વિરુદ્ધ હતા. કારણ કે તેઓ કાળા કર્મના કરનાર હતા. એ આવળુંને ૧૭૭૫ અને ૧૭૮૫ના બળવાથી માલમ પડ્યું. આ બંનેમાં તે લોકોએ હોડેઆક ભાગ લીધો હતો. એટલે ટોરી લોકોને પ્રજા સહેજે જલદી આવી શકી નહિ. આ બંનેના લાભ લઈ વિદગ પક્ષે ત્રણ વર્ષનો જે પાર્ટીમેન્ટનો કાયદો હતો તેની મુદત લંબાવી સાત વર્ષની કરી. દક્ષિણ મહાસાગરનો પરપોટો આ મહા સંઘટમાંથી પણ પ્રજાને હિંગારનાર વિદગ પક્ષનો લોકપોલજ હતો. ટોરી લોકો કેથોલીક હતા એટલે સાધારણ રીતે કેથોલીક તરફ પણ ધણાને આણુગમો હતો કારણ તેઓ વારં ઘડીએ ધર્મનું ધર્તીંગ કાઢી પ્રજાને દુઃખી કરતા અને ધર્મોપચારું દાખવતા. આથી ઉલટું વિદગ પક્ષે તો ધર્મના જુલમી કાયદાઓ નાબુદ કર્યા હતા અને કેઈ પણ ધર્મના લોકોને ત્રાસ નહિ આપતા. તેઓને આથી બીજા પક્ષોની પણ

સાદાચ મળી અને તેઓ પ્રગ્નના માનીતા ગન્યા હતા. ધનિક વર્ગ પણ વેપાર ઉદ્યોગને ઉત્તેજન મળવાથી વ્હીગ પક્ષ સાથે ભળ્યો હતો. વળી બિલગ લોકો, લાંચ રૂચત, ઇશ્કાઓ આપીને પોતાની બહુમતી પાર્લામેન્ટમાં કાયમ રાખતા. સાત વર્ષના યુદ્ધ વખતે પિટ જેવો બિલગ દેશની વહારે ધાયો અને ઇંગ્લાંડનું નામ રાખ્યું. ટોરીઓમાં કાઉપિણ લોક નાયક થવાને લાયક ન હતો. અને જો કદાચ હોત તો તેને ટેકા મળતે પણ નહિ. કારણ કે અંદર અંદર તેઓમાં કાટફટ ઘણી હતી. આ ૧૦ વર્ષનાં લાંચા ગાળા સુધી બિલગ લોકે પોતાની સત્તા જમાવી રાખી. ઇંગ્લાંડના ઇનિલિસમાં પાર્લામેન્ટની આજની સત્તાના બી આ પહેલા બે જોર્જની નામજાએને લઈને તે વખતમાં વચાયાં. રોડપાસ, પિટ વગેરે બહાફર બિલગ નાયકોએ પ્રગ્નને તથા પ્રગ્નના પ્રતિનિધિઓને રાજન કરતાં પણ અધિક લક્ષ્યાર ગણી. રાજનની આપખુદ સત્તાનો નાશ કર્યો. વખતરાર વ્હીગોએ પ્રગ્નની નાંદ તપાસી અને પ્રગ્નના રોગનો નાશ કર્યો. પાર્લામેન્ટનું વર્ચસ્વ વધાર્યું. આથીજ તેઓ લાંચા સમય સુધી પાર્લામેન્ટમાં બહુમતી જળાવી શક્યા. તેઓ પક્ષ સુન્નદા હતા અને સમય પ્રમાણે વર્તવાનું ચુકતા નહિ.

Q. 9 Describe the attempts made for the restoration of the stuart during the reigns of the first two Georges; what was the result of the attempts ?

જુઓ સવાલ ૩ જની હકીકત.

Q. 10 Describe very briefly the events that led to the war between the English colonies in America and England. Who won the war in the end ?

જુઓ સવાલ ૬ જની હકીકત.

Q. 11 Give a short life-sketch of George III and describe briefly his administration.

જેનેર્સ ઉગ્ગતો જન્મ ઈંગ્લાંડમાંજ થયો હતો, એટલે તે જન્મથીજ અંગ્રેજ હતો. જેનેર્સના પિતા નાનપણમાં ગુજરી ગયા હોવાથી તેની કળવણીનો ભાર તેની માતા ઓગસ્ટાને શિરે હતો. તેની મા તેમજ લોર્ડ વ્યુટને હાથે શિક્ષણ મળ્યું હતું. તેની મા તેને કહેતી. ‘George, be a king.’ ‘જેર્જ તું સાચા રાજા થજે.’ આ શબ્દો તેથી તેના હૃદયમાં ડાલ રાવડા રહ્યા હતા. આ વાક્યને તેણે હૃદયમાં જ ગણ્યું. તેણે ટોરી મોવિંગ બ્રાઇન ‘Patriot King’ નામના પુસ્તકનું સારી રીતે અભ્યાસ કર્યું હતું અને તેથી ‘આદર્શ રાજા’ થવાના સ્વપ્ના સંવતો હતા.

તે ટાક નહિ પીતો. તે અંગ્રેજ સારી રીતે બોલી શકતો. તેને ઈંગ્લાંડ માટે ખૂબ પ્રેમ હતો. તેનો સ્વભાવ જરા હલ્દી હતો, તેનો હેતુ બીજનના હાથમાં રમકડું બની રમવાનો ન હતો પણ બીજને પોતાનું રમકડું બનાવી રમાડવાનો હતો.

આથી ગાદીએ આવતાંની સાથેજ બિલ્ગ લોકોને દૂર કરવાની પેરવી તે કરવા લાગ્યો. તેને પોતાના મન પ્રમાણે ચાહે એવા પ્રધાનો નોંધતા હતા, નહિ કે પાર્લામેન્ટની મરજીથી ચાહે તેવા. આથી પાર્લામેન્ટમાં આવી પોતાનો એક પક્ષ ઉભો કર્યો અને તેમાં ટોરી લોકોને, લાંચ, રૂબરૂ, તેમજ અધિકાર આપી બીજને માને પણ આ પક્ષમાં ખેંચ્યા. તેનો પક્ષ ‘kings Friends’ નામે ઓળખાતો. બિલ્ગ પક્ષમાં પણ તેણે ફાટફટ પાડી અને તેઓની પુરસ્કી ડગમગાવી મૂકી.

રૂપેન સામે લડાઈ જતોદર ન થઈ શક્યા તેથી મોટા પિટ પોતાના નિષ્ઠાંતની આતર રાજનામું આપ્યું. અને આદર્શી બિલ્ગ લોકોની સત્તાના નાશની શરૂઆત થઈ. રાજનએ વ્યુટને પ્રધાન બનાવ્યો પણ તેની નીતિ રાજને પસંદ નહિ પડી તેથી તેને રાજનામું આપવું પડ્યું. રાજને મનપસંદ કાલપણ પ્રધાન ન મળ્યો. આખરે એન્વીલ આવ્યો પણ પોતાની નીતિ રાજને નહિ ગમવાથી રાજનામું તેણે પણ આપ્યું. ત્યારપછી રોકિંગહામ, એટલે આખ્યા અને પાછા ગયા. આખરે ઈ. સ. ૧૭૬૦માં લોર્ડનોથ

આપ્યો. તે રાજનું રમકડું થવા નેચાર હતો તેથી રાજને તે મનાપસંદ્ધ પ્રધાન થઈ પડ્યો. હવે રાજનું સ્વામી સાચું પડ્યું. અને 'આદર્શ રાજ' થવા પામ્યો. તેણે બધા ખાતાં ખાતાના હાથમાં લીધાં. આથી મરુત પ્રમાણે રાજ્ય કરવાના ધ્યેયથી તેણે અમેરિકા ગુમાવ્યું. દરેક વખતે જોઈને આગળ આવી નાના પિટના કાર્યમાં પણ હાથ ધાવતો અને આખરે તેનું પરિણામ શન્ય આવતું.

ત્રીજા જોઈને ખાતાના પૂર્વજોની ગુમાવેલી આપખુદ રાજસત્તા. ઘણે અંશે પાછી મેળવી ખરી, પણ તેમાં તેણે દેશને ઘણુંજ નુકશાન પહોંચાડ્યું. ખોતે પણ પ્રજાજનોનો અણમાનીતો થયો. "જોઈને, તું સાચો રાજ થઈને." આ જીવનમંત્રને આધારે તે આખી જીંદગી વ્યર્થ પણ રાજ તરીકે નિષ્ફળ નિવડ્યો.

Q. 12 Write short notes:--(1) James Wolf; (2) John Wilkes (3) South Sea Bubble.

(૧) જેમ્સ વુલ્ફ:-- આ વીરે પહેલાં પહેલાં ખાતાની શક્તિનો પરચો ઓસ્ટ્રીઆની ગાદીના વારસાની લડાઈ વખતે બતાવ્યો હતો. સાત વર્ષના યુદ્ધ દરમ્યાન મોટા પિટના પહેલાના પ્રધાનોની નજરે વુલ્ફની શક્તિનો પ્રકાશ ન દેખાયો. પણ બ્યારે ચંદ્રાર હિસારી મોટા પિટ થયો ત્યારે તેની આંખે આ વીરની શક્તિનું તેજ જોયું. તરતજ તેણે આ ધૂળમાંના રતનને અદાર કાઢ્યું અને ઈંગ્લેન્ડને તેની કિંમત કરી બતાવી. મોટા પિટે સાત વરસના યુધ્ધમાં આ વુલ્ફને અમેરિકાના લશ્કરના સેનાપતિ તરીકે નીમા મોકલ્યો. ત્યાં જઈ તેણે ખાતાની ફરજ બજાવી. નામ પ્રમાણે વર્તી બતાવ્યું. બ્યારે કિયેક પડ્યું ત્યારે તેણે ઈંગ્લેન્ડને ખાતાના જીવના જોખમે વિવર્ય અપાવ્યો. બ્યારે તે ઘવાઈને પડ્યો, ત્યારે કાંઈ કહ્યું "નાહ! નાહ!" વુલ્ફે આથી પ્રજ્યું. "કાણુ નાહું?" "શત્રુઓ" આમ તેને જવાબ મળ્યો. આવા સતોષી જવાબથી તે મરતી વખતે બોલ્યો, "હવે હું ગુણે જીવિશ." પ્રભુનો ઉપકાર મારે નામોળી ભરેલું મૃત્યુ ન પામવું પડ્યું! આ શબ્દો તેના ઘણા

આકર્ષક અને કર્તવ્ય નિષ્ઠા હતો. વુલ્ફ એકલે હાથે લડ્યો અને જીત્યો.
ખરેખર વુલ્ફ, વુલ્ફજ હતો.

(૨) જોન વિલ્કિસ:-ડગ્લ જોર્જના વખતમાં વિલ્કિસ લોકસભાનો સભાસદ હતો. તે “નોર્થ ટ્રિટન” નામના છાપાનો અધિપતિ પણ હતો. આ વર્તમાન પત્રના જપ મા અંકમાં તેણે રાજના બાવણુની સખત ઝાટ-કણી કાઢી. આથી રાજ ચિડાયો. અને પ્રધાન એનચિસે નનામા વોરંટ કાઢ્યા. અને વિલ્કિસ, તેમજ બીજા તેના છાપખાનાનાં માણસોને પકડી કેદમાં નાંખ્યા. પણ વિલ્કિસ લોકસભાનો સભ્ય હોવાથી તેને પકડી ન શકાય એમ કાર્ટે દેરવ્યું અને તેથી તે છૂટ્યો તેમજ વોરંટ પણ ગેરકાયદેસર ઠર્યા.

વિલ્કિસ સરકાર સામે દાવો માંડ્યો અને તેમાં તે જીત્યો. ત્યાર પછી એક બંડખાર લેખ લખવા માટે તેને પકડવામાં આવ્યો. પણ તે ફાંસ નામી ગયો. ત્યાર વર્ષ પછી તે પાછો લોકસભાનો સભ્ય ચૂંટાઈને આવ્યો. પણ તેને આગળના ગુન્હા માટે ન બેસવા દીધો. આથી લોકો વાણુ ઉસ્કે-રાયા અને વિલ્કિસ તેમનો લાડીલો થઈ પડ્યો. એ વર્ષ પછી પાછો જનતાએ લોકસભામાં ચૂંટીને તેને મોકલ્યો અને આ વખતે તેને પાર્લામેંટે કમુલ કર્યો. વિલ્કિસનું ચારિત્ર કલ્પિત હતું. નસીબના જોગે તે ઘણો લોકપ્રિય થઈ પડ્યો હતો. આથી તેનામાં સારા ગુણોનો અભાવ હતો. તે ઈ. સ. ૧૭૯૭ માં મૃત્યુ પામ્યો હતો.

(૩) દક્ષિણ મહાસાગરનો પરપટો:-આ કંપનીનો જન્મ ઈ. સ. ૧૭૧૧માં થયો. આ વખતે ઈંગ્લેંડને ઘણું દેવું થઈ ગયું હતું. આ મહણુ પતાવી આપવાનું આ કંપનીએ ઈંગ્લેંડની સરકારને વચન આપ્યું. આથી સરકારે તેને દક્ષિણ મહાસાગરમાં વેપાર કરવા માટે બધી સગવડ કરી આપી. આથી પ્રગ્ત આ કંપનીના શેર લેવા માટે ઊલટી. શેરોના બાવ વધ્યા અને આ સેનેરી તકનો લાભ લેવા બીજા લોંગી કંપનીઓથી પ્રગ્ત થતાઈ. બ્યારે પ્રગ્ત હગવા લાગી ત્યારે સરકારે કેટલીક લેબાણુ કંપનીના ભાવમાં બહાર પાડ્યાં આથી દક્ષિણ મહાસાગરની કંપનીને પણ ઘાફો લાગ્યો. અને તેના શેરો વહેંચવા માટે લોકોએ ધસારો કર્યો. શેરોના બાવ એકદમ બેસી

ગયા, અને પ્રગ્ન મહાસંક્રમમાં આવી પડી. કેટલાક ધુતારા લોકો આ વખતમાં ખાતે પૈસા ખેંચ કરીને કાચે બેસી ગયા હતા. આખરે ગરીબ પ્રગ્ન મરી ગઈ. આથી વોલ્પોલ જરેબો બાહ્યશ દેશની મદદે દોડ્યો. તેણે ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની અને ઇંગ્લેન્ડની બેંક વચ્ચે ખાટ વહેંચી નાખી. અને પ્રગ્નને કંઈકે રાહત આપી. આવી રીતે પાર્સીના પરપોટાની જેમ દક્ષિણ મહાસાગરની કંપની ઉત્પત્ત થઈ અને અંત પામી. જેટલી જલદી તે વધી તેટલીજ જલદી તે નાશ પામી. આ કંપનીના જન્મથી બીચારી ગરીબડી પ્રગ્ન કચડાઈ ગઈ અને ધુતારાઓનાં બીસાં બરાયાં.

Q. 13 Give a summary of the administration of Pitt the Younger before the French Revolution.

ઈ. સ. ૧૭૮૩માં જ્યારે ફ્રાન્સ અને નેપોલેન સંયુક્ત પ્રધાનમંડળનો અંત આવ્યો ત્યારે ચેંધામનો પુત્ર નાના પિટ મુખ્ય પ્રધાન પદની પદવીએ આવ્યો. આ યુવાન વડા પ્રધાને આવતાંની સાથે સમયની નાડ પારખી લીધી. અને રાજ્ય ત્રીજા જેજરના હાથમાં રમકડું નહિ બનતાં ખેતાના ધ્યેયના માર્ગે પડ્યો. ૨૩ વર્ષની યુવાન વયે વડા પ્રધાન બનનાર આજ પહેલાં પ્રતિભાશાળી પુરુષ હતો. પિતા તરફથી સ્વદેશ પ્રેમ તેને વારસામાં મળ્યો હતો.

નાના પિટે, આવતાંની સાથેજ, શાંતિનો લાભ ફીક લઈ લીધો. તે એક એક અર્થમંત્રી હતો. વોલ્પોલની બરાબરી કરી શકે તેવાજ તે હતો.

પિટ ખુલ્લા વેપારનો દિમાગની હતો. કારણ કે અંગ્રેમ સ્મિથના 'રિલેથ બોફ નેશન્સ' નામના પુસ્તકનો તેણે હંડા અભ્યાસ કર્યો હતો. આ પ્રમાણે તેણે આ, સ્પિરિટ, તમાકુ, દારૂ વગેરે વસ્તુઓ પરથી કર રદ કર્યો એટલે દાણ ચોરી બંધ થઈ. આથી ગરીબ પ્રગ્ન સુખી થઈ. સાથે સાથે બીજા વસ્તુઓનો વેપાર વધ્યો અને કરની આવક પણ વધી. તેણે વેપારી મંડળની સુધારણા કરી વેચાણ વેરાની નવિન પદ્ધતી શરૂ કરી. સરકારી ખર્ચામાં પણ તેણે કરકસરની નીતિ હાથ ધરી. રાષ્ટ્રીય દેવું ઝાંઝું કરવા

તેણે સીકીંગ ફંડ હેબુ કર્યું, ચલણી નોટોની પધ્ધતિ હામલ કરી અને
પૈસાને બદલે ફરન્સી નોટ આપવાને લંડન બેંકને હુકમ કર્યો. તેણે ફ્રાન્સ
બેંકે નિરંકુશ વેપાર ચલાવવાને કરાર કર્યો. તેણે ઇ. સ. ૧૭૮૪ માં
'પિટ્ટનું ઇંડીઆ બીલ' પસાર કરાવ્યું. આ બીલની રૂએ એક નવું
નિમાયક મંડળ સ્થપાયું. આથી પાર્લામેન્ટના હાથમાં ઈ. ઈ. કંપનીનો
કારભાર આવ્યો.

ઉપરના કાર્યો નાનો પિટ સફાર્થી કરી શક્યો પણ અમુક બીજા કાર્યોમાં
તે નિષ્ફળ નિવડ્યો. પાર્લામેન્ટમાં સડો ખેંચી ગયો હતો તે પિટ દૂર કરવા
માંગતો હતો. અમુક વેરાન થઈ ગયલા તેમજ એક્ટ્રી વસ્તી વાળા પરગણા
એને પ્રતિનિધિ મોકલવાનો હક ઝૂંટવી લઈ આપ્યાદી ભોગવતા, વગર
પ્રતિનિધિત્વવાળા પરગણાએને પોતાના પ્રતિનિધિ મોકલી શકાય તેવો તેણે
પાર્લામેન્ટમાં સુધારો મૂક્યો. પણ રાજ્યનો તેમજ બીજા આગેવાનોના પ્રયત્ન વિરોધને
લઈને પિટ આમાં નિષ્ફળ નિવડ્યો; ગુલામોનો નાશ કરવા તેણે એક બીલ
રજૂ કર્યું પણ તેમાં તે કાન્યો નહિ. આખરે આયર્લેંડ સાથેના તેના ઇંગ્લેંડ
આયર્લેંડ સંધાગ ૧૮૦૧—બનાવમાં પણ તેને કડવો છુટો ગળવા
પડ્યો હતો. રાજ્યજ તેની વિરુદ્ધ હતો. આખરે તેને રાજીનામું આપવું પડ્યું
હતું.

આવી રીતે નાના પિટનો ફ્રાન્સના રાજ્યવિપ્લવ પહેલાનો રાજકારભાર
તેના આનંદ અને શોકના મિશ્રણવાળો હતો. ઉપરના કેટલાંક તેના નિષ્ફળ
ગયલા સુધારાઓ આગળ તેના પછી, પસાર થયા તેજ તેની દીર્ઘદષ્ટિનું
એક પ્રમાણ છે તેમજ અર્થશાસ્ત્રી તરીકેની હાયકાતમાં વધુ માન અર્પણ
કરે છે.

Q. 14 Why do you call Pitt the younger one
of the greatest prime ministers of England ?

જુઓ સવાલ ૧૩માં જવાબ.

Q. 15 Review the policy of Pitt the younger in the first ten years of his administration.

જુઓ સવાલ ૧૩ માનો જવાબ.

Q. 16 Describ the Home policy of younger Pitt after the French Revolution.

ફ્રાન્સમાં રાજ્યક્રાંતિ થઈ તેથી કદાચ તેના છાંટા ઈંગ્લંડને પણ ઉડે અને ઈંગ્લંડમાં પણ અણુધારી આફત આવી પડે તેથી પિટે આગળથી તેનાં પગલાં લીધાં. રાજ્યક્રાંતિના પડછાયા ઈંગ્લંડમાં પણ તેને જરા જરા માલમ પડ્યાં. આથી વેળાસર ચાંપતા ઉપાયો લેવા જોઈએ કે જેથી આ એવી રોગ આગળ વધવા ન પામે એમ તેણે ધાર્યું. તેણે ૧૭૯૩ માં એસિયન એક્ટ પસાર કર્યો. આથી પરદેશીઓ પર દેખરેખ રાખવાનું અને વખત આવે ખદેડી મૂકવાનું સરકારના હાથમાં આવ્યું. આ કાયદો પરદેશીઓ વિરૂધ્ધનો હતો. ઈ. સ. ૧૭૯૪માં હેબીઅસ કોર્પસ એક્ટ અમુક વખતને માટે બંધ કર્યો. રાજદ્રોહી પત્રવ્યવહારનું બીલ પસાર કર્યું. રાજકીય સભા તેમજ સંસ્થાઓ સંબંધીનું એક બીલ ૧૭૯૫માં પસાર કર્યું અને તેથી સભાઓ તેમજ સંસ્થાઓ પર અંકુશ મૂકાયો. આ વખતે પાર્લામેન્ટના સુધારાનું બીલ આવેતું પણ “વાવાઝોડા વખતે ઘર સાફ નહિ કરી શકાય.” એમ કહી તેની વિરૂદ્ધ નાનો પિટ પડ્યો. આવી રીતે સ્વાતંત્ર્ય અને સુધારાનો પુનરી આ રાજ્યક્રાંતિ પછી આપખુદ અને કડક થયો.

દેશ જ્યારે રાજ્યવિશ્લવને માર્ગે જતો હોય તો શું પિટની ફરજ એ નહિ હતી કે તેણે આ ખોટે માર્ગે જતા દેશને રોકવો? પિટ કડક અને આપખુદ બંધ થયો પણ તેથી દેશ બચકર નુકસાનમાંથી બચી શક્યો. આવી રીતે ઈંગ્લંડમાં પણ ફ્રેન્ચ રાજ્યક્રાંતિની સદેજ અસર થવા પામી નો હતીજ પણ પિટે વખતસર તેનો ઉપાય કર્યો.

Q. 17 Write what you know of Pitt the younger.

નાનો પિટ ઈ. સ. ૧૭૫૯માં જન્મ્યો હતો. તે વિવિધમ પિટ અર્થે ઝોફ ચંધામનો બીજો પુત્ર હતો. તેને કેળવણી સારી રીતે મળેલી. તેના પિતાજી તેનીજ કેળવણી પર ધ્યાન આપતા. પિતાના સ્વભાવના કેટલાક અંશો તેને વારસામાંજ મળેલા. સ્વદેશ પ્રેમ, પ્રમાણિકપણું, વગેરે તેના જીવનમાં ઝટ ઉપર તરી આવતાં જણાતાં. તેણે પોતાના વચનની ખાતર પોતાની પદ્ધતીની પણ પરવા કરેલી નહિ. આયર્લાંડના સયોગ (ઈ. સ. ૧૮૦૧.) વખતે તેણે આયર્લાંડના કેથોલિકોને ધર્મ છૂટ આપવા માટે વચન આપેલું પણ જેજી વીજેને આડો થયો તેથી પોતાના વચન ખાતર નાના પિટ મુખ્ય પ્રધાનપદનું રાજીનામું આપ્યું હતું.

ઈ. સ. ૧૭૮૦માં લોકસભામાંથી ચૂંટાઈને પિટ આવ્યો હતો. ૨૩ વર્ષની નાનકડી વયમાં, તે પાર્લામેન્ટનો મુખ્ય પ્રધાન બન્યો હતો. પહેલ વહેલો આટલી નાનકડી ઉંમરે વડો પ્રધાન બનનાર પ્રતિભાશાળી પુરુષ તે નાનો પિટજી. પિટ એક ટોરી પ્રધાન હતો પણ તેના વિચારો જુના ન હતા.

તે શરીરે સુકલકડી તેમજ અત્યંત સ્વભાવનો હતો. તેનામાં તેના પિતાના જેવી વફવતશક્તિ ન હતી. તેપણુ વખત પ્રમાણે તે સારાં બાબતો આપી શકતો, બ્યારે પહેલ વહેલું તેણે બાપણુ આપ્યું ત્યારે બકે કહેલું “આપ તેવા બેટા”. તેનામાં આત્મ અધ્યા હતી તેમજ ચીવટપણું પણ હતું આથી કરીનેજ તે નેપોલિયન જેવા મહાન યોધ્યાની સાથે જરા ટક્કર ઝીલી શક્યો. અંતમાં તે તે યુધ્ધ મંત્રી તરીકે નાસી પાસ થયો. આ યુધ્ધ પ્રધાન તરીકેનો શુણુ તેને તેના પિતાનો વારસામાં નહિ મળેલો. તે તે એક શ્રેષ્ઠ ધારાશાસ્ત્રી તરીકે ઇતિહાસને પાને અમર થઈ ગયો છે. આ ઉપરથી તેનામાં મોટા પિટ તેમજ વોલ્ગોલના કેટલાંક ગુણો માલમ પડે છે.

નાના પિટના સુધારા તેમજ તેની કેન્ચ રાજ્ય વિલવ વખતની નીતિ માટે જુઓ સવાલ ૧૩ અને ૧૪માના જવાબ.

નાનો પિટ શાંતિપ્રિય હતો. તેથી તેની પરદેશ નીતિ નિષ્ફળ ગઈ. તેની નીતિ શાંતિ સ્થાપી, વેપારની વૃદ્ધિ કરવાની હતી. તે સિવાય બીજી પરદેશ નીતિ માટેના પ્રયત્નો તેના મગજમાં સ્થાન લેવા પામતાંજ નહિ.

તેણે ઇંગ્લાંડ તેમજ ફ્રાંસ સાથે વેપારી કરાર કરી મેત્રી બાંધી. આયર્લેંડ સાથે પણ તેમ કરવા માગતો પણ તેમાં જોઈ ત્રીજાના જમ્મી પણાને લઈને નિષ્ફળ નિવડ્યો. કેનેડાને સ્વતંત્રતા અપાવી. નેપોલિયન સાથેની લડાઈમાં તેની ચાર સંધીઓ તૂટી ગઈ. પ્રિશિઆને પૈસા આપવાનું પાતાના પિતાનું ધોરણ માન્ય રાખ્યું પણ ફેડરિક તેની સાથે નહિ બળ્યો. આખરે પરદેશ પાતાના પ્રધાન તરીકે નાનો પિટ નિષ્ફળ ગયો. ૧૮૦૫માં તે મૃત્યુ પામ્યો.

નાના પિટે દેશને શાંતિના સમયમાં ઘણું આપ્યું. તેના અમુક સુધારાઓ એ તેના સમયની પહેલાં નાના પિટના મગજમાં જન્મ લીધા હતા. તેથી નાના પિટના તે સુધારાઓને પ્રગ્ન સમજી શકી નહિ. તેમજ રાજ્ય પણ જુદી સ્થિતિમાં હોવાને લઈને તેની આંત આબો. જે આ સુધારા પસાર થઈ ગયા હોત તો નાનો પિટ એક અગ્નેહ શાંતિમય પ્રધાન તરીકે ઇતિહાસને પાને અંકારી ગયા હોત !

Q. 18 What were the causes of the French Revolution ? What was the opinion of England on that subject ? What steps did England take to get rid of that great danger ?

અમેરિકાના સ્વાતંત્ર્ય યજની કાર્ણાહતી થયા તે ફક્ત ૭ વર્ષજ થયા હતાં. ત્યાં તો ફ્રાન્સમાં રાજ્ય ક્રાન્તિના ઝલુગલો ફાંકાયાં. આ વિપ્લવ થવાના ઘણાં કારણો હતાં. પહેલાંથીજ તેની નેચારી થઈ રહી હતી. ફક્ત થી રેડવાનીજ વાજ હતી કે જેથી જટ બડકે હાંડ. ગરીબ અને મધ્ય વર્ગના લોકો કરના બારથી કચડાઈ ગયા જેવાજ થઈ ગયા હતા. બ્યારે અમીર વર્ગ કરમાંથી મુક્ત હતા. પાછી તેમજ અમીરો મોટી મોટી પદવીઓ લઈ ગરીબને પૈસા મોજ ઉડાવતાં હતા. ગરીબો પ્રગ્નને રાજદારી લક્ષેમાંથી પણ પર કરવામાં આવી હતી. તેઓને પુરા લક્ષો પણ ન હતાં. આપ છુદ રાજ્ય સત્તા અને રાજ્યમાં આલતી અધાધુધી તેઓને વધારે રંજડતી. ચાલી આંતેલી, જુની સડીગયલી રૂઢીઓને ફગાવી દેવાને વાદોર અને ફ્રેંચ જેવ સમર્થ ફ્રેન્ચ

લેખકોએ પોતાના લખાણો દ્વારા બળતામાં લી હોમ્સ, અમેરિકાના સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધનો ફ્રેન્ચ લોકોએ સ્વાતંત્ર્ય મેળવવા માટે લખેલો લીધો અને તેથી લિમિતથી પોતાના ધ્યયને માટે આગળ ધ્યાયા. આખરે જેનું કે વખત આવ્યો છે કારણે રાજા ૧૮મી જુનિ પણ નયજો હતો. અસુક સંજોગોને લીધે રાજા સામે થયો અને લોકો તેથી કોઈ ભરાયા, લડાઈ જતોર કરી અને રાજાને કેદ કર્યો. ચરે તરફ અરાજકતાનું કાળું વાહન કરી વધું. આ વિપ્લવમાં રાજાના વધ પણ કરવામાં આવ્યો. જ્યારે પ્રગ્ત પર ખૂબ જુદમ ગુજરવામાં આવે ત્યારે પ્રગ્તએ શું મંગે મોંડે તે સદન કર્યો કરતું તે પોતાના જુદમી રાજા સામે શું નહિ થઈ શકે ?

પોંડલાં નાનો પિટ પણ આ ક્રાંતિની તરેફમાં હતો. પણ રાજાનો જ્યારે પ્રગ્તએ વધ કર્યો, ત્યારે તેના વિચારો અદલાયા અને રાજાવિપ્લવની વિરુદ્ધ ગયો. ઈંગ્લેંડમાં પણ આવું બચકરવાવજોઈ ન થાય તે માટે આંખનાં પગલાં લીધાં. ઈંગ્લેંડમાં જિલ્લા લોકો તે આ સમાચારને શુભ ગણી ખૂબ ખુશ થયા. કોઈએ આ વિપ્લવને એક અજ્ઞાત બનાવ તરીકે ગણ્યો છે. જ્યારે બેકે આને ખાટું અરાજક ધોધન ગણી વખોડી કાઢ્યું હતું અને તેના પર એક ફ્રેન્ચ રાજકાન્તિ પર વિચારો નામનું પુસ્તક પણ લખ્યું છે.

પાછળના જવાબ માટે સવાલ ૧૮મીના જવાબ જુઓ.

Q. 19 What led to the French Revolution ?
State its effects on England.

સવાલના પોંડલા ભાગ માટે સવાલ ૧૮મીના જવાબનો પોંડલોભાગ જુઓ.

આ ફ્રેન્ચ રાજકાન્તિમાંથી ઈંગ્લેંડ છટકી શકતું નહિ. તેના પર પણ તેની અસર થઈ. ઈંગ્લેંડમાં પણ રાજકાન્તિને ચાલનારાઓમાં નવા જુસ્સા આવ્યો. અને તેઓએ ધણજી લીધી આ ફ્રેન્ચ રાજકાન્તિના વખાણ કરવા લાગ્યાં. તેઓ સામાજિક નેમજી રાજકારી સુધારા કરવાને નવા નવા મંડોલે હિમા કરવા માંડ્યા અને જેત જેતમાં લણા મંડોલે અસ્તિત્વમાં આવ્યાં પણ ખના. કોઈએ અને તેના અનુયાયીઓ રાજકાન્તિના રસિયાઓ હતા.

જ્યારે નાનો પિટ. બંદ તેમજ કિંચિત્ વડેકવર્થ રાજ્યકાંતિના કદા દુશ્મનો હતો. આથી કરીને મુઠ્ઠી બર કોકસના ગાહિયાઓનું કંઈપણ ચાલ્યું નહિ અને બધા સુધારાઓ પડતા મુકાયા. સરકારને આપામુદ બનવું પડ્યું. પરંતુ દેશીઓ માટે એલિયન એક્ટ પસાર કરવો પડ્યો. કાન્સ સાથે પત્રવહાર કરવામાં કામ મુકવામાં આવ્યો તેમજ રાજકોલ માટે ઘણાં નેલના મહેમાન થવું પડ્યું. હેબીયસ કોર્પસ એક્ટ અમુક વખતને માટે તલકુચ રાખ્યો. કુકમાં આ રાજ્યવિસ્તરને લીધે કોલોનમાં સુધારાઓ થતા અરક્યા અને સરકારને કડક થવું પડ્યું.

Q. 20 Write notes on:-The war of Austrain Succession (2) The Peninsular war.

(૧) ઓસ્ટ્રિયાના વારસાનું યુદ્ધ:-પ્ર. સ. ૧૭૪૦માં ઓસ્ટ્રિયાના રાજા હાબ્સ્બર્ગ મૃત્યુ પામ્યો. તેને સંતાનમાં ફક્ત એક જ દીકરી હતી. સેલિક કાયદાની હેઠળ કોઈપણ સ્ત્રી ગાદીએ આવી શકે નહિ માટે તેણે પોતાની દીકરી મેરીયા થેરીસાનેજ રાજગાદી મળે એવી ગોઠવણ કરી. આ વાત પચમાં યુરોપના આગેવાન દેશોની સંમતિ લીધી. પણ રાજા હાબ્સ્બર્ગના મૃત્યુ પછી બીજા દેશોની દાનત બગડી અને બધાજ ઓસ્ટ્રિયાની વિરુદ્ધ થયા. બેવરિયાના રાજાએ સેલિક કાયદો આગળ કરી પોતાના વિરોધ વ્ગેરે કર્યો. પ્રશિયાના રાજા કેટરિક એક હાથે આગળ વધ્યો અને તેણે ઓસ્ટ્રિયાના સાઈલેશિયા પ્રાંત પર હસ્તો કરી તેને પોતાનો બનાવ્યો. કાન્સ અને રોપેન પણ આવી રીતે પ્રશિયાની નીતિના કિમેદવાર બન્યા. આખરે આ કારણોએ લડાઈને વરન્મ આપ્યો.

સત્તાતુલા-Balance of power રાખવા ઈંગ્લેંડે ઓસ્ટ્રિયાને આ લડાઈમાં સાથ આપ્યો. બીજું પણ કારણ એ હતું કે કદાચ પ્રશિયાના હેતુઓને બચ હતો. આથી ઈંગ્લેંડ અને તેના સંસ્થાના બચમાં આવી પડ્યાં. ઈંગ્લેંડે આથી મેરિયાને મદદ કરી. આવી રીતે એક તરફ કાન્સ, રોપેન, સાઈનિયા તેમજ પ્રશિયા અને બીજી તરફ મેરિયા અને ઈંગ્લેંડ હતાં. યુદ્ધના અંતમાં મેરિયા થેરિસાનો વિજય થયો. યુદ્ધનો અંત ઈ. સ.

૧૭૪૮માં એલાશાપેલની સંધિથી આવ્યો. આ સંધિની રૂએ મેરિયા ઓસ્ટ્રિયાની રાણી બની. અને તેને ઇંગ્લંડના આયલથી ફેડરિકને પોતાનો સાધલિશિયા પ્રાંત આપવો પડ્યો. હેનોવર વંશને ઇંગ્લંડના રાજાઓ તરીકે સ્વિકારવો પડ્યો. તેમજ સ્ટુઅર્ટ વંશના રાજાને ફ્રાન્સમાંથી હાંકી મૂકવામાં આવ્યો. તેમજ તેના વંશને પણ ફ્રાન્સે રક્ષણ ન આપતું એમ થ્યું.

(૨) દ્વીપ કટિપથ યુદ્ધ:—આ યુદ્ધ ઈ. સ. ૧૭૦૮માં થયું. મહાન નેપોલિયને બર્લિન શહેરમાંથી એક ફરમાન બહાર ક્યું હતું. તે બર્લિનનું ફરમાન નામે ઇતિહાસમાં બંધીતું છે. આ ફરમાનને માનનારાઓએ ઇંગ્લંડનો માત્ર પોતાના બંદરે આવવા દેવો બેદરકારી નહિ તેમજ અંગ્રેજ વેપારીઓનો આવેલો માત્ર જમ કરવો. બ્યાં ત્યાં બ્રિટીશ માલનો બહિષ્કાર કરવો. આ પ્રમાણે આ ફરમાનનો હુકમ પાળવાનો પોર્ટુગલે ના પાડી. આથી નેપોલિયને સ્પેનની મદદ લઈ પોર્ટુગલને હરાવ્યું. ત્યાર પછી સ્પેનમાં પણ તેના રાજા અને તે રાજાના પુત્ર બને વચ્ચે ટોટા કરાવ્યો અને સ્પેન પણ પોતે પડાવી લઈ પોતાના બાંધને ત્યાં સુધી તરીકે મૂક્યો. આથી સ્પેનની પ્રજા બીડાઈ અને નેપોલિયનની સામે થઈ. આ તકનો લાભ ઇંગ્લંડે જવા નહિ દીધો. તેણે પોર્ટુગલ, સ્પેનને પોતાના પક્ષમાં લઈ લીધો, આ ત્રણ ત્રિપુટીએ નેપોલિયન સામે લડાઈના મોરચા માંડ્યા. આ લડાઈ દ્વીપ કટિપથ યુદ્ધ તરીકે ઓળખાય છે. આથીર વેલેસ્લી લશ્કરે લઈ નેપોલિયનની સામે ગયો અને ૧૮૦૬માં તેણે નેપોલિયનને હરાવ્યો. આથી નેપોલિયનની હારના મંડાણ મંડાયા. રશિયામાં પણ તે હાર્યો. આ હારની શરૂઆત આ દ્વિપકટિપ યુદ્ધથી થઈ માટે આ લડાઈ ઇતિહાસમાં અગત્યની કહેવાય છે.

Q. 21 Discribe the circumstances which led to the Union of 1800. Why did the Union fail in the end ?

આયર્લેન્ડ ઇંગ્લંડના હાથમાં આવ્યા પછી થણા અંગ્રેજ પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકો ત્યાં રહેવા ગયા હતા. ખરે જોતાં આયર્લેન્ડમાં કેથોલીક લોકોનો વસ-

વાટ હતો. હવેથી આ કૅથોલીક અને પ્રોટેસ્ટન્ટ બંને વચ્ચે દરેકના મનમાં ધર્મની લાગણી ઉદભવી. કૅથોલીકને પ્રોટેસ્ટન્ટ ઘણું દુઃખ દેતા. તેઓને ગુલામ જેવા ગણતા. આ પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકોના હાથમાં આયર્લેન્ડની પોણી જમીન હતી તેથી કૅથોલિકને તેઓ મનફાવે તેમ કનડતા.

આ સિવાય કૅથોલીક પર બીજા ઘણા બંધનો હતાં. તેઓ ગુલામીની બેડીમાં સખત રીતે જરકડાયલા હતાં. પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકો તેઓ પાસે પોતાના પ્રોટેસ્ટન્ટ ચર્ચને માટે પણ આકરા કરો લેતા. આયરિશ કૅથોલીકને ઘણું અન્યાય સહન કરવો પડતો. તેઓને મત આપવાનો પણ હક્ક ન હતો. તેમને પોતાનો પાર્લામેન્ટમાં પ્રતિનિધિ મોકલવાનો પણ હક્ક ન હતો. આયરિશ લોકોને સરકારી જગ્યા પણ ન મળતી. તેમને જમીન ખરીદવાના પણ અધિકાર ન હતા. લશ્કરમાં તેમજ વિશ્વવિદ્યાલયોમાં પણ તેઓને દાખલ થવા નહિ દેવામાં આવતા. તેઓથી હથિયાર પણ નહિ રાખી શકાતાં.

આયરિશ પાર્લામેન્ટમાં ફક્ત પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકોનાજ સમાવેશ થતો. હવાથી તેઓ કૅથોલીક માટે કડક કાયદા પસાર કરતા. બંને આયરિશ પાર્લામેન્ટ પણ ઈંગ્લેન્ડની પાર્લામેન્ટનું એક અંગ ગણાતી. તેથી તે પણ અતંત્ર ન હતી. આથી ઈંગ્લેન્ડની પાર્લામેન્ટ પોતાનું હિત બેઠકોનેજ આયર્લેન્ડને ક્યારેય ઈંગ્લેન્ડની પાર્લામેન્ટ બધાં કાયદા પસાર કરતી અને આયર્લેન્ડને તે માનવાજ પડતા. કારણ કે ઈ. સ. ૧૪૯૪ના પોયનિંગ્સના કાયદાથી આયર્લેન્ડની પાર્લામેન્ટ એક છવ વગરના પૂતળાની જેમ બની ગઈ હતી.

આયર્લેન્ડે પણ નેવિગેશન કાયદા લાગુ પડ્યો હતો. આયર્લેન્ડથી પોતાનો માલ ઈંગ્લેન્ડ સિવાય બીજા કોઈ દેશને આપી શકતો નહિ. ઈંગ્લેન્ડને પહેલા કર આપ્યા પછીજ બીજે મોકલી શકાતો. આવી રીતે ચારે બાજુએથી આયર્લેન્ડને ઈંગ્લેન્ડે બાંધી લીધું હતું.

આવી રીતે બ્યારે આયર્લેન્ડ ઈંગ્લેન્ડના હાથમાં જરકડાયું હતું તે અરસામાં અમેરિકામાં યુદ્ધ શરૂ થયું. આથી ફ્રાંસના બચને લીધે આયર્લેન્ડે પોતાના રક્ષણ માટે સ્વયંસેવકોની ટુકડીઓ ઉભી કરવા માંડી. ઈંગ્લેન્ડે પણ આવી

આયર્લાંડની જનગતિથી ખુશ થયું કારણ કે તે પોતાનું તેમાં હિત જોતું હતું. કદાચ તે વખત આવે કામ લાગે; આથી ઇંગ્લેંડે આયર્લાંડની આ જનગતિ સામે આંખ આડા કાન કર્યાં. પરંતુ ઇંગ્લાંડના કટોકટીના સમયે આયરિશ નેતા ઐરને સમય પારખી ઇર્લેંડની સામેજ નેસબેર ચળવળ ઉપાડી. આથી ઇંગ્લાંડને કંઈકે છૂટ આયર્લાંડને આપવાની ફરજ પડી. ઇર્લેંડે પોર્ટ-નીંગનો કાયદો રદ કર્યો. તેમજ આયરિશ પાર્લામેન્ટને સ્વતંત્ર બનાવી વેપારી અંકુશો પણ દૂર કરવા પડ્યાં.

ઐરનના કરાવેલા ઉપલા સુધારાથી લોકોને હજુ સંતોષ થયો ન હતો. કારણ પ્રોટેસ્ટન્ટના લાથમાંથી તો આયરિશ કેથોલિકોને કંઈપણ મળ્યું ન હતું. એવામાં ફ્રાન્સમાં રાજ્યવિપ્લવ થયો અને વળી પાછું આયર્લાંડમાં વધુ જેર આજ્યું. આયરિશ લોકોએ “યુનાઇટેડ આયરિશ મેન” નામનું મંડળ ડિઝું કર્યું. આ મંડળે આયર્લાંડમાં ઘણી જેરમાં ચળવળ ચલાવી. આ વખતના પ્રવાન નાના પિટે સમયને અનુસરી પોતાનું વજન પાડી આયરિશ પાર્લામેન્ટમાં આયરિશ કેથોલિકોને સત્ આપવાનો અધિકાર અપાવ્યો. પણ આયરિશ કેથોલિકોને તો પોતાનો પાર્લામેન્ટમાં અવાજ નેતરતો હતો. તે લોકોને આયરિશ પાર્લામેન્ટમાં પોતાની બેઠકો નેતરતી હતી. આથી વધુ મામલો ગંભીર થવા લાગ્યો. બટો પણ થયાં. આથી પિટેને કંઈ પણ ઉપાય કરવાની ફરજ પડી. નાના પિટે આયર્લાંડ અને ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટોનું જેડાણુ, એજર એક માર્ગ. આ સંકટ દૂર કરવાને લીધે. તેથી આયરિશ પ્રોટેસ્ટન્ટ આડા પડ્યાં પણ પિટે લાંચ આપી તેઓને પોતાની યાજ્ઞએ લઈ લીધાં. આથી ઈ.સ. ૧૮૦૦માં આયરિશ જેડાણુનો કાયદો પસાર થયો.

આ કાયદાની ડઝે આયરિશ પાર્લામેન્ટ રદ કરવામાં આવી. અને ઐર્લેન્ડનની પાર્લામેન્ટ સાથે જેડી દીધી. આયર્લાંડના ૩૨ સભાસદો હિમરાવ સભામાં અને ૧૦૦ સભ્યો આમ સભામાં લેવાનું હતું. અને દેશો વચ્ચેનો વેપાર ખુલ્લા વેપારના તત્વો પર ફેરવાયો. આયર્લાંડનું દેવળ અને લશ્કર ઇંગ્લાંડ સાથે જેડાયાં. તેમજ દરેકે કાયદો, અદાલતો તેમજ કારોબારી વ્યવસ્થા પોત પોતાની પાસેજ રાખી.

આથી સહેજે જોઈ શકાશે કે આયર્લેન્ડનો પ્રશ્ન હંમેશને માટે કંઈ ઉકેલાઈ ગયો ન હતો. તેનું કારણ હતું. પિટે આયરિશ કેથોલીકોને તેમના બંધનોમાંથી છૂટા કરવાનું વચન આપ્યું હતું પણ તે તેનાથી પાળી શકાયું નહિ. ડગ્લ જોર્જના જરૂરીયાતોને લીધે નાના પિટને પોતાના વચનને માટે આપવું પડ્યું અને આયર્લેન્ડનો પ્રશ્ન રાજીનામું અધુરોજ રહ્યો.

આયર્લેન્ડને ઘણું આપી દીધું એમ ઇંગ્લાંડને લાગ્યું પણ આયરિશ કેથોલીકોને તે કંઈપણ મળ્યું ન હતું. તેઓની જમીનનો તેમજ બીજા બંધનનોનો પ્રશ્ન અણકંડકર્યોજ (આ જોડાણથી) રહ્યો. આયર્લેન્ડનો અમિ શાંત નહિ પડ્યો પણ અંદરને અંદર મોટી દાવાનળ માટે ધીરે ધીરે ધુન્ધવાવા લાગ્યો.

Q. 22 What was Pitt's policy towards Ireland and how far did he succeed in pacifying that country ? જુઓ સવાલ રૂમમાંની હકીકત.

Q. 23 Write short life-sketches of:—(1) Burke (2) Fox (3) William Wilberforce.

(૧) બર્ક:—ઇંગ્લાંડનો આ અગ્રેડ વક્તા અદારમી સદીમાં ડબ્લિનમાં જન્મ્યો હતો. મેકાલેએ તેને માટે લખ્યું છે. “બર્કના જેવો કાદ વક્તા છે નહિ અને થશે પણ નહિ.” તે જીગ પક્ષનો હતો છતાં પણ કેટલીક વાર તેનામાં ટોર્સ લોકના વિચારોની છાયા જણાઈ આવતી. તેને નાનપણમાં વાંચવાનો કંટાળો હતો. તે ડબ્લિન વિશ્વવિદ્યાલયનો પદવી ધર બન્યો; ત્યાર પછી તે એક એક લેખક તેમજ અજાણ દીકાકારની ખ્યાતિ પામ્યો. રોકિંગહામના ખાનગી ચિટનીસતી તેને ૧૭૭૫માં જગા મળી અને ૧૭૭૬માં તે પાર્લામેન્ટમાં ચૂંટાઈને આવ્યો. આ વખતે ચાલતા અમેરિકન યુદ્ધનો તે કદો દુરમન હતો. તે મોટા પિટના વિચારોનો હતો. આથી ડગ્લ જોર્જના તે અજાણ્યામણો બન્યો. આથી ફરીને ફ્રાંકસની બીલ વખતના; તેની મહેનત

પાણીમાં ગઈ. તે વોરનહેસ્ટીંગ્સના પર કામ ચલાવનારાઓમાં પહેલો હતો. તે પણ ફ્રેન્ચ રાજવિશ્વવત્નો કદો દુશ્મન હતો. તેના વિરોધ માટે તેણે એક પુસ્તક પણ લખ્યું છે. આ પુસ્તક “ફ્રેન્ચ રાજ્યક્રાન્તિ પર વિચારો” ઘણુંજ પ્રખ્યાત છે. તેણે એક પાર્લામેન્ટના સુધારાનું બીલ પણ મૂક્યું પણ નિષ્ફળ ગય્યું. તે એક વિચારક તરીકે ઈંગ્લેન્ડના ઇતિહાસમાં જાણીતો છે. તેણે પાર્લામેન્ટમાંથી નિવૃત્તિ મેળવી અને ખાનગી જીવન ગુજારવા માંડ્યું. ઈંગ્લેન્ડના ઇતિહાસમાં તે એક અગ્રેષ્ઠ વક્તા, મહાન વિચારક, મુસદ્દા તેમજ એક સારા કવિ તરીકે અમર થઈ ગયો છે.

(૨) ફ્રાન્સ:-ઈ. સ. ૧૭૭૯માં તે જન્મ્યો હતો. તે એક સારો વક્તા તેમજ રાજનીતિજ્ઞ હતો. તેનામાં અમુક દુર્ગુણો પણ હતા. તે હિંડાડિ હતો. તેમજ વનુગારનો અજળ્ય રહિયો હતો. તે મહાન પ્રશ્નોને માટે લડતો પણ કમનસામે તેમાં તેને યશ નહિ મળતો. ડગ્લ જોર્જની અમેરિકન સંસ્થાનો તરફની નીતિનો તે કદો વિરોધી હતો. ઈ. સ. ૧૭૮૩માં તોર્થની સાથે સંયુક્ત પ્રધાન મંત્રણ બનાવીને તેણે કામ કર્યું. પણ આખરે તે સફળ થયો નહિ. હિંદનો રાજ્યમત સુધારવાને તેણે એક બીલ મૂક્યું પણ અમા-રાએ તેને ફેંકી દીધું. તેણે ફ્રાન્સની રાજક્રાન્તિને વધાવી લીધી. તેના તે અજળ્ય પુગ્તરી બન્યો. આથી તે નાના પિટ તેમજ બર્ક અને તે રાજ્ય ક્રાન્તિના વિરોધીઓના મનથી હિતરી ગયો. તેની બર્કની સાથેની દોસ્તી જાંગી પડી. તેનું ખાનગી જીવન કલંકાત હતું. તે ૧૮૦૬માં મૃત્યુ પામ્યો. તે ઇતિહાસમાં ફ્રેન્ચ રાજ્યક્રાન્તિના પુગ્તરી તરીકે વધુ પ્રખ્યાત છે. નહિ કે તેના બીજા કામોને માટે.

(૩) વિલિયમ વિલિયમ્સ:-આ ગુલામના વેપારના શત્રુનો જન્મ ઈ. સ. ૧૭૫૯માં થયો હતો. તેની હાંદગીનું ક્યેય ગુલામગીરીનો અંત લાવવાનું હતું. ગુલામોની સુકિત આજ વિચાર તેના મગજમાં હંમેશ નાનપણથી રમ્યાજ કરતો. નાના પિટનો તે એક મિત્ર હતો. અને આ મહાન કાર્યને માટે તેણે તેને પ્રેરણા આપી. નાના પિટે આ સુચધી ખરડો પાર્લામેન્ટમાં મૂક્યો પણ તે લોકોએ પાછો ફેર્યો. વિલિયમ્સે વધુ ચળવળચલાવી, ખોતાના

કાર્યને માટે ગુલામીના વેપાર નાશક મંડળ સ્થાપ્યું. તેણે જ્યારે બધા સુધારાઓ પર બંધન પડ્યાં તે વખતે પણ તેણે પોતાની ધૂન ચાલુ રાખેલી. ફ્રેન્ચ રાજક્રાન્તિ વખતે.

તેની આ ચળવળનું પરિણામ છેક ઈ. સ. ૧૮૦૭ માં આવ્યું. પાર્લામેંટે ગુલામીના વેપાર પર પણ બંધન મૂક્યું. પણ અગાઉ રખાયલા ગુલામોને મુક્તિ નહિ મળી. આથી તે વધુ નામુશ થયા. તેને તો આખી ગુલામગીરીનેજ નાબુદ કરાવવી હતી. આખરે ઈ. સ. ૧૮૩૩માં તેની છંદગીના અંત વખતમાંજ તે કાયદો પસાર થયો અને સર્વ ગુલામોને ગુલામીની બેડીમાંથી મુક્ત કર્યા. આ શુભ સમાચાર સાંભળવાને તે બાબ્બ-શાળી ન બન્યા. જહાં જેનાં તેનું મૃત્યુ નથી થયું. ગુલામના વેપાર તેમજ ગુલામગીરીનું મૃત્યુ થયું છે. તે હજી હવંત છે. તેણે ગુલામીના તારણદાર તરીકે જન્મ લઈ પોતાનું ધ્યેય પાર પાડ્યું. હનિદાસમાં વિજયરંજન ગુલામોના તારણદાર તરીકે અમર થઈ ગયા છે. હંમેશાં માટે વિજયરંજનનું નામ અમાનુષી ગુલામીના વેપારના વિગેથી અને તે વેપારને જરૂરથી નાશ કરાવનાર એક દયાળુ નર તરીકે સુચારું અક્ષરે કાતરાવસું રહેશે.

Q. 24 Write short notes on:-The Battle of Trafalgar (2) The Battle of Waterloo.

(૧) ટ્રાફાલગરનું યુદ્ધ:- આમીન્સની સંધિથી ટ્રાફાલગરના યુદ્ધને માટે નેપોલિયનને લશ્કરી તૈયારી કરવાનો વખત મળ્યો એમ કહીએ તો ખાટું ન કહેવાય. આમીન્સની સિધિને એ વર્ષ થયાં ત્યાં તો પાકી મલ્લન નેપોલિયનની લડાઈને માટે રણગજર્ના સંભળાઈ. નેપોલિયનને તો ઈંગ્લેંડ છૂતવું હતું. તેણે જેતઈ લીધું કે દરિયાઈ બળ વધારવું જેતઈએ. આથી તેણે દરિયાઈ બળ પોતાનું વધાર્યું અને ઈંગ્લેંડને સામે પડવાને હાંક લગાવી. નેપોલિયન રોને સાથે જેતડાયો. પોતાના નૌકા સैन्यના એ ભાગ પાઠી. એક ભાગ પેરુઈન્ડિઝ તરફ ઈંગ્લીશ સैन्यમાંના અંગ્રેજ નૌકા સैन્યને પોતાની તરફ ખેંચવા મોકલ્યું બીજા ભાગથી ઈંગ્લીશ સैन્યમાં ત્યાર પછી

હુમલો કર્યો. નેપોલિયનની ધારણા ખરી પડી. નેક્સન નેપોલિયનના ૧ લા ભાગ તરફ દોડ્યો. આથી નેપોલિયનની જળામાં તે સપડાયો. પણ નરસીયનો બળીઓ હોવાથી તેના હાથમાં નેપોલિયનનું લશ્કર ન પકડાયું. નેપોલિયનની બાઈ નેક્સન સમજી ગયો. અને ટ્રકાલ્ગર પાસે ફ્રાન્સ અને સ્પેનના લશ્કરે તે તે મળ્યો. આ યુદ્ધમાં નેક્સન ઘવાયો પણ નેપોલિયનને હાર મળી. હંમેશને માટે નેપોલિયનના નૌકા બળનો ભૂકો નીકળી ગયો. અને ઈ. સ. ૧૮૦૫ ના આ ટ્રકાલ્ગરના યુદ્ધથી ઈંગ્લાંડનું નૌકાબળ અજીત બન્યું.

(૨) વોટરલુનું યુદ્ધ:—આ યુદ્ધ ઈ. સ. ૧૮૧૫માં થયું. આ યુદ્ધથી આખા યુરોપનો દિલ્દાસ ફેરવાઈ ગયો. ઈ. સ. ૧૮૧૫માં એલ્યા ટાપુમાંથી કેટલા બંનેલો મદાન નેપોલિયન નાંકા અને ઘણા થોડા વખતમાં વળી ફ્રાન્સનો નેતા બની ઈંગ્લાંડના સામે થયો. આ વખતે આ ભવંકર લડાઈનો છેડોજ લાવવાનો ઈંગ્લાંડનો વિચાર હતો. પ્રશિયાની મદદ લઈ ઈંગ્લાંડે વેલિંગ્ટનને જાના નેપોલિયનની સામે મોકલ્યા. પણ નેપોલિયને એક બાઈ ગોડવી હતી. આ બાઈ પ્રમાણે ઈંગ્લાંડના સેનાપતિ વેલિંગ્ટનને પ્રશિયા સાથે ભેટોજ થવા દેવા નહિ એમ હતું. આ પ્રમાણે નેપોલિયને લડાઈ શરૂ કરી. પણ કમ-નરસીય નેપોલિયનની બાઈ લેવી વળી ગઈ. વખતસર પ્રશિયા વેલિંગ્ટનની મદદે આવી પહોંચ્યું. આવી ખરે જોતાં ફક્ત પ્રશિયાના સેનાપતિ બ્લુચરની મદદથીજ વેલિંગ્ટનને જીત મળ્યો. નેપોલિયન હાર્યો. તેને પકડી સંત્ર દેલિનાના ટાપુમાં કેદ કરવામાં આવ્યો. તે ત્યાંજ મૃત્યુ પામ્યો. આ યુદ્ધના વિજયથી ઈંગ્લાંડની કિર્તિ વધી. ઈંગ્લાંડના દિલ્દાસમાં આ યુદ્ધ ઘણું મહત્વનું ગણાય છે.

Q. 25 Write briefly on:—(1) Duke of Wellington (2) Nelson (3) Napoleon.

(૧) ડ્યુક ઓફ વેલિંગ્ટન:—વોટરલુના યુદ્ધના વિજેતાનો જન્મ સને ૧૭૬૯માં થયો હતો. નેપોલોન અને વેસ્ટ ઈન્ડિઝમાં પ્રખ્યાતિ મેળવેલા આ વીરને ૧૭૯૬માં હિંદમાં સેનાપતિ બનાવ્યો. આવી તેણે ઘણા વિજયો મેળવી યુદ્ધનો એક નામીયો કુશળ સેનાપતિ બન્યો. ઈંગ્લાંડ પાછા ગયા પછી તેણે

ઈ. સ. ૧૮૦૮માં દ્વીપકલિપય યુદ્ધમાં મહાન નેપોલિયનને હરાવ્યો. આ યુદ્ધની સેવાની કદર કરી પાર્લામેન્ટે તેને પાંચ લાખ પૌંડ બક્ષિસ આપ્યા અને યુદ્ધની પદવી આપી. ત્યાર પછી આ વિજેતાને છેલ્લી લડાઈ લડવાનું અને મહાન નેપોલિયનને હરાવવાનું નસીબમાં લખ્યા પ્રમાણે ઈ. સ. ૧૮૧૫માં બલાર પડતું પડ્યું. વોટરુની લડાઈમાં પ્રશિયન સેનાપતિની મદદથી તેણે નેપોલિયનને હરાવ્યો. આજ વીરે આ બચાકર રણયજ્ઞની પુણી-હતી કરી. તે માટે એક શ્રદા લડવેયા તરીકેનું માન ખાટી ગત્ય છે. આ લડાઈના વિજયના બહામાં ઇંગ્લેંડે તેને ઘણું આપ્યું.

વેલિંગ્ટન, રણસંગ્રામમાંથી છૂટો થઈ રાજરાકણમાં પહોં. તે કોન્ઝર્વેટિવ પક્ષનો હતો. તેણે પ્રધાન મંડળમાં રહી સારું કામ કર્યું. તે ઈ. સ. ૧૮૨૮ માં વડો મંત્રી બન્યો. તેને પાર્લામેન્ટની સુધારણા તેમજ રોમન કેથોલિક પરના રાજકિય બંધનો કાઢી નાંખવાના વિચાર ન હતો. પણ ૧૮૨૮માં થયેલી આયર્લેન્ડની ચળવળને લીધે કમને તેને ટેસ્ટ એક્ટ, કોર્પોરેશન એક્ટ રદ કરવા પડ્યાં. અને બીજાજ વર્ષમાં કેથોલીક ઈમિનિસપેશનનું બીલ પસાર કર્યું. તેણે પાર્લામેન્ટના સુધારાનો ઈ. સ. ૧૮૩૨માં જખરો વિરોધ કર્યો. પણ લોક મતને નમી જઈ તે આધો રહ્યો. અને તે બીલ પસાર થયું. એક મુસદ્દો તરીકે તે જરા નિષ્ફળ નીવડ્યો હતો પણ એક સેનાપતિ તરીકે સફળ નીવડ્યો હતો. તે ૧૮૫૨માં મૃત્યુ પામ્યો. ઇતિહાસમાં પણ તે એક મુસદ્દો કરતાં સેનાપતિ તરીકે વધુ પ્રખ્યાત છે.

(૨) નેલ્સન:— ઇંગ્લેન્ડના ઇતિહાસમાં સમુદ્ર યજ્ઞના એક શુરા સૈનિક તરીકે જાણીતો બનેલો આ વીર ઈ. સ. ૧૭૫૮માં જન્મ્યો હતો. તે સમુદ્રની લડાઈમાં પ્રખ્યાત હતો. ધીરે ધીરે તેની શક્તિના બળે તેણે નૌકાસેન્યના સેનાપતિનું પદ મેળવ્યું. તેના વખતમાં આખો યુરોપને હંકારનાર નેપોલિયન હતો અને તેની સામા આ નેલ્સનને આવડું પડ્યું. તે તેનાથી પાછો ન હડ્યો. શુરો નેલ્સન આ નેપોલિયનની જાળમાં ટ્રકાલગરના યુદ્ધ વખતે સપડાયો પણ નસીબનો બળીઆ હોવાથી છટકી ગયો. આ વખતે તેના જરા લડવામાં હાજર ગગડી ગયલા પણ હિંમત રાખી રણુ ગર્જના કરી,

“ અત્યારે ઇંગ્લાંડ આશા રાખે છે કે દરેક જણ પોતાની ફરજ જાણવે.” થયું પણ તેમજ. નેલ્સન પોતે પોતાની ફરજ જાણવતાં, ક્વિએટના યુદ્ધના વિજયી બુલ્કની જેમ, લડાઈમાં જ મૃત્યુ પામ્યો. નેલ્સને ઇંગ્લેંડે ખાતર પાડ્યું. ઇંગ્લાંડની દરિયાઈ યુદ્ધમાં મેળવેલી કીર્તિ ન ખાતર. તેના નૌકાસેન્યે નેપોલિયનના નૌકાસેન્યને હમિશ માટે નાશ કર્યું અને એકવાર ફરીથી પોતાનીજ દરિયાઈ યુદ્ધમાં શ્રેષ્ઠતા સાબીત કરી આપી. ઇતિહાસને પાતે નેલ્સન શ્રેષ્ઠ નૌકાસેના-પતિઓમાંનો એક અંકાઈ ગયો છે.

(૬) નેપોલિયન:— તેનો જન્મ સને ૧૭૬૯માં કોર્સિકામાં થયો હતો. તે સૈનિકથી સમ્રાટ પદે શિવાજીની માફક પહોંચ્યો હતો. તે એક મહત્વાકાંક્ષી ચાહો હતો. તેને આખા દુનિયાની પોતાની બનાવવાની મોટી ઉમેદ હતી. તે માટે તે બહુ આથડ્યો. મોટી મોટી પહેલાં છૂત મેળવી લગભગ પોણું યુરોપ પોતે મેળવ્યું. આટી રહેલું ઇંગ્લાંડ મેળવવા માટે તેણે મોટું નૌકાબળ ભેગું કર્યું અને પછી કહ્યું “ મારા હાથમાં જે ફક્ત ૬ ફ્લાક ઇંગ્લીશ ચેનલ આવે તો આખી દુનિયા મારી થશે.” આવી તવારી જોઈને ઇંગ્લાંડના હોબ જગડવા લાગ્યા. આખું યુરોપ ટુંકવા લાગ્યું. ખરેખર નેપોલિયનના નામ માત્રથીજ યુરોપ બાતું. દ્રશ્યગરના યુદ્ધમાંથી તેની હારના મંડાણ મંડાયા. અને દ્વીપકલ્પિય યુદ્ધમાં તે કેદ પકડાયો પણ તે ત્યાંથી પણ નાસ્તી ગયો. ઔરંગઝેબના હાથમાંથી શિવાજી નાસ્તી છુટેલો તેમ પાછો નેપોલિયન ફ્રાન્સનો સમ્રાટ થઈ ઇંગ્લાંડની સામે થયો. વોટરુના યુદ્ધે તેને હમિશને માટે કેદી બનાવ્યો અને ૧૭૦૬માં તે મૃત્યુ પામ્યો.

ઇતિહાસમાં નેપોલિયન, એલેક્ઝાંડર, શિવાજી એ ત્રણ એક કાદીના મહત્વાકાંક્ષી નર રતો મનાય છે એમ કહે એના ખોટું તો નજ કહેવત.

Q. 26. Write notes on:—(1) Peerage Bill. (2) Excise Scheme. (3) The Patriot King. (4) Kings Friends. (5) Boy Potriots. (6) The Septennial Act.

(૧) અમીરોનો કાયદો:— જેજ ૧ લા ના વખતમાં બિલ્ગ લોકોએ

પોતાની સત્તા જાળવી રાખવા આ કાયદો મુક્યો હતો. આ કાયદાથી રાજ્ય અમીર સભામાં વધુમાં વધુ ૬ અમીરો નીમી શકે. આથી રાજ્યની સત્તા પર કાપ મુકાયો. પહેલાં રાજ્ય ગમે તેટલાં અમીરો નીમી શકતો. રાજ્યની સાથે આમ સભાની સત્તા પર પણ મોટો કાપ હતો. અને ઉમરાઓની સભામાં વધારો હતો. આથી વોલ્ફોલે આ બીલનો સખત વિરોધ કર્યો અને આખરે આ કાયદો પસાર થયો નહિ.

(૨) વેચાણુ વેરાની યોજના:—પરદેશથી નમાકુ અને દારૂ દોંગ્લાંડમાં આવતાં. આના ઉપર જરૂરના નાંખવાથી દાણુ ચારી થતી. દેશી માલને લાભ નહિ મળતો અને વેપારીઓ બોટમાં જતા. આથી વેપારની વૃદ્ધિ કરવા વોલ્ફોલે એક માર્ગ શોધ્યો. તે માર્ગની રૂએ ત્યારે દેશમાં માલ આવે ત્યારે જરૂર નહિ લેવી પણ વેપારીઓ તે વહેંચે ત્યારે લેવી. આથી દાણુ ચારીનો પણ નાશ થાય અને વેપાર પણ વધે. આ બીલના રૂએ વેપારીઓની તપાસ કરવાને સરકારી માળસા રાકવા પણ વોલ્ફોલેના વિરોધીઓએ વેપારીઓને બોલે સમન્તવ્યું, કે આ આ કાયદાથી તો નમારી સ્વતંત્રતા પર અધન પડશે. વેપારીઓએ વિરોધ કર્યો અને વોલ્ફોલેની આ યોજના સફળ થઈ નહિ.

(૩) પેટ્રીઓટ કોંગ્રેસ:— જુઓ સવાલ ૧૧ માં.

(૪) રાજ્યના ગાઠિયાઓ:—જુઓ સવાલ ૧૧ માં.

(૫) રાષ્ટ્રપ્રેમી નવયુવકો (The Boy Patriots):—વોલ્ફોલેના વખતમાં આ યુવકોનો એક પક્ષ હતો. આ પક્ષનાનેતા મોટો પિટ હતો. આ લોકો વોલ્ફોલેની દમ વગરની પરદેશ નીતિની ઝાટકબુલી કાઢતા. તેમજ તેની લાંચરૂસ્વત માટે પણ ઉદ્દાપો કરતા. દરેક બાળકમાં આ પક્ષ વોલ્ફોલેનો સખત વિરોધ કરતો. વોલ્ફોલે પણ આ યુવાન રાષ્ટ્રપ્રેમીઓથી ડંટાલ્યો. અને તેઓને પિક્કારથી છોડાવાદ (Boy Patriots) ને નામે સંબોધતો.

(૬) સાત વર્ષનો કાયદો:— બિલ પક્ષને જોડાયાકરે તેમજ ટોરી પક્ષનો ભય લાગતો. આથી ૧૯૯૧ નેજરના વખતમાં આવતાંની સાથેજ

ન્યારે પાલામેંટની મુદત ખતમ થવા આવી હતી ત્યારે આ સાત વર્ષનો કાયદો ૧૭૧૬માં પસાર કર્યો. આથી પાલામેંટની મુદત ત્રણ વર્ષને બદલે સાત વર્ષની થઈ, અને બિલ્ગો પોતાનું કામ સારી રીતે પાર પાડી શક્યા.

Q. 27 Write briefly on:—(1) Berlin Decrees and Orders in Council (2) Coalition Ministry.

(૧) બર્લિનડિક્રી અને ઓર્ડર્સ ઇન કાઉન્સિલ:—ઈંગ્લાંડને હરાવવા માટે મહાન નેપોલિયને એક યુક્તિ શોધી કાઢી. આ યુક્તિ પ્રમાણે તેના વિચાર ઈંગ્લાંડનો વેપાર મારી નાંખવાનો હતો. આથી બર્લિન શહેરથી તેણે એક ફરમાન બહાર કર્યું. “ફ્રાન્સના રક્ષિત રાજ્યોએ જ્યાં ઈંગ્લાંડનો માલ મળે ત્યાં જપ્ત કરવો. તેમજ ફ્રાન્સ અને તેના મિત્ર રાજ્યોએ ઈંગ્લાંડ કે તેના સંસ્થાનોના વહાણોને આશ્રય આપવો નહિ. તેમજ દરેક અંગ્રેજને જ્યાં જુઓ ત્યાં કેદ કરવો. આ ફરમાનના વિરોધીઓ ફ્રાન્સના શત્રુ ગણાશે.” આ ફરમાનથી નેપોલિયનનું ધારતું હતું કે ઈંગ્લાંડ અડધું પડશે અને તે ફ્રાન્સને શરણે નીચું નમી આવશે. ઈંગ્લાંડે પણ ફ્રાન્સને તેવો જ જવાબ આપ્યો. ઈંગ્લાંડે ઓર્ડર્સ ઇન કાઉન્સિલ બહાર પાડ્યું. “આ ફરમાનની રૂએ ઈંગ્લાંડના વેરીઓ સાથે કોઈપણ ઈંગ્લાંડના મિત્ર રાજ્યોએ વેપાર ન કરવો. તેમજ કોઈએ પણ પોતાના વહાણો ફ્રાન્સ કે તેના મળતીઆ દેશોની હદમાં ઉભા રાખવાં નહિ. જે આનો અનાદર કરશે તે ઈંગ્લાંડનો કટ્ટો શત્રુ ગણાશે.”

પણ નેપોલિયનની આ યુક્તિ સફળ થઈ નહિ. આ યુક્તિએ તેનેજ ફટકો માર્યો. તેણે જાતેજ પોતાના શત્રુઓની સંખ્યામાં વધારો કર્યો.

(૨) મિશ્ર પ્રધાન મંડળ:—કોઈપણ પક્ષ પ્રધાનમંડળ રચવાને શક્તિમાન ન હોય, અને કોઈપણ પરદેશી રાજ્યનો તે વખતે ભય હોય, તો આવી વખતે સામા પક્ષનો નેતા બીજા પક્ષના નેતા સાથે એક બીજાનો ભેદ ભાવ ભૂલી જઈ, ચોક્કસ મુદ્દાઓ અને નીતિઓ અપસાર કરી પ્રધાન મંડળ રચે છે. આવું રચાયેલું પ્રધાન મંડળ મિશ્ર પ્રધાન મંડળ

નામે ઓળખાય છે. પિટ-ન્યુકેસલ, ફોક્સ-નોર્થ, સર્વ પક્ષનું પ્રધાન મંડળ અને એબરડીનનું મિત્ર પ્રધાન મંડળ જાણીતાં છે. છતાં પણ પહેલાં બે, ઇતિહાસમાં છેલ્લા બે કરતાં, વધુ જાણીતા છે. આખા ઇતિહાસમાં પિટ-ન્યુકેસલનું મિત્ર પ્રધાન મંડળ ઘણુંજ પ્રખ્યાત છે.

આવા સંયુક્ત પ્રધાન મંડળનું આયુષ્ય ઘણું ખર્ચે લાંબુ હોતું નથી કારણ બંને વિરોધી વિચારોના માનવીઓ કયાં સુધી સહનશીલતા રાખી શકે? દરેક પક્ષ તેમના મંડળને મૃત્યુની પાસેજ લઈ જતી હોય છે. આવા પ્રધાન મંડળો અંતમાં ઘણું ખર્ચે નિષ્ફળજ નીવડે છે એમ કહીએ તો ખોટું નહિ.

Q. 28 Why was it necessary to reform the Parliament in the reign of William IV ? What were the changes made by the Act of 1832 ?

રાજા જ્યો વિલિયમના રાજ્ય પહેલાની પાર્લામેન્ટમાં સડો ઘણો હતો. આથી લોકો તે સડો કાઢી નાંખવા માટે મથતા હતા. હવે જમાનો પણ બદલાયો હતો. લોકો પણ ઔદ્યોગિકક્રાંતિ તેમજ ફ્રાન્સના રાજવિપ્લવ વગેરેથી જાગૃત બન્યા હતા. તેઓને પણ પોતાનો હક્ક જોઈતો હતો. ઔદ્યોગિકક્રાંતિને લઈ ઘણાં નવાં શહેરો અસ્તિત્વમાં આવ્યા હતા. આ નવિન શહેરોને મત આપવાનો અધિકાર ન હતો. જ્યારે જીર્ણ થઈ ગયલા ગામડાં એને મત આપવાનો અધિકાર આપ્યો હતો. આવા ગામડાંઓ મોટા અમીરોના ખરીદાયલા હતાં તેથી તેઓનું જોર પાર્લામેન્ટમાં હતું. ગરીબ પ્રજા, નવીન શહેરના રહેવાસીઓના પ્રતિનિધિ મોકલવામાંથી વંચિત રાખવામાં આવેલી. ઉજ્જડ શહેરોની પાર્લામેન્ટમાં મોકલવાના પ્રતિનિધિઓની જગ્યાઓનું જાહેર રીતે લીલામ થતું. ત્યારે નવાં ઉભાં થયેલાં માંચેસ્ટર, લીડઝ, બર્મિંગહામ વગેરે શહેરો અને યોર્કશાયર વગેરે પરગણાઓને શું મત આપવાનો કે પ્રતિનિધિ મોકલવાનો હક્ક નહિ હોવો જોઈએ ?

જ્યારે લોકો આનું વિચારતાં શિખ્યા ત્યારે શું તેઓ પોતાના અધિકાર માટે નહિ ચળવળ ઉપાડી શકે ? આર્થિક પ્રગતિનું આ એક પરીણામ હતું.

દેશમાં એકરો પણ વધ્યા હતાં, ભૂખમરો, ગરીબી પણ તેટલીજ હતી. દેશના વેપારનું રક્ષણ કરવા માટે અનાજના કાયદા પણ પસાર થયલા. આથી લોકોને સોસનું પડતું; કારણ અનાજ મોઢું મળતું. ઇ. સ. ૧૮૮૮માં રાજ્યકાંતિ થઈ પણ પાર્લામેંટ સુધરેલી નહિ. પાર્લામેંટમાં તે ખરાબ સડો કાયમજ હતો. આ સડો સાફ કરવા માટે નાનો પીટ, બર્ડેટ અને કોર્બેટ વગેરેએ પ્રયત્ન કર્યા હતાં પણ આખરે તેઓને તે કાર્યમાં શૂન્યજ મેળેલું.

આથી આવી અંધાધુધી દૂર કરવા માટે લોકોએ ચળવળ ઉઠાવી. સભાએ બરવામાં આવી અને પાર્લામેંટ સુધારવા, તેમજ નવા કાનૂન થયલા શહેરોને મત આપવાનો તેમજ સભાસદ મોકલવા માટે અધિકાર આપવા માટે દરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. ઉજ્જડ થઈ ગયલા શહેરોનો મત આપવાનો હક્ક ખેંચી લઈ નવાને આપવા માટે પણ દરાવ પસાર થવા લાગ્યાં. આવી રીતે પાર્લામેંટના સુધારા માટે પ્રગ્ન તલસી રહી હતી.

આ ઉદ્દાપોહના નિવારણ માટે ઇ. સ. ૧૮૩૧માં આમ સભામાં લોર્ડ બેન્જમિન રસેલે બીલ મૂક્યું પણ તે હટી ગયું. આ વખતે વડો પ્રધાન એ હતો. તેના કહેવાથી રાજ્યએ પાર્લામેંટ બરખાસ્ત કરી. નવિન ચૂંટાયલા સભ્યોએ આ બીલને ટેકા આપ્યો. તેથી અમીર સભામાં તે બીલ ગયું પણ તેઓએ પાછું મોકલ્યું. પ્રધાન મંડળે, આથી, નવા હિમરાએ બનાવવા રાજ્યને કહ્યું પણ રાજ્યએ ના પાડી અને પ્રધાન મંડળે રાજનામું આપ્યું. રાજ્યએ વેલિંગ્ટનને પ્રધાન મંડળ બનાવવાને નોતર્યો પણ તેણે ના પાડી. પાછો એ પ્રધાન થયો; અને તે બીલ પસાર કરાવવા અમીરને તેણે ધમકી આપી. નવા અમીરો નીમાશે એ બીકે દેટલાંક અમીરો બેરહાજર રહ્યા અને વેલિંગ્ટન જેવાએ મત નહિ આપ્યો. અને બીલ હિમરાવ વર્ગમાંથી આવી રીતે પસાર થયું. બિલગ પ્રધાન મંડળે આખરે ઇ. સ. ૧૮૩૨માં પાર્લામેંટનું સુધારાનું બીલ પસાર કર્યું.

આ બીલની રૂએ સડી ગયલા દરેક પદ પરગણાઓનો એ સભાસદ મોકલવાનો અને ૩૧ શહેરોને એક એક પ્રતિનિધિ મોકલવાનો હક્ક જુટેવી લેવામાં

આખો. આવી રીતે કુલ ૧૪૩ જગા ખાલી પડી. આ જગાઓમાંથી ૬૫ એકક્રા મોટા પરગણાઓને, ૪૪ એકક્ર ૨૨ મોટા શહેરોને દરેકને એ, ૨૨ એકક્રા બીજા શહેરોને દરેકને એક તેમજ ૮ એકક્ર સ્ટ્રોલાંડ અને ૫ એકક્ર આયત્તડોને આપવામાં આવી. મન આપવા માટે પણ એક ગોડવણ કરવામાં આવી. ૫૦ પૌં. મહેસુલ ભરતા બિટુનોને, વર્ષ ૧૦ પૌં.નું ભાડું મેળવનાર ઘરના માલિક શહેરી, તેમજ ૧૦ પૌંડનો કર ભરતા શહેરમાં રહેનારને આવી રીતે સુધારો કરવાથી મનાધિકાર મળ્યો. પણ ખરૂં જોતાં દર ૨૨ માણસોએ ૧ માણસને મનાધિકાર આપ્યો હતો એમ કહેવાય, સમાજદોષની સંખ્યા ૬૧૫ પરથી વધી ૬૫૮ની થઈ.

Q. 29. What led to the passing of the Reform Bill of 1832 ? How was the franchise widened by it ? Mention the effects of the Act.

સવાલના પહેલાં બે ભાગ માટે જવાબ રૂઢ માની લેકીકત જુઓ.

પરીણામ:— આ સુધારાના પરિણામે હવે સાચી પાર્લામેંટ થઈ. પહેલાંની પાર્લામેંટમાં સડો હતો. હવે સાચી પાર્લામેંટ થવાથી પ્રગતનું જોર વધ્યું. પાર્લામેંટ પ્રગતિ જવાબદાર બની. આથી સડો દૂર થયો અને ખામખેલા જમીનદારોનું બળ ઘટ્યું. મધ્યમ વર્ગના લોકોને મનાધિકાર મળ્યો. આથી મતદાર મંડળ પણ વધી પામ્યું. મધ્યમ વર્ગના વિચારોની છાપ પાર્લામેંટમાં પડવા લાગી. આપખુદ રાજ્ય સત્તાનો નાશ થયો અને પ્રગતિ અવાજ પાર્લામેંટમાં વધવાથી વડા પ્રધાનને રાગ કરતાં પણ વધુ મદત મળ્યું. પણ આ સુધારાથી મજૂર વર્ગને લક્ષ નહિ મળેલા અને તેઓ આવો અન્યાય થવાથી અસાંત રહેતા.

Q. 30. What were the reforms passed by the Reformed Parliament of 1832 ?

ઈ. સ. ૧૮૩૨ના સુધારાથી નવી સુધરેલી પાર્લામેંટ બની. આ પાર્લામેંટે પોતાની બેઠક દરમ્યાન કેટલાક સુધારા કર્યા. આ પાર્લામેંટે પહેલ વહેતું ગુલામોને સુક્તિદાન દીધું. ઈ. સ. ૧૮૦૭ના કાયદાથી ગુલામોને વેપાર બંધ થયો હતો પણ ગુલામોને સુક્તિ ન મળેલી. તેથી ૧૮૩૩માં ગુલામો છૂટા કરી દેવા માટે કાયદો પસાર થયો. આ માટે ગુલામોના માલિકોને કંઈક રાહત પણ આપવામાં આવેલી આથી કરીને માલિકોને, તે ગુલામોને તરતજ નહિ છુટ્ટી આપતાં ૫-૭ વર્ષ પછી પણ તે આપવી પડી. વળી તેઓને ખાટના બદલામાં થોડું નાણું પણ મળ્યું. બોને કાયદો કેળવણી સંબંધમાં પસાર કર્યો; તેથી પ્રાથમિક શિક્ષણ આપતી શાળાઓને તેમજ ધર્મખાતા તરફથી આવતી નિશાળોને માટે દર રાત્ર ૨૦,૦૦૦ પાંડ મંજૂર કર્યા. વળી વધુ એક ફેક્ટરી એક્ટ પસાર કર્યો. આ પહેલાં કારખાનામાં કુમળી વયના બાળકો પણ કામ કરતાં તેઓને પણ મરદાની માફક તેમજ તેટલો વખત કામ કરાવતા. આથી પાર્લામેંટે એવું જાહેર કર્યું કે કારખાણુ ૯ વર્ષની અંદરના બાળકને કામે રાખવાં નહિ. તેમજ નાની ઉંમરના માણસોના કામના કલાકોમાં ઘટાડો કર્યો. વધુ એક પગલું, પાર્લામેંટે આગળ વધી. ગરીબોના કાયદો પસાર કર્યો. ઈ.સ. ૧૮૩૪ના કાયદાથી ખાઈ બંદો મજબૂત, કામ કરી શકે તેવા માણસોને કાર્પએ પણ દાનધર્મ નહિ કરવું. ફક્ત આંધળા, લુછા વગેરે અશક્ત નિષ્પાડ્યોનેજ દાન કરવું, એમ જાહેર કરવામાં આવ્યું. હવે ૧૮૩૫માં મ્યુનિસિપલ રિક્ષર્મ એક્ટ પસાર કર્યો અને તેની ૩એ દરેક મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનને મત આપવાનો હક મળ્યો. તેમજ મ્યુનિસિપાલિટી ની ચોંટણી દર પણ વર્ધ કરવી. સ્ત્રીઓને મતાધિકાર મળેલો નહિ.

આટલા બધા સુધારાથી રાજ્ય જ્યાં વિલિયમ નો ગવર્નર જયો અને બિલ્ડ પ્રધાનમંડળને બરખાસ્ત કર્યું. સુધરેલી પાર્લામેંટે સુધારા પણ ઉત્તમ કર્યા અને પોતે ઈતિહાસમાં નામના મેળવી.

Q. 31. Write what you know of the Roman Catholic Emancipation.

નાના પિટે આયર્લેન્ડના ક્રેથોલીકોને ઈ.સ. ૧૮૦૧માં આયર્લેન્ડનું ઈંગ્લાંડ સાથે જોડાણ કરતી વખતે ધર્મ છૂટનું વચન આપ્યું હતું. પરંતુ પિટના માર્ગમાં છઠ્ઠી રાજા ૩ જે જેજ આપ્યો અને તેથી આપેલું વચન તે પાળી શક્યો નહિ. આયર્લેન્ડનું જોડાણ થયું પણ ક્રેથોલીકોનું દુઃખ નિવારણ થયું નહિ હતું. આયર્લેન્ડના પ્રોટેસ્ટન્ટો આ ક્રેથોલીક વતનીઓને ઘણું પગલતા હતા. તેઓને રાજદારી હક્કો કંઈપણ ન હતા. આથી **ડેનીયલ ઓ'કોનેલ**ની નેતાગીરી નીચે “ક્રેથોલીક એસોસિએશન” ઈ.સ. ૧૮૨૩માં સ્થપાયું. આ મંડળ આઈરિશ ક્રેથોલીકોનું સંગઠન કરી, તેઓના હક્ક માટે લડવા આગેવાનો લોકોને ઉરફેરતા. દિવસે દિવસે તેઓનું બળ વૃદ્ધિ પામતું હતું. આથી તેનાથી ભય પામી ઈંગ્લાંડની સરકારે તેને ગેરકાયદેસર ઈરવ્યું. ઓ'કોનેલે બીજી રીતે લડાઈ શરૂ કરી. આ અરસામાં ૧૮૨૮માં પાર્લામેન્ટના પ્રતિનિધિ તરીકે કલેર પરગણામાંથી **ઓ'કોનેલ** હોના થયો તે વધુમતીથી ચૂંટાયો; પણ પાર્લામેન્ટ તેને રામન ક્રેથોલીક લેવાથી ખરતરફ કર્યો. આથી આયર્લેન્ડમાં મોટી ચળવળ ઢળી થઈ. આ ચળવળનો સરકારને ભય લાગ્યો અને પીલ, વેલિંગ્ટન વગેરે નેત્રો ક્રેથોલીકના છૂટકારાની વિરુદ્ધ હતા તેઓમાંથી વેલિંગ્ટન બીંધા અને આ આયર્લેન્ડની ચળવળ અટકાવવા તજવીજ કરી. તેઓએ ઈ.સ. ૧૮૨૮ માં “ટેસ્ટ એક્ટ” અને “ફોર્સ્પેરેશન એક્ટ” નાબુદ કર્યાં. ત્યારપછી બાર્નેટર વરસે ૧૮૨૯માં ક્રેથોલીક ધર્મ છૂટનો કાયદો પાર્લામેન્ટે પસાર કર્યો. આથી ક્રેથોલીકોને પાર્લામેન્ટના સભાસદ થવાની છૂટ મળી તેઓને પણ પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકોના જેટલાંજ અમુક હક્કો બાદ કરતાં બીજાં બધાં મળ્યા. ડેનીયલ ઓ'કોનેલને પાર્લામેન્ટમાં એસવાની પરવાનગી મળી. ફક્ત ક્રેથોલીકોથી આયર્લેન્ડના સુબા તેમજ લોર્ડ ચેન્સેલરનું પદ નહિ લઈ શકાય એજ બંધનો બાકી રાખ્યાં. આવી રીતે આટલે સુધી ઓ'કોનેલની ચળવળનું પરિણામ આપ્યું. અને ૧૮૨૯ના ધર્મ છૂટના કાયદાથી આઈરિશ ક્રેથોલીકોને પાર્લામેન્ટમાં રહીને બીજાં હક્કો મેળવવાને માટે લડાઈ કરવાની તક મળી.

Q. 32. Give a short account of the Chartist Movement.

ઈ.સ. ૧૮૩૨ના સુધારાથી મંજૂર વર્ગ તેમજ કારીગર લોકોને કોઈ પણ રાજદ્વારી અધિકારથી વંચિત રાખ્યા હતા. આ લોકો તેથી પોતાને પણ એવા હક્કો હોવા જોઈએ એમ માનતા હતા. ઈ. સ. ૧૮૩૨ના સુધારાથી તેઓ શાંત રહ્યા ન હતા તેઓએ પણ પોતાના હક્કોની માંગણી કરવા સભાઓ ભરી અને એક મોટો “હક્ક ચાર્ટ” બનાવ્યો. ઈ. સ. ૧૮૩૮થી આ લોકોએ પોતાની લડાઈ શરૂ કરી; અને આ લડાઈ “ચાર્ટિસ્ટ ચળવળ”ને નામે ઓળખાવવા લાગી. આ લોકોની માંગણીઓ છ હતી. (૧) દર વરસે પાર્લામેન્ટની ચૂંટણી થવી જોઈએ. (૨) એલટ એક્ટ પ્રમાણે મત અપાવવા જોઈએ. (૩) દરેક માણસને મતાધિકાર હોવો જોઈએ. (૪) મતદારો પ્રમાણે દેશના સરખા ભાગલા પાડવા જોઈએ. (૫) પાર્લામેન્ટના સભાસદ થવા માટે કોઈપણ જાતના બંધનો હોવા જોઈએ નહિ. પછી તે પૈસાદાર હોય કે ગરીબ. (૬) પાર્લામેન્ટના સભાસદોને પગાર મળવો જોઈએ. આવી માંગણીઓ કરવી ચોખ્ખી હતી.

આ માંગણીઓ માટે તેના નેતાઓએ ભાષણો કર્યાં, પત્રિકાઓ વગેરે ધાળું કર્યું. પરંતુ આ બધી માંગણીઓ માટે ખૂબ જોરમાં ચળવળ ચલાવી. અને ઈ. સ. ૧૮૪૮માં આ “હક્ક ચાર્ટ” રજૂ પણ થયો પણ તેમાં કેટલીક ખોટી સહીઓ હોવાને લઈને તે ચાર્ટ ફેક્ટા દેવામાં આવ્યો અને ચળવળ પણ પોકળ માલમ પડવાથી બંધ કરવામાં આવી પરંતુ આ માંગણીઓ ધીરે ધીરે સ્વીકારાઈ હતી. અત્યારે તે છ માંગણીઓમાંથી એક સિવાય બધી મંજૂર થઈ ગઈ છે. “દર વરસે પાર્લામેન્ટની ચૂંટણી થવી જોઈએ” આ ફક્ત માંગણી મંજૂર થઈ નથી. અરે નેતાં આ માંગણી મંજૂર થતે પણ નહિ કારણ કે તે મંજૂર કરવી જ અશક્ય હતી. આવી રીતે ઈ. સ. ૧૮૪૮માં તેઓની ઉશ્કેલી મહેનત નિષ્ફળ ગઈ પણ ભવિષ્યમાં તેઓની મહેનત સફળ થઈ.

Q. 33. Describe in short, the condition of England after the Napoleonic wars.

ઇંગ્લેન્ડની સ્થિતિ લડાઈ બંધ થતાં થયેલી જ ખરાબ થઈ ગઈ. બેકારી કુદકે અને ભૂસકે વધવા લાગી. લડાઈ બંધ થતાં જવાથી લશ્કરી સિપાહીઓ બેકાર થયાં, ઔદ્યોગિક પરિવર્તનને લઈને પણ કેટલાંક લોકો કામ વગરના થયાં. કારણ કે જે કામ ૧૦ માણસો કે તેથી પણ વધુ માણસો કરી શકતાં. તે હવે યંત્રના બળે ઓછી સંખ્યા શેકવાથી થઈ શકતું. લડાઈ વખતે ઇંગ્લેન્ડમાં ખેતી વધુ થતી પરંતુ ત્યારપછી પરદેશી અનાજ દેશમાં આવવાથી અનાજના ભાવ વધ્યા. આથી ખેડૂતોને નુકશાન થયું. આથી ૧૮૧૫માં અનાજનો કાયદો પાર્લામેંટે પરગર કર્યો. આ કાયદાથી જ્યાં સુધી દેશી થઈતો ભાવ ૧ ક્વોટરના ૮૦ શિલિંગ ન થાય ત્યાં સુધી પરદેશી થઈ ઇંગ્લેન્ડમાં—દેશમાં આવવા દેવા નહિ. આ કાયદાએ પણ ઇંગ્લેન્ડ સ્થિતિ બગાડવામાં થયેલા મોટા ભાગ ભજવ્યો. આ કાયદાથી ગરીબોને નુકશાન થયું અને બેકારી થયી વધી. કારખાનાઓમાં પણ પુરુષ, સ્ત્રી બાળકોને તેઓનાં ગળ ઉપરાંત કામ કરાવતાં પણ પગાર તે પ્રમાણમાં નહિ મળતો. આ બધા કારણોથી ઇંગ્લેન્ડની સ્થિતિ થયેલી ખરાબ થઈ. ઉપરાંત બીજા નીચેના રાજકીય કારણોએ પણ ખોતાનો હિસ્સો આ સ્થિતિ માટે નોંધાવ્યો છે.

પાર્લામેંટમાં પડેલા સડો ઇંગ્લેન્ડની આવી ખરાબ સ્થિતિ માટે જવાબદાર હતો. ઇંગ્લેન્ડ થયેલાં કરણોએને મતાધિકાર હતો જ્યારે નવીન આખ્યાદી ભાગવતાં શહેરોને મતાધિકાર તેમજ પ્રતિનિધિ મોકલવાનો અધિકાર પણ ન હતો. આ કારણથી પાર્લામેંટ સુધારવા માટે બેડેટ અને ક્રામેંટે જનુઆરી ૧૮૩૨માં મેન્ચેસ્ટર વગેરે નવા શહેરોમાં ખૂબ જનશૂતિ આવી અને ચળવળો પણ થવા માંડી. આ ચળવળને પહોંચી વળવા સરકારે કડક કાયદાઓ પસાર કર્યાં. હેન્રીયસ કોર્પસ એક્ટ થોડા વખતને માટે બંધ કર્યો અને બીજા કાયદા પસાર કરી બજારમાં ઘી હોમ્મું અને ઇંગ્લેન્ડમાં અંધધુધી થઈ ગઈ.

જ્યાં જુઓ ત્યાં પાર્લામેન્ટ સુધારણા માટે પોક્કરો સાંભળતાં તેમજ બેકારી નજરે પડતી. આવી સ્થિતિ જોડામાં પોતાના હક્કો મેળવવા માટેની વ્યવસ્થાને લઈને થઈ.

Q. 34. What was the Chartist movement ? Did it become successful ? Was it necessary to raise the Movement ? જુઓ સવાલ ડરમાની લકીકત.

Q. 35. Write short notes on:—(1) The Reform Bill of 1867 (2) The Reform Bill of 1884-85.

(૧) ઈ. સ. ૧૮૬૭નો પાર્લામેન્ટનો સુધારો:—ઈ. સ. ૧૮૩૨ના સુધારા સુધી પાર્લામેન્ટમાં બે પક્ષો હતા. એક વિલગ કોલેવાનો અને બીજો ટોરીઃ આ ભાગલાઓના નામો વિલગ અને ટોરી હવેથી નામુદ્દ થયા. અને તેને કોલેજ વિલગ તે લિબરલને નામે ઓળખાયા અને ટોરી તે કોન્ઝરવેટિવ નામે ઓળખાયા. માટે હવે આપણે વિલગને લિબરલ અને ટોરીને કોન્ઝરવેટિવ નામ આપીશું.

પાર્લામેન્ટના રાઇનામા પછી લિબરલ લોડ રસેલે પ્રધાનમંડળ રચ્યું. આથી વ્હોલ્ડન આમ સભામાં લિબરલોનો નેતા થયો. ઈ. સ. ૧૮૩૨ના સુધારાથી જોડામાં અસતોષ હતો માટે વ્હોલ્ડને એક સુધારાનું બીલ ઈ. સ. ૧૮૪૬માં પાર્લામેન્ટમાં મૂક્યું પણ તે હટી ગયું. અને ત્યારપછી ટર્ની-ડિકરાએલીનું મંત્રીમંડળ અસ્તિત્વમાં આવ્યું. આ કોન્ઝરવેટિવ મંત્રી મંડળ હતું. આ વખતે ટિકરાએલીએ જોડાની નાહ પારખીને ઈ. સ. ૧૮૬૭ માં એક બીલ રજૂ કર્યું. આ બીલને લિબરલોનો પણ ટેકો મળ્યો અને ઈ. સ. ૧૮૬૭નું બીલ સુધારાનું બીલ નામે પસાર થયું. આ રીતે કોન્ઝ-વેટિવ ટિકરાએલીએ પ્રગ્નનું હૃદય છતી લીધું. આ સુધારાની રજૂ શહેરમાં રહેતા દરેક ઘરના માલિકોને તેમજ વરસ દિવસે ૧૦ પૌંડ ભાડું ભરનારને મતાધિકાર મળ્યો. ૧૨ પૌંડ વાર્ષિક મહેસુલ ભરનાર બેઠુતને

પણ મતાધિકાર મળ્યો. અને પ પૌંડનો કર ભરનાર જમીનદારને મતાધિકાર મળ્યો. આવી રીતે મતાધિકાર વધારવામાં આવ્યો. પાર્લામેન્ટમાં સભાસદોની સંખ્યામાં કંઈપણ વધારો નહોતો કર્યો. પણ ખાલી પટેલી જગ્યાઓ કેટલાંક શહેરોને ત્રણ, ત્રણ, પ્રતિનિધિઓ બેસાડવાનો હક્ક આપી પુરી દીધી. આવી રીતે ઈ.સ. ૧૮૬૭ના સુધારાથી વધુ મતાધિકાર આપવામાં આવ્યો; પણ ચાર્ટર્ડ હોડોની માંગણી પ્રમાણે બધાંને મતાધિકાર નહિ મળ્યો.

(૨) ઈ. સ. ૧૮૮૪-૮૫નો પાર્લામેન્ટનો સુધારો:-લિબરલ ગ્વેડસ્ટન ઈ. સ. ૧૮૮૦માં પાછો વડાપ્રધાન પદે આવ્યો. આ વખતે તેને હજુ મતાધિકાર વિસ્તૃત કરવો જોઈ એ એમ વિચારી ઈ.સ. ૧૮૮૪-૮૫માં ત્રણ પાર્લામેન્ટના સુધારાનું બીલ મૂક્યું. આમસભાએ તે પાસ કર્યું; પણ ઉભરાવે એ ઉડાડી મૂક્યું. પણ અમુક બંને પક્ષો વચ્ચે વાટાઘાટ થઈ અને તે બીલ ૧૮૮૫માં પસાર થયું. આ સુધારાની રૂંઝે જે જગ્યાની વસ્તી ૧૫૦૦૦ કરતાં ઓછી હોય તો તેનો સભાસદ મોકલવાનો અધિકાર જુટવી લેવાયો. અને ૫૦,૦૦૦ વસ્તીવાળાને એક સભાસદ મોકલવાનો હક્ક આવ્યો. પરગણાના વિભાગને એક સભાસદ અને શહેરના ભાગલા પાડી દરેક ભાગને એક એક સભાસદ મોકલવાનો અધિકાર આવ્યો. આવી રીતે સભાસદોની સંખ્યામાં વધારો થયો. આ કાયદાથી પરગણાના ઘર માલિકને એક વર્ગ સુધી એક જ ઘરમાં રહેનાર બાકુતને પણ મતાધિકાર આપવામાં આવ્યો. ટુંકમાં ચાર્ટર્ડોની 'સર્વેને મતાધિકાર હોવા જોઈ એ' એ માંગણી પસાર કરી એમ કહી શકીએ. સાચી પાર્લામેન્ટ આ ત્રણ પાર્લામેન્ટના સુધારા પસાર થયા પછી થઈ એમ કહી શકાય.

Q. 36. Give in short, an account of the Reforms of 1832, 1867, and 1884-85. જુઓ સવાલો ૨૮-૨૯ અને ૩૫ની લકીકતો.

Q 37. What led to the rise of the Anti-Corn-Law League? Was the League successful in their efforts?

ઇંગ્લંડ નેપોલિયનની લડાઈમાંથી તો મુક્ત થયું હતું. પણ સારપછી અનાજના કાયદાએ ઇંગ્લંડની સ્થિતિ કરણુ બનાવી દીધી હતી. અનાજના કાયદા પ્રમાણે જ્યારે ઇંગ્લંડના ઘઉંનો ભાવ ૧ ક્વોટરના ૮૦ શિલિંગ થાય ત્યારેજ પરદેશી અનાજ દેશમાં આવવા દેવું. આ ઇ.સ. ૧૮૧૫નો અનાજનો કાયદો ફક્ત જમીનદારોના હિતરૂપ હતો. તે કાયદાથી બિચારી ગરીબડી પ્રજા ભૂખે મરવા લાગી. કારણકે અનાજ મોંઘું મળતું થયું. સાથે ખેડૂતોની સ્થિતિ પણ કંઠંગી હતી. તેઓને જ્યારે અનાજનો પાક ખૂબ મળે ત્યારે તેઓને સાધું વહેંચવુંજ પડતું. જ્યારે ઓછું પાકે ત્યારે પેલા ૮૦ શિલિંગથી ભાવ હિંચ જાય અને પરદેશી અનાજ દેશમાં આવતા. આવી રીતે ખેડૂત તેમજ ગરીબ પ્રજા અને આ કાયદાથી દુઃખી બન્યા. પ્રધાન હસ્કિસને ખુદ્દા વેપારનું તત્ત્વ ધારણ કરી નૌકાનયનનો કાયદો મુધાર્યો. તેમજ પરદેશી અનાજનો માટે રૂલાઈ ડિંગ રોકેલની પ્રથા અમલમાં મૂકી. આ કાયદાથી જ્યારે અનાજનો ભાવ ઉંચે ચડ્યો હોય ત્યારે પરદેશી અનાજ પર ઓછી જકાત લેવી અને જ્યારે આ દેશી અનાજનો ભાવ ઊતરી ગયો હોય ત્યારે પરદેશી અનાજ પર ભારે જકાત લેવી. આવી યોજનાથી ધાન્યનો કાયદો તો કંઈ છેકેંછક રહ થયો નહિ. ઉત્તરું ધાન્યનો કાયદો સ્થિર થયો. આથી લોકોમાં વધુ અસંતોષ થયો અને આ અનાજનો કાયદો રદ કરવા માટે ચળવળ ઉભી થઈ. આ ચળવળના નેતાઓ રિચર્ડ કોબ્ડન અને જૉન ટ્રાઈટ હતા. તેઓએ એક “એન્ટિ કોન લેા લીગ”ની સ્થાપના ઇ. સ. ૧૮૩૮માં કરી. આ લીગનો હેતુ સદંતર ધાન્યનો કાયદો રદ કરાવવાનો હતો. તેથી તેઓએ લોકોમાં અનાજના કાયદાની વિરુદ્ધ જાગૃતિ આણવાને સભાઓ ભરી, લેખો અને હસ્તપત્રી-કાઓ કાઢી તેમજ પાર્લામેન્ટમાં પ્રયત્નો કર્યા. આ લોકોએ જરમાં ચળવળ ઉઠાવવા ઘણું કર્યું.

આ અરસામાં આયર્લેન્ડમાં જરાટાનો બચકર દુકાળ પડ્યો. તેથી ઉપલી ચળવળમાં વધુ બળ આવ્યું. સરકારે પણ હવે અનાજનો કાયદો રદ કરવા વિચાર્યું. પીલે ઇ.સ. ૧૮૪૬માં પાર્લામેન્ટમાં એક બીલ આ અનાજન કાયદા

રદ કરવા મુક્યું અને તે પસાર પણ થયું. તેમાં જરા ઉણપ રહી ગઈ હતી. પરદેશી અનાજ પર આ કાયદાથી ૧ શિલિંગ જકાત કાયમ રહી. આટલી રાહનથી ખેતીને કાયદો થયો તેમજ ગરીબ લોકોને પણ કાયદો થયો. “એન્ટિ કોર્ન લો લીગ”ની મહેનત પણ સફળ થઈ. અગાડી નેવીગેશન લો પણ ૧૮૪૯ માં રદ કરવામાં આવ્યો અને સાથે ઈ. સ. ૧૮૬૯માં પરદેશી અનાજ પરની ૧ શિલિંગની જકાત પણ નાબુદ થઈ. પ્રગલ્ભિતને માટે લડનારા કોમેટ અને બ્રાઈટનો વિજય થયો.

Q. 38. Write short notes on:—(1) Corn law and the Anti-Corn-Law-League. (2) The Roman Catholic Emancipation.

જુઓ (૧)ને માટે સવાલ ૩૮માં; (૨)જનને માટે ૩૬માંની હદાક્તો.

Q. 39. Give short account of:—(1) The Industrial Revolution; (2) The Crimean War; (3) The Boer War.

(૧) ઔદ્યોગિક પરિવર્તન:—ઈ. સ. ૧૭૬૦થી ૧૮૨૦ વચ્ચેના યુગ તે ઔદ્યોગિક પરિવર્તનનો. આ કાળમાં ઈંગ્લંડમાં ખેતીની જગ્યાએ ઉદ્યોગનો જન્મ થયો. ઈંગ્લંડને હવે ખેતી પ્રધાન દેશ તરીકે ન ગણતાં ઉદ્યોગ પ્રધાન દેશમાં ગણતરી તેની થવા લાગી. તે વર્ષોમાં ઘણાં યંત્રો અસ્તિત્વમાં આવ્યા. તેથી કરીને ગૃહઉદ્યોગ નાશ પામ્યો અને બેકારીમાં વધારો થયો કારણ એક યંત્ર ઘણા માણસોનું કામ કરી શકતું અને તેથી કરીને કુલ યંત્રને માટે વેંદળિયાં જ માણસો કામે વેંદળિયાં.

વણાટ કામને માટે યંત્રો શોધાયાં, તેથી હાથ વણાટનો ધંધો ખેંચી ગયો. જેમ્સ વાટે ઈ. સ. ૧૭૬૯માં સ્ટીમ એન્જીન શોધી શક્યું. આ નવીન યંત્રોની માંગણીઓ દિવસે દિવસે વધતી ગઈ. આ યંત્રોને માટે

લોખંડની જરૂર પડી અને લોખંડનો રસ કરવામાં કોલસાની પણ જરૂર પડી અને તેથી ધમધોકાર ચઢ્યા બનાવવાના કારખાનાઓ ઉભા થયાં. મોટાં મોટાં શહેરોનો પણ આથી જન્મ થયો. ઈંગ્લંડની ઉત્તરે કોલસા અને લોખંડ માટેનો અને મધ્યનો ભાગ યાંત્રિક કારખાનાનો બન્યો. લંકેસ્ટર વળતર કામ માટે અને ચોર્કશાયર કિના કાપડ માટે પ્રખ્યાતિમાં આવ્યું. હુંકમાં નવીન શોધોથી ઈંગ્લંડની સુરત બદલાઈ. ઔશ્વર્ય વધ્યું. ખેતી-પ્રધાન દેશ મટી ઉદ્યોગ-પ્રધાન દેશ બન્યો. ઈંગ્લંડનું આ પરિવર્તન ઔદ્યોગિક પરિવર્તનને નામે પ્રસિદ્ધ થયું.

(૨) ક્રિમિયન યુદ્ધ:-રશિયાની સત્તા કુદકે અને બૂસકે વધતી જતી હતી. રશિયાને તુર્કસ્તાનની રાજધાની કોન્સ્ટેન્ટિનોપલ પોતાનું બનાવવું હતું અને તેનો વિચાર ભૂમધ્ય સમુદ્ર અને કાળો સમુદ્રમાં પગપેસારો કરવાનો હતો. આ વિચારને સંમતિ આપવા માટે ઈંગ્લંડની રશિયાએ મદદ માંગી. ઈંગ્લંડને પોતાનું હિત આ મદદમાં જોખમ ભરેલું લાગ્યું. તેથી તેણે ચોકખી ના પાડી. હવે રશિયા તકને માટે રાહ જોવા લાગ્યું. તુર્કસ્તાનનો પાદશાહ ખ્રિસ્તીઓને કનડતો. કારણ તુર્કસ્તાનના પેલેસ્ટાઈન પ્રાંતમાં ખ્રિસ્તી ધર્મક્ષેત્રો હતાં. ખ્રિસ્તી પ્રજામાં જે પક્ષો હતાં. એક ચિક ચર્ચનો અને બીજો લેટિન ચર્ચનો. આ બંને પક્ષો ઉપલા ધર્મક્ષેત્રો પોતાના બનાવવા આથડતા. રશિયા ચિક ચર્ચનું હતું તેથી ઉપલા ધર્મક્ષેત્રો પોતાના હાથમાં હોવા જોઈએ અને ખ્રિસ્તી પ્રજાના સંરક્ષકનો હોવા કરતું હતું પણ તુર્કસ્તાનના પાદશાહે રશિયાને ન ગણુકારતાં લેટિન ચર્ચના ક્રાન્સ અને ઈંગ્લંડના હાથમાં તે ધર્મક્ષેત્રો સોંપ્યાં. આથી રશિયાના ઝારે લડાઈ જતોર કરી. આ લડાઈમાં ઈંગ્લંડે તુર્કસ્તાનને સત્તાપુલા સાચવવા તેમજ હિંદુસ્તાનમાં પોતાના વેપાર વાણિજ્યમાં ભૂમધ્ય સમુદ્ર તેમજ હિંદુસ્તાનમાં પોતાના હિતમાં રશિયા દબલગીરી ન કરે માટે મદદ કરી. ક્રિમિયા પાસે ૧૮૫૪માં લડાઈ થઈ. પહેલાં અંગ્રેજોને ધાણું પેહનું પડ્યું, પણ પ્રધાનમંડળ બદલાયું તેમજ કુમાર ફર્ડિનાન્ડ નાપોલિયોનની મદદથી અને ઈંગ્લંડને વિજય મળ્યો. તુર્કસ્તાન ટક્યું, રશિયા હાર્યું. ઈંગ્લંડનું હિત સચવાયું પણ કરજ વધ્યું.

(૩) બોર યુધ્ધ:-ટ્રાન્સવાલમાં નીકોલો મોનાની ખાણને લઈને અંગ્રેજો ત્યાં રહેવા ગયા. ૧૮૮૬. તેઓ ત્યાંના રહેવાસીઓને કનડતા અને તેઓની સ્વતંત્રતા પર ત્રાપ મારતાં આથી તેઓ પણ અંગ્રેજોને ખુબ દુઃખ દેતા. લડાઈ કરતા અંગ્રેજ આગેવાન ડૉ. જ્યેમ્સને બોર લોકો પર ચડાઈ કરી પણ અતે હાર્યો અને નમ્યો. ઇંગ્લંડથી સંધિને માટે સર ઓલ્ફ્રેડ મિલ્નર આવ્યો, તેને બોરના બહાદુર સેનાપતિ કુગરે કહ્યું કે પહેલાં ઇંગ્લંડથી નીકળી ચૂકેલું સૈન્ય પાછું વાળો. મિલ્નરે ના પાડી. કુગરે લડાઈ શરૂ કરી. ત્યારપછી અંગ્રેજોએ ઘણું સંધિ માટે ઢાંકાં માર્યા પણ કંઈ વાળ્યું નહિ. શરૂઆતમાં બોર લોકોની બાજુ જીત પર હતી, પણ અતે હાર્યો, અને ટ્રાન્સવાલ અંગ્રેજોએ ખાલસા કર્યું.

Q. 40. What do you know of:-(1) Robert Peel
(2) George Canning.

(૧) રોબર્ટ પીલ:-એક ધનાઢ્ય કારખાનાવાળાને ત્યાં રોબર્ટ પીલનો જન્મ ૧૭૮૮માં થયો. ૨૧ વર્ષની વયે તે પાર્લામેન્ટમાં પહેલ વહેલો ચૂંટાઈને આવ્યો. તે કોન્ઝરવેટિવ હતો. ૧૮૨૨માં ગૃહમંત્રી થવા પછી તેણે ફાવરારી કાયદા સુધાર્યા; અને કેટલાંક નજીવા ગુના માટે થયેલી ફારસીની સજા તેણે રદ કરી. તેનામાં એક સારો ગુણ હતો. તે પ્રગ્તહિતને માટે, પોતે જીદી ન થતાં, પોતાના વિચારોને ફેરવતો. પ્રગ્તને નમતું આપતો આ ગુણને લઈ જો કે તે કૃથોલિકના ધર્મ છૂટના કાયદાની વિરુદ્ધ હતો પણ પ્રગ્તનું હિત જોઈને તેણે તે કાયદાને સહાનુભૂતિ આપી ઈ. સ. ૧૮૨૯. તે સુધારાની તરફેણમાં હતો પણ તે કહેતો કે સમયને અનુસરીને સુધારો વિચારીને કરવો.

૧૮૪૧માં કોન્ઝરવેટિવ પ્રક્ષની જીત થવાથી પીલ વડો પ્રધાન બન્યો. તેણે રાજકારનાર સુધાર્યો. નાણાંને માટે વ્યવસ્થા કરી અને તેના સખથી સુધારા પણ કર્યા. પીલ ખુલા વેપારમાં માનતો. અનાજ અને ખાંડ સિવાયની સર્વે વસ્તુઓ પરની જકાત નાબુદ કરી બેંકોને માટે બેંક એક્ટ પસાર કરી ચલણી નોટો મર્યાદિત બનાવી. આમ થવાથી વેપારને પણ વેગ મળ્યો. અને

આયત્તવેરો વધાર્યો તેથી રાજ્યની કુલ વસુલાતમાં ખોટ આવી નહિ. ઍન્ડ્રી કોર્ન લો લીગની ચળવળ અને આયર્લેન્ડમાં પડેલા ભયંકર દુકાળને લઈ ને તેણે ૧૮૪૬માં ધાન્યનો કાયદો રદ કર્યો. આથી તેના બેંડીદારો તેનાથી છૂટા પડ્યા, અને લીઅરલ સાથે બેઠાયા. તેણે ક્યોલિકોની રીપીલ ચળવળ અંધપાટી પણ તે લોકોનું હિત વિચારી ઘણાં કાર્યો કર્યાં. મેનથની ક્યોલિક કોલેજને સરકારી મદદ કરી. તેમજ આયર્લેન્ડમાં વિશ્વ વિદ્યાલયો પણ સ્થાપ્યા. જો કે તે કોન્ઝરવેટિવ હતો પણ તેનામાં રૂઢીવાદ બહુ નહિ પેસી ગયલો. લોકોની નાડ પારખતા તેને આવડતું. તેની પરદેશી નીતિ શાંતિની હતી. તેણે પરદેશના કામમાં માથું નહિ મારવાનું વિચારી અફઘાનિસ્તાનમાં રહેલું અંગ્રેજી લશ્કર પાછું બોલાવ્યું, ચીન સાથે પણ તેમ વર્તન આદર્યું. તેણે ફ્રાન્સ સાથે પણ ચાલતા વેપારી ઝઘડાનો કુનેહ વાપરી અંત આણ્યો અને મિત્રતા સાંધી. તે ૧૮૫૦માં મૃત્યુ પામ્યો. પીલ જે કે રૂઢીવાદી (કોન્ઝરવેટિવ) હતો. પણ તેના કરેલા સુધારા અને તેના ધ્યેય પરથી આપણે તેનામાં લીઅરલ અને કોન્ઝરવેટિવનું મિશ્રણ જોઈ શકીએ છીએ.

(૨) કેનિંગઃ—જેનર્લ કેનિંગ ઈંગ્લાંડમાં થઈ ગયલા પરદેશ નીતિ માટેના જનજીતા પ્રધાનોમાં એક ગણાય છે. તે એક સારો વક્તા તેમજ રાજકીય આયત્તમાં ઘણો નિપુણ હતો, તેની રાજનીતિ ઉદાર ભરી હતી. તેને પરદેશના અંતઃસ્થ કારભારમાં માથું મારવું રચતું નહિ. તે તટસ્થ નીતિ (Nonintervention)નો રસિયો હતો. તેણે પરદેશ નીતિમાં ફેરફારો કર્યા. અત્યાર સુધી ઈંગ્લાંડની પરદેશનીતિ ખોતાના હિત પરજ દોરાયલી હતી. કેનિંગે તે પરદેશનીતિનો માર્ગ જરા મોકળો કર્યો. તેણે પવિત્રસંઘ (Holy Alliance)નો સખત વિરોધ કર્યો અને ઈંગ્લાંડને તેમાં ભાગ લેતું અટકાવ્યું. આ સંઘ વોટર્જના યુદ્ધ પછી ઉભો કરવામાં આવેલો. આ સંઘનો હેતુ પ્રજ્ઞાબળને કચડી નાખવાનો હતો. તેથી કેનિંગ આ સંઘની તેમજ ફ્રાન્સના અરાજક તંત્રની વિરુદ્ધ હતો. કોઈપણ દેશ ખોતાની સ્વતંત્રતા માટે આથડતો હોય તો તેને મદદ કરવાનું તે વધારે પસંદ કરતો. તેની પરદેશનીયિ અનોખી જ પડી જતી.

પોર્ટુગલની કાયદેસરની લડાઈને કચડી નાંખવા સ્પેન ઉભું થયેલું. જોઈને તેણે પોર્ટુગલને મદદ કરી અને તેઓને છૂત આપાવી. આવીજ રીતે ગ્રીસને પણ અમુક પોતાના દેશમાં વિરોધ હતો તેને ન ગણુકારતાં તુર્કસ્તાનના લાથમાંથી બચાવવા મદદ કરી. આવી રીતે કેનિંગ પોતાના વિચારોની બહાર ન ગયો અને તેણે પોતાના કહેવા પ્રમાણે કર્યું; તેણે પોતાની પરદેશનીતિ ઇતિહાસમાં જોસદાર ધૈર્યવાન અને ઉદાર લેખાવી. કેનિંગ નાના પિટનો મિત્ર હતો. નાના પિટનો જ શિષ્ય લેખાતો. ખુદ્દા વેપારનો હિમાયતી ગણાતો. તે ૧૮૨૭માં મૃત્યુ પામ્યો. કેનિંગ પોતાની અજોડ પરદેશનીતિને માટે ઈંગ્લંડના ઇતિહાસને પાને સુવર્ણ અક્ષરે અંકારી ગયો છે. હુંકમાં કેનિંગ એટલે ઉદાર પરદેશનીતિનો જન્મદાતા એમ કહીએ તો ખોટું નજર કહેવાય.

Q. 41. What is meant by the Eastern question? Give a short account of it.

ઈ. સ. ૧૪૫૩માં તુર્કોએ કોન્સ્ટેન્ટિનોપલ છલું. આવી રીતે પંદરમાં સદ્કામાં તુર્કોનું જોર યુરોપમાં વધી પડ્યું હતું. તેઓનો વિચાર આખા યુરોપને પોતાનું બનાવવાનો હતો. પણ ત્યાર પછી યુરોપમાં જુદા જુદા રાષ્ટ્રોની સત્તા વધવા લાગી અને તુર્કસ્તાનના વિચારોને સ્થાન ન મળ્યું. તુર્કો કાબૂ નહિ. આખરે તુર્કોએ પોતાનો ઘણો ખરો યુરોપનો મેળવેલા ભાગ ગુમાવ્યો અને જે થોડો ઘણો હતો તે પણ તેના લાથમાંથી છૂટવા માંગતો હતો. આ વખતે રશિયા તુર્કસ્તાન પાસેથી તેનો મુલક પડાવી લેવા તક શોધતું હતું. રશિયાને બ્રૂમધ્ય સમુદ્રમાં તેમજ કાળા સમુદ્રમાં પોતાની સત્તા જમાવવી હતી અને વેપારનો એ માર્ગ પોતાનો તે કરવા માંગતું હતું. રશિયાની આ અભિલાષા જોઈ તે ઈંગ્લંડ બીધું. ઈંગ્લંડને રશિયાનો ભય હતો કારણુ જો રશિયાની સત્તા બ્રૂમધ્ય સમુદ્રમાં વધે તો ઈંગ્લંડના વેપાર તેમજ ઈંગ્લંડની હિન્દુસ્તાનમાંની સત્તાને જખરો થોડો લાગે. આથી રશિયાની આ ઈચ્છાને બર નહિ લાવવા ઈંગ્લંડને સખત પગલાં લેવાની જરૂર પડી. રશિયાનો ભય

રાખવા ઇંગ્લાંડે એક ઉપાય યોજ્યો અને તે તુર્કસ્તાનને જીવતું રાખવાનો હતો. ઇંગ્લાંડ તુર્કસ્તાનને જીવતું રાખવા પૈસાની તેમજ સૈન્યની ખુબ મદદ મોકલતું અને રશિયાથી બચાવી લેતું. આ ઇતિહાસ પૂર્વના યુરોપ સંબંધી પ્રશ્ન ને નામે ઇતિહાસમાં પ્રખ્યાત છે.

પૂર્વ યુરોપમાં આવેલા રશિયાનો ભય નાનો પિટ પણ જાણતો હતો. તેથી તેણે પણ ભારે પગલાં લીધાં હતાં. કેનિંગે પણ આ પ્રશ્નનો અતુરાર્થથી ઉકેલ કર્યો હતો. પણ રશિયાએ અમુક ભાગ તુર્કસામ્રાજ્યમાંથી પચાડ્યો હતો. રશિયાની આજીવન પહેલાંજ કેનિંગ મૃત્યુ પામેલો. તેના પછી રશિયાનો દુશ્મન પકકો મુત્સદ્દી પામસ્ટર્ન આવ્યો હતો. અને તેણે રશિયાને આગે કદમ કૂચ કરતાં અટકાવ્યું હતું. ઇજીપ્તના ગવર્નરે પણ તુર્કસ્તાન જીતવા પ્રયત્ન કર્યો હતો પણ પાછો પડ્યો હતો. પામસ્ટર્ને તુર્કસ્તાનને મદદ કરી, તેને જીવતું રાખ્યું હતું. ઇ.સ. ૧૮૪૦માં. લારપંછી પામસ્ટર્ને ઇ.સ. ૧૮૫૪માં રશિયાની વિરુદ્ધ ક્રિમિયાના યુદ્ધમાં તુર્કસ્તાનને મદદ મોકલી અને એક વાર ફરીથી તુર્કસ્તાનને નવજીવન અપાવ્યું હતું પામસ્ટર્ન પછી તેના જેવા બ્રિટિશ બીર્ન પરદેશી નીતિને માટે ખ્યાતિ પામેલો, ડિઝરેલી વડોપ્રધાન થયો હતો તેણે પણ પોતાના પૂર્વ મંત્રીનુંજ ધોરણ લાઇ ધર્યું હતું. તુર્કસ્તાનને જીવતું રાખવા ઘણા તેણે પ્રયત્ન કર્યા હતા. આવી રીતે આપણે આખા પૂર્વના યુરોપ સંબંધી પ્રશ્નમાં એકજ ધ્યેયને માટે પોતાના હિતને માટે અંગ્રેજીને રશિયા વિરુદ્ધ પડેલા નેતર્ક એ છીએ. “તુર્કસ્તાનને જીવતું રાખવાથી પોતે ભયરહીત રહેશે” એજ દરેક પરદેશી મંત્રીનું કહેવું હતું. એ સહેજે માત્રમ પડશે.

Q. 42 Give short notes on—(1) Florence Nightingale: (2) Lord Durham (3) Eastern Question.

(૧) ફ્લોરેન્સ નાઈટિંગેલ : આ બ્રિટિશ કુમારિનો જન્મ ઇ.સ. ૧૮૨૦ થયો હતો. તેણે માત્ર માણસોની તેમજ ધાયલ થયલાની સારવાર કરવાનું સારું શિક્ષણ મેળવેલું. આનું શિક્ષણ લઈ તેણે ઇંગ્લાંડ આવી ત્યાંની

સ્ત્રીઓને પણ શિક્ષણ આપવા માંડ્યું. આજ અરસામાં કિમિયાનું યુદ્ધ ફાટી નીકળ્યું અને તે પોતાની સાથે 'નર્સો'ના એક કાફલો લઈ કિમિયા તરફ, ટાઢ અને બીજા દુઃખોથી પીડાતા લશ્કરી સિપાઈઓની સારવાર કરવા. ઇ. સ. ૧૮૫૪માં ઉપડી. તેણે ત્યાં લશ્કરી સિપાઈઓની સારવાર એક 'સગી માતા' ની માફક કરી. અને પોતાના દેશની આવી રીતે સેવા બજાવી, દુઃખનું વાદળ શીટાવવામાં મદદ રૂપ બની. બાચલ થયલા સેનિકો તેમજ બીજા બીમારીથી પડેલાઓને દરરોજ રાત્રે પોતે સંભાળ લેતી એક હાથમાં દીવો લઈ દરેક પથારીએ જતી અને પુછતી "કેમ સારું છે ને, બાઈ?" લોકો આથી તેને "દીપધારિણી"—'A Lady with the Lamp' ને નામે વધુ પીછાને છે. પોતાના દેશની અપૂર્ણ સેવા બજાવી સ્ત્રીઓને એક દેશસેવાનો બીજો જ માર્ગ બતાવી ફ્લોરેન્સ નાઈટિંગેલ મૃત્યુ પામી.

(૨) લૉર્ડ ડરહામ:—અંગ્રેજોએ ફ્રેન્ચો પાસેથી કેનેડા હાલ્યું. ત્યાં અંગ્રેજ અને ફ્રેન્ચો વચ્ચે વારંવાર ઝગડો થતો. આથી નાના પીટ ૧૭૯૦ માં કેનેડાના બે ભાગલા પાડ્યા. ઉત્તરના ભાગમાં અંગ્રેજો અને દક્ષિણમાં ફ્રેન્ચો અને તેઓને એક 'પ્રતિનિધિ સભા' આપી. પણ કેનેડાનો ગવર્નર તે સભાને જવાબદાર ન હતો. આથી સભા ફક્ત પૂતળા જેવીજ રહી. આથી ૧૮૩૭માં બંડ થયું પણ તે બેસાડી દેવામાં આવ્યું. આખરે ઇંગ્લંડની સરકારે લૉર્ડ ડરહામને કેનેડાની પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ કરવા મોકલ્યા. ડરહામ ઉદાર હતો. તેણે એક નિવેદન બહાર પાડ્યું. આ નિવેદન માટેજ આખા ઇતિહાસમાં ડરહામ નામીયો થઈ ગયો છે. તેના નિવેદનમાં કેનેડાના ભાગલાઓનો નાશ કરી એક આખું કેનેડા કરી દેવું અને બે ધારાસભા બનાવવી. એક ઉપલી ને બીજી નીચલી એવું બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યું હતું. કેનેડાની નીચલી સભામાં પ્રજાના ચૂંટાયેલા સભ્યો અને ગવર્નર ધારાસભાને જવાબદાર રહે. આ પ્રમાણે ઇંગ્લંડના જેવું રાજતંત્ર કેનેડાને આપવાનું તેના નિવેદનથી દેરાવવામાં આવ્યું. ડરહામ ઉદાર મતવાદી હતો. અને કેનેડાનું દુઃખ તેના ઉદાર દિલથી ટાળ્યું.

(૩) જુઓ સવાલ ૪૨ માની હકીકત.

Q. 43. Give an account of Gladstone's first administration.

ગ્લેડસ્ટન ઈ.સ. ૧૮૬૮માં વડો પ્રધાન થયો. તેણે ૭ વર્ષ પોતાની સત્તા ગ્લણવી રાખી. આ ૭ વર્ષોમાં તેણે ઘણા સુધારા કર્યા અને પોતાનું ઉદ્ધારમતવાદી તરીકેનું નામ દીપાવ્યું. તેને પ્રગ્નતંત્ર ઘણું ગમતું તેથી લોકોને સત્તા આપવા તે પોતાનું બનતું કરતો. તેણે આવતાંની સાથેજ આયર્લેન્ડ તરફ નજર દોડાવી.

આયર્લેન્ડની નીતિ:-ઈંગ્લેન્ડની સરકારે સ્થાપેલા આયર્લેન્ડના ધર્મખાતામાંના પ્રોટેસ્ટન્ટો તે ધર્મખાતાના ખર્ચનો ભાર આયરિશ કેથોલિકોના પર નાંખતા. આથી કેથોલિકોનો જીવ દુઃખતો. તેઓને તે ધર્મખાતાને માટે કર આપવો પડતો. આથી ગ્લેડસ્ટને ૧૮૬૮માં એક કાયદો પસાર કરી તે ધર્મખાતું કાઢી નાંખ્યું. તેમજ પ્રોટેસ્ટન્ટ ખર્ચને મદદ કરવી પણ બંધ કરી. આવીજ રીતે આયરિશ ગરીબ કેથોલિક ખેડુતોને પણ પ્રોટેસ્ટન્ટ જમીનદારોના પગ્ગમાંથી છૂટા કર્યા. ૧૮૭૦નો Land Act જમીનનો કાયદો ગ્લેડસ્ટનના વખતમાં પસાર થયો. જમીનદારો ખેડુતોને જેમ કાચે તેમ કનડતા અને વ્યસતા. આથી ગ્લેડસ્ટને ઈ. સ. ૧૮૭૦ના કાયદાથી દરાવ્યું કે જમીનદારે, પોતાના કાઢી મુકેલા ખેડુતને જમીનની સુધારાઈ તેમજ ખેતીને માટે ખેડુતને લાગેલાં ખર્ચ ભરી આપવા. ખેડુતને દરાવેલી ઘણું બરાબર આપતો હોય તો જમીનદારથી તેને લાંકી મુકાય નહિ. તેમ છતાં વેત તેને છૂટો કરવો હોય તો જમીનદારે નુકસાની ભરી આપવીજ વેતઈએ. સરકારને પોતાના ખર્ચ ગરીબ લાયક ખેડુતને જમીનદારો પાસેથી જમીન અપાવવાનો અધિકાર અપાવ્યો.

૧૮૭૦માં તેણે કેળવણી સંબંધી કાયદો પસાર કર્યો. આ કાયદાથી ફરજિયાત પ્રાથમિક શિક્ષણ હાખસ કરવામાં આવ્યું. બધા પરગણામાં સ્કુલ બોર્ડો સ્થાપી. આ બોર્ડોના ખર્ચ પુરો પાડવા સ્કુલબોર્ડને અધિકાર આપ્યો તેમજ ધર્મ સંબંધી બંધન કાઢી નાંખી રોમન કેથોલિકોને

પણ ૧૮૭૧થી ગ્રોક્સફર્ડ તેમજ ઇમ્પ્રિંગ વિશ્વવિદ્યાલયોમાં દાખલ થવાની છૂટ આપી. ૧૮૭૨થી સ્કોટલેન્ડમાં પણ ફરજિયાત પ્રાથમિક શિક્ષણનો કાયદો દાખલ કર્યો.

સૈન્ય સંબંધી સુધારો:-અત્યારસુધી સૈન્યમાં ઊંચી પદવીને માટે લાંચડસ્તન અપાતી પદ્ધતિનો નાશ કરવામાં આવ્યો. લિસ્ટરના અમલદાર તરીકે યોગ્ય માણસોને જ નિમવામાં આવ્યા. તેમજ દરેક સિપાઈને ૭ વર્ષ સુધી નોકરી કરવી. ત્યારપછી જરૂર પડે બીજા પાંચ વર્ષની મુદત નક્કી કરી આખા સૈન્યને લડાઈ ખાતાના પ્રધાનની સત્તા નીચે મુક્યું. ૧૮૭૧-૭૨.

ગેલ્ટ એક્ટ:-પણ પસાર કરી ચૂંટણીનું ધારણુ વ્યવસ્થિત બનાવ્યું ૧૮૭૨. મળુર મંડળોને પણ કાયદેસર દરાવવા માટે ૧૮૭૧માં એક કાયદો પસાર કર્યો. આ પ્રમાણે ખાતાના પહેલા કારભાર દરમ્યાન હિપલા તેણે સુધારા કર્યા.

હવે આપણે ગ્લેડસ્ટનની પરદેશનીતિ તરફ નજર ફેરવીએ. તેની પરદેશનીતિમાં હમ નહિ હતો. ફ્રાન્સ અને જર્મનીના યુધ્ધમાં જર્મની હુલ્લું હતું. રશિયા પણ તુર્કસ્તાન માટે કારસ્તાન ગોઠવતું હતું. આ બાબતોમાં ગ્લેડસ્ટને આંખ આડા કાન કર્યા કારણકે તે શાંતિપ્રિય પ્રધાન હતો. તેને લડાઈ નહિ ગમતી. આવી પરદેશનીતિથી ઇંગ્લાંડની પ્રતિષ્ઠાને હાનિ પહોંચી. ઈ. સ. ૧૮૭૪માં ગ્લેડસ્ટનના સામા પક્ષે તેની વિરુદ્ધનો દરાવ મુક્યો. અને તે પસાર થવાથી ગ્લેડસ્ટને રાજીનામું આપ્યું.

ગ્લેડસ્ટનનો પહેલો આગેો રાજકારભાર. લોકહિત તેમજ લોકાની સત્તા વધારવા માટે કરેલા સુધારાઓમાં પુરો થયો. તેણે દેશની અંદરની સ્થિતિ સુધારવા પ્રયત્નો કર્યા. તેની પરદેશનીતિને લીધે તેનો કારભાર ભારે પડ્યો. દેશની બહાર જરાપણ નજર તેણે નહિ ફેરવેલી એમ કહીએ તો ચાલે-આથીજ તેની પરદેશનીતિ નિર્બળ ગણાઈ.

Q. 44. Sketch the career of Gladstone.

શાંતિપ્રિય ગ્વેડસ્ટનનો જન્મ ૧૮૦૯ થયો હતો. જતે તે સ્કોટ હતો. પાર્લામેન્ટમાં ટેરી પક્ષ તરફથી ચૂંટાઈને તે આવ્યો. પીલ સાથે તેણે કામ કર્યું હતું; અને પછી તેના વિચારોએ વળાંક લીધો. ખુલ્લો વેપાર તેમજ અનાજના કાયદા માટે પીલની સાથે તે પણ સિયરલ પક્ષના વિચારોમાં બળ્યો. તે ત્યાર પછી પક્ષો ઉદારમતવાદી થયો. ત્યાર પછી, તેની પ્રતિભાએ એક અગ્નેડ નેના બનાવ્યો. તે મજૂર પક્ષ તેમજ મધ્યમ વર્ગનો પ્રાણ સમો હતો. “શાંતિ, કરકસર, અને સુધારા” પછવાડી ગ્વેડસ્ટન ઘેરો બનેલો. આ ઘેલછામાં તેની પરદેશનીતિ દમ વગરની બની. તેના ત્યાર વખતના કારભારમાં ઉપલી ગેલછા તરી આવે છે. (૧લા કારભારનો માફીતિ માટે જુઓ સવાલ ૪૩ મા.)

ઈ. સ. ૧૮૮૦માં બીજવાર, સિયરલોની છૂત થવાથી, ગ્વેડસ્ટનને પણ પ્રધાનનું પદ મળ્યું. આવતાંનીજ સાથે પોતાની ઘેલછા પ્રમાણે આવ-લોડનો બીજો જમીનનો કાયદો (Land Act) ૧૮૮૧માં પસાર કર્યો. આ જમીનના કાયદાથી ખેડુતોની દાણુને માટે ખેડુત તેમજ જમીન-દારોની તકરારનો નિવેડો લાવવા તેણે ‘લેન્ડ ટ્રાસ્ટ’ની સ્થાપના કરી. આજ ટ્રાસ્ટ ટ્રાસ્ટ કેટલું દાણુ આપતું તે નક્કી કરી આપતી. આટલી ખામી આગલા ૧૮૭૦ના કાયદામાં રહી ગઈ હતી. પણ હજુ આયરિશ લોકો સંતોષાયા ન હતા. તેમણે દાણુ નહિ આપવાની અળવળ ઉઠાવી. અને અળવળે ઘણું ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. ગ્વેડસ્ટનને સખત થવું પડ્યું; તેઓના નેતા પારનેલ વગેરેને કેદ કર્યાં.

ઈ.સ. ૧૮૮૪-૮૫માં મજૂર લોકો તેમજ બીજા વર્ગનું હિત જાળીને તેને રાજકીય હક્ક આપવા ત્રીજું પાર્લામેન્ટના સુધારાનું બીલ મૂક્યું, તે પસાર થયું. (આ બીલની હકીકત માટે જુઓ સવાલ ૩૫માં (૨) નો ભાગ.)

આપણે આગળ કહી ગયા તેમ તેની પરદેશનીતિ શાંતિ રાખવાની તેમજ બળ વિનાની હતી. આ નીતિની રૂએ અફઘાનિસ્તાન સાથેનું યુધ્ધ પણ બંધ કરાવી, સંપિ કરી, સૈન્ય પાછું બોલાવ્યું. બેર યુધ્ધમાં પણ

ગ્વેડસ્ટને ઉદારતા દાખવી. તેથી ત્યાં પણ તે નિષ્ફળ નિવડ્યો. ઇંગ્લેન્ડ સાથે ઇંગ્લાંડનો વિજય થયો પણ સુદાનને તેનો બદલો લીધો. અંગ્રેજોની કતલ થઈ.

ત્રીજીવાર ૧૮૮૬માં આયરિશ લોકોની મદદથી ગ્વેડસ્ટન વડા પ્રધાન પદે આવ્યો. આવ્યા પછી આયર્લેન્ડ માટે લેમ્બડલનું બીજું મુક્યું. આથી લિબરલ મંડળમાં ભંગાણ પડ્યું, અને તેથી બીજું હેડી ગયું. ગ્વેડસ્ટને આથી રાજીનામું આપ્યું; ૧૮૮૬. ત્યારપછી ગ્વેડસ્ટન હેડી અને આથી વાર ૧૮૯૨માં વડો પ્રધાન થયો. પાછું આયર્લેન્ડનું 'લેમ્બડલ બિલ' આમ સભામાં મુક્યું. પણ તેને ઉડાવી ફેંકી દીધું. આ વખતે પણ ગ્વેડસ્ટને રાજીનામું આપી રાજકારભારમાંથી છૂટી લઈ લીધી; ૧૮૯૪.

ઇંગ્લાંડના ઈતિહાસમાં ગ્વેડસ્ટનનું સ્થાન, મોટો પિટ, નાનો પિટ, તેમજ બીજા પ્રતિભાશાળી નરવીરોની તારમાં રહેલું છે. તે પ્રગ્નલક્ષને માટેજ હતો એમ એમના કારભાર પરથી સહેજે જણાઈ આવશે. કુદમાં ગ્વેડસ્ટન એક શ્રેષ્ઠ શાંતિપ્રિય પ્રધાન હતો. શાંતિ માટે તે ઉદ્યોગ કરતો. "શાંતિ મળવી મુશ્કેલ છે. શાંતિથી આપણે હવે લડાઈથીએ અધિક કાર્યો કરી શકીએ છીએ." ગ્વેડસ્ટન એક મુંઢ વક્તા તેમજ લેખક હતો.

Q. 45. Write short notes on:—(1) Holy Alliance; (2) Gladstone and the Irish Question. (3) The Reforms of Huskinson. (4) The Fenian Movement.

(૧) પવિત્ર સંઘ:—વોટર્લની લડાઈ બાદ ત્યારપછી યુરોપના દેશોએ—એસ્ટ્રીઆ, પ્રશિયા, રશિયા—વગેરેએ 'પવિત્ર સંઘ' નામનો એક સંઘ સ્થાપ્યો. રાજ્યોનો વિચાર 'પવિત્ર સંઘ' હોવા કરી પ્રગ્નલક્ષને ક્યદી નાંખવાનો હતો. આથી ઇંગ્લાંડના પરદેશી નીતિ માટે ખ્યાતિ પામેલા લોર્ડ કેનિંગે તેનો જબરો વિરોધ કર્યો. અને આ 'સંઘ'માં ઇંગ્લાંડને ભાગ નહિ લેવા દીધો. કારણ કેનિંગની પરદેશનીતિ ઉદાર હતી. ફ્રેન્ચ ક્રાન્તિથી હોવા થયેલી સ્વતંત્રતાની બાવનાને મારી નાંખવાના વિચારેજ ઉપલા સંઘનો

જન્મ થયો હતો. એમ ઇંગ્લાંડને લાગ્યું. તેથી 'પવિત્ર સંધ'ની ગથ તેને નહિ રૂચી.

(૨) જુઓ ૪૩-૪૪ સવાલોના જવાબોમાંની ગ્લોસ્ટનની આયર્લેંડની નીતિ.

(૩) હસ્કિસનના સુધારા:—હસ્કિસન અર્થ શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ હતો હતો અને ખુલા વેપારનો હિમાયતી હતો. તેણે નૌકાનયનના કાયદામાં સુધારો કર્યો. તે પરદેશી અનાજની ઉપર જકાત લેવા માટે 'સ્લાઇડિંગ સ્કેલ' દાખલ કર્યું. આથી જ્યારે ધાન્યનો ભાવ ઊંચો ગયો હોય ત્યારે ઓછી જકાત લેવી અને ધાન્યનો ભાવ નીચો ગયો હોય ત્યારે વધુ જકાત લેવી એવું હતું. તેમજ તેણે પરદેશી કાચા માલપરની ઘણીખરી જકાત રદ કરી. પાકા માલપરની ભારે જકાત કાયમ રાખી. આથી કંઈ અંશે ખુલા વેપારના પડખા પાડ્યા; પણ આથી કારખાનાવાળાઓનેજ લાભ થયો. હસ્કિસને ફક્ત વેપારીજ સુધારા કર્યા છે. એમ કહીએ તો ખોટું નહિ કહેવાય.

(૪) ફ્રેન્ચિઝ અળવળ:—ઈ. સ. ૧૮૪૨માં આયર્લેંડના હુકાળના પરિણામે 'કોન' લો—અનાજનો કાયદો રદ કર્યો. તો પણ આયરિશોના હુકમ દબાયા નહિ. આથી સ્મિથ ઓ'બ્રાયનની નેતાગીરી હેઠળ લોકોએ અળવળ ઉઠાવી. સરકારે આને બંધ કરી. પણ ૧૮૫૯માં 'ફ્રેન્ચિઝ સોસાયટી' ઊભી કરી. આનું ધ્યેય આયર્લેંડને ઇંગ્લેંડથી સ્વતંત્ર કરવાનું હતું. આ અળવળની જ્વાલા અમેરિકા ઇંગ્લાંડ તેમજ આયર્લેંડમાં લાગી. ઇંગ્લાંડ ને આયર્લેંડમાં આનું બેર ખુબ વધ્યું અને તેથી બચકર સ્થિતિ ઉપસ્થિત થવા પામી. આખી અળવળ ૧૮૬૭માં દાખી દેવામાં આવી.

Q- 46. Give a short life-sketch of Palmerston.

પામર્સ્ટન:—તેનો જન્મ એક શ્રીમંત આયરિશ ઉમરાવને ત્યાં ૧૭૮૪માં થયો હતો. ૨૩ વર્ષની વયે તે પાર્લામેન્ટમાં દાખલ થયો. ઈ.સ. ૧૮૩૦થી ૬૫ સુધી, અમુક વયમાં થોડો સમય જવા દેતાં, ઇંગ્લાંડની

પરદેશનીતિનું સુકાન તેના હાથે આવ્યું. તે પણ કેનિંગનો જ ચેલો હતો. તેની પરદેશનીતિ ત્રણ મુદ્દાઓ પર રચાયેલી હતી. (૧) ઈંગ્લાંડનો વટ વધારવો અને પરદેશી રાષ્ટ્રો પર તેની છાપ પાડવી. (૨) રાષ્ટ્રત્વની ભાવના લોકોમાં પેદા કરવી અને તેને પ્રહોલ્સાન આપવું. (૩) રશિયાની અભિલાષાને બર આવવા દેવી નહિ અને તુર્કસ્તાનને જીવતું રાખવું. આ મુદ્દાઓને તે વળગી રહી પોતાનું ધાર્યું જ કરતો. તે પ્રધાન મંડળના પોતાના સાથીઓ તેમજ જુદા રાષ્ટ્રી વિક્ટોરીઆને પણ કેટલીકવાર સમજાવી પોતાના કાર્યમાં આગળ ધપતો.

ઈ. સ. ૧૮૩૦માં પામસ્ટને બેલ્જિયમને સ્વાતંત્ર્ય અપાવ્યું અને બેલ્જિયમમાં ફ્રાન્સને પણ પેસારો કરતાં અટકાવ્યું. સ્પેન અને પોર્ટુગલમાં પણ ચાલતી પ્રગ્તસત્તાક રાજ્યની ગળાવળને તેણે અનુમોદન આપ્યું. ૧૮૩૩માં તુર્કસ્તાનને મદદ કરી; અને તેને જીવતું રાખ્યું. ફ્રાન્સની મદદ લઈ ૧૮૪૦ના સુબા મહમદઅલીએ તુર્કસ્તાન પર હલ્લો કર્યો. આથી ફ્રાન્સને દયાવવા અને તુર્કસ્તાનને જીવતું રાખવા જ પામસ્ટને હિપલું પગલું બચ્યું.

ક્રિમિયન યુદ્ધ વખતે પણ પામસ્ટનની ખાત જાળવા લાગી. પ્રધાન મંડળ બદલાયું અને પાછો, પરદેશ પોતાના તોફાને ચંદલા નાવતો પામસ્ટન સુકાનિ થયો. રશિયાનો કદો દુસ્મન તે હતો. તેણે ધીરજ અને ચતુરાઈથી દુશ્મતા નાવતે બચાવી લીધું. રશિયાને ફાવવા દીધું નહિ. ઈ. સ. ૧૮૪૮માં જે જે યુરોપના દેશોમાં રાજકાન્તિ થઈ હતી તે બધાં પામસ્ટને અનુમોદન આપેલું. ચીનમાં ઈંગ્લાંડના ધ્વજનું અપમાન થયું, તેથી તેણે ચીન સાથે યુદ્ધ કર્યું અને વેપારી અધિકારો તેમજ યુદ્ધનો ખર્ચ લીધો. નીચના કાર્યોમાં તે વિજયી ન બન્યો અને બદલામાં ઈંગ્લાંડની આબરુને હાનિ પહોંચી. પોલાંડ તેમજ ડેનમાર્કની બાબતોમાં તે મદદ કરી શક્યો નહિ અને તેને અપજશ મળ્યો. બાકી આખી તેની પરદેશનીતિ માટે, તે પણ કેનિંગની જેમ ખ્યાતિ પામ્યો. ઈ. સ. ૧૮૬૫માં તે મૃત્યુ પામ્યો.

Q. 47. Give an estimate of Disraeli's career.

ડિઝરેલીનો જન્મ ૧૮૦૪માં એક ચાલુદી કુટુંબમાં થયો હતો. તે તેના નાનપણમાં રંગીલા ડિઝરેલી તરીકે ઓળખાતો. તે ઈ. સ. ૧૮૩૭માં ટોરી પક્ષ તરફથી પાર્લામેન્ટમાં ચૂંટાઈને આવ્યો. ત્યારે ગ્લેડસ્ટન અને ડિઝરેલી બંને ટોરીજ કહેવાતા પણ ખીલની સાથે ગ્લેડસ્ટનના વિચારો ફેરવાયા અને તે લીબરલ થયો અને આગળ પર તેજ પક્ષનો નેતા બન્યો. ત્યારે ડિઝરેલી ટોરી પક્ષનેજ પકડી બેસી રહ્યા અને બવિષ્યમાં તે પક્ષનો આગેવાન થવા પામ્યો. આથી તે ગ્લેડસ્ટનનો પક્ષો વિરોધી હતો તે સંદેહ માત્રમ પડશે. તે જીવ્યો ત્યાંસુધી ગ્લેડસ્ટનનોજ વિરોધી રહ્યો. તે ટોરી પક્ષની પહેલી પાર્ટીએ પહેલો બેસી ગ્લેડસ્ટનની દમ વગરની પરદેશનીતિની દિશ્મતથી ઝાટકણી કાઢતો. ડિઝરેલીએ પોતાના દેશની અજળ્ય સેવા કરી છે. પોતાના દેશને માટે તેને માન હતું. તે સામ્રાજ્ય વાદી હતો. તેમજ તેણે દેશની અંદર પણ સુધારા કર્યો હતા. આપણે તેના રાજ્યકારભારના બે ભાગલા પાડીશું. (૧) અંતર્ય કારભાર (૨) પર રાષ્ટ્રિય.

(૧) અંતર્ય કારભાર:—ઈ. સ. ૧૮૬૭માં ડિઝરેલીએ ત્યારે જ્યેઠું કે પ્રજાને સુધારાની જરૂર છે. એટલે તેણે ૧૮૬૭નો પાર્લામેન્ટનો બીજો સુધારો લીબરલોની સહાયથી પસાર કરાવ્યો અને પ્રજાનું દિલ પોતે જીતી લીધું. આ રીતે કોન્ઝરવેટિવ ડિઝરેલી ઈ. સ. ૧૮૬૭ના બીજા માંડેનું માન ખાટી ગયા. (બીજાની વિગત માંડે જુઓ, સલાહ ઉપમાનો ભાગ રહેો)

ઈ. સ. ૧૮૭૪માં ગ્લેડસ્ટનનો ૧લો કારભાર ખતમ થયો ત્યારપછી ડિઝરેલીએ પ્રધાનમંડળ રચ્યું; અને તે બીજવાર મુખ્યમંત્રિ થયો ૧૮૭૫ માં તેણે એક કારીગર નિવાસ ગૃહોનો કાયદો પસાર કર્યો. આ મુજબ તંદુરસ્તીને લાની પહોંચે એવા લગ્નાઓમાં આવેલા ધરોનો નાશ કરવાનો તેમજ મજૂરોને માટે નવાં હવાકિસ્સવાળાં ઘરો બાંધી આપવાનો લક્ઝ્યુનિસિપાલિટિઓને અપાવ્યો. ફરજિયાત પ્રાથમિક શેળાવણીનો કાયદો પણ પસાર કરાવ્યો. ઈ. સ. ૧૮૭૬માં રાણી વિક્ટોરિયાને “કેસરે લિંકેનું” પદ આપવા સબધી કાયદો પસાર કરાવ્યો. ઈ. સ. ૧૮૭૮માં કારખાના સબધી (factory act) કાયદો પસાર કર્યો. આ મુજબ ૧૦થી નીચેની વયના

બાળકો પાસે કારખાનામાં કામ લેવાની બંધી કરી. ૧૦થી ૧૫ વર્ષના છોકરાઓને અર્ધા દિવસનું કામ સોંપવું. તેમજ સ્ત્રીઓને વધુમાં વધુ, અફવાડીયાના ૬૦ કલાકનું કામ આપવું એમ કરાવ્યું. આવી રીતે સુધારો કરી કારખાનાવાળાઓના પગમાંથી મળતુરોને કંઈક અંશે બચાવ્યા.

(૨) પર રાષ્ટ્રીય:—ઉઝ્બેકી સામ્રાજ્યવાદી દ્વારાથી તેનો વિચાર એવો હતો કે ઈંગ્લાંડની પરદેશોમાં આખરે વધારવી તેમજ તેની હકુમત પણ વધારવી અને સામ્રાજ્યનો વિસ્તાર કરવો. ઇ.સ. ૧૮૭૫માં ઇંગ્લેન્ડના સુલતાન પાસેથી ૪૦ લાખ પૌંડ આંખી સુએઝની નહેરના ૬ ભાગના શેરો ખરીદી લીધા. અને ઇંગ્લાંડનો અધિકાર સુએઝની નહેર પર કરી લઈ હિંદુસ્તાન આવવાના જળમાર્ગ પર કાબુ મેળવ્યો. તુર્કસ્તાન કિમિયાના યુદ્ધ પછી, ખ્રિસ્તિઓને કનડતું હતું. રશિયા આ નકનો લાભ લઈ, બાસ્કન સંસ્થાનોને તેમનું સ્વાતંત્ર્ય અપાવવા તેમની સાથે બેઠાયું. અને તુર્કસ્તાનનો પરાજય થયો. સેટ્ટરેન્કનોની સંધિ થઈ. આથી ઉઝ્બેકી તરતજ તુર્કસ્તાનની મદદ ગયો અને લડાઈની ધમકી રશિયાને આંખી સંધિમાં સુધારો કરાવ્યો. ૧૮૭૮. ઉઝ્બેકીએ પોતાના માણસ હિંદના વાઘસરોય લોર્ડ લિટન—, પાસે અફઘાનિસ્તાનમાં વધતી જતી રશિયાની સત્તાને અટકાવવા અફઘાનો સાથે લડાઈ કરાવી. પણ આથી ઉઝ્બેકીને ઇ.સ. ૧૮૮૦માં રાજીનામું આપવું પડ્યું.

તુર્કમાં ઉઝ્બેકીની પૂર્વના પ્રદેશ માટેની નીતિ પામસ્ટન વગેરેના નેત્રીજ હતી. તેની, “રશિયાની સત્તા વધવાજ ન દેવાની.” નીતિ હતી. તેને આચક્ષાંડની અળવળ તરફ પણ અણગમો હતો તેમજ ખુલા વેપારનો પણ વિરોધી હતો. ઉઝ્બેકી એક પ્રખર યુદ્ધ પ્રધાન તેમજ અચ્છ નવલકથાકાર હતો. તે ઈતિહાસમાં ગ્લેડસ્ટનના વિરોધી તરીકે વધુ બાણીતો છે. તે ૧૮૮૧માં મૃત્યુ પામ્યો.

Q. 48. Write short notes on:—Disraeli's second administration. (2) Palmerston's Foreign policy.

(૧) જુઓ સવાલ ૪૭ અને (૨) જુઓ સવાલ ૪૬માની હકીકતો.

Q. 49. Give on account of the relations between England and Ireland in the 19th century.

ઈ. સ. ૧૮૦૦ના 'ઈંગ્લેન્ડ અને આયર્લેન્ડના સંયોગ'ના કાયદાથી આયરિશ લોકોને કંઈ સંતોષ થયો ન હતો. તે લોકોને નાના પિટે આપેલું ધર્મછૂટનું વચન, ડબ્લ ગ્વેર્જના જજીપણાને લઈને પળાયું ન હતું. અને લઈને તે સંયોગ રદ કરવા પ્રજાએ ચળવળ શરૂ કરી. ૧૮૨૩માં આયરિશ કેથોલિક ડેનિયલ ઓ'કોનેલે 'આયરિશ એસોસિએશન' ઉભું કર્યું. અને કેથોલિક લોકોમાં તેમના રાજદારી અધિકારો માટે જાગૃતિ આણી. ઓ'કોનેલ પાર્લામેન્ટના પ્રતિનિધિ તરીકે ક્લેર પરગણા તરફથી બહુમતિથી ચૂંટાયો પણ પાર્લામેન્ટમાં તેને નહિ બેસવા દીધો. કારણ તે કેથોલિક હતો. આયર્લેન્ડને આથી ઓ'કોનેલે ઉશ્કેર્યું. વેલિંગ્ટનને અને પીલે આ ચળવળ વધુ ગંભીર અને નહિ માટે ૧૮૨૮માં 'ટેસ્ટ એક્ટ' અને 'કારપોરેશન એક્ટ' રદ કરાવ્યા અને ૧૮૨૯માં કેથોલિક ધર્મ છૂટના કાયદો પણ પસાર કરાવ્યો.

ઈ. સ. ૧૮૨૯ના કાયદાથી ઓ'કોનેલને પાર્લામેન્ટમાં બેસવાની પરવાનગી મળી. ત્યારપછી તેણે કેથોલિક પર પ્રોટેસ્ટન્ટ અર્થના નિભાવને માટે જે કર હતો તે રદ કરવા માટે ચળવળ હાવી કરી. ચળવળ બંધકર બની અને ઈંગ્લેન્ડની સરકારને ઓ'કોનેલના કહેવા મુજબ અમુક સુધારા કરવાની ફરજ પડી તેથી ચળવળ બંધ પડી. ઓ'કોનેલે બીજી નવી ચળવળ હાવી કરી. તે ઈંગ્લેન્ડ અને આયર્લેન્ડની પાર્લામેન્ટો જુદી કરવાની હતી. જાહેર ભાષણો આપી આખા દેશને ઓ'કોનેલે જાગૃત કર્યું. પાર્લામેન્ટ જુદી હોવી જોઈએ એમ બધાના દિલમાં ફેલાવ્યું. હવે ઈંગ્લેન્ડની સરકારે રાજકોલનો આરોપ મૂકી તેને કેદ કર્યો ૧૮૪૦. પણ થોડાજ વખતમાં છાડી મૂક્યો. ત્યારપછી આયર્લેન્ડમાં "તરણ આયર્લેન્ડ" નામનો નવો પક્ષ હોવા થયો આની સાથે 'ઓ'કોનેલ મળતો ન થયો.'

આયર્લેન્ડમાં દુકાળ પડવાથી ઈંગ્લેન્ડની સરકારે ૧૮૪૬માં અનાજનો કાયદો નાબુદ કર્યો. જમીન સંબંધી કાયદો પણ કર્યો, પણ પ્રજાને કંઈ

તેનાથી લાભ ન થયો. પ્રગ્નએ વધુ ચળવળ જોશમાં ઉપાડી આથી ઈંગ્લેન્ડે કડક પગલાં લીધાં.

આયર્લેન્ડમાં ત્યાર પછી ક્રિમિય યોધાયાનની નેતાગીરી નીચે સશસ્ત્ર લડાઈ થઈ પણ તેમાં કંઈ ન વળ્યું. ત્યારપછી આયર્લેન્ડને સ્વાતંત્ર્ય અપાવવા ૧૮૫૯માં ફ્રેનિયન મંડળ ઉભું થયું. આ મંડળના લોકોએ અમેરિકા, આયર્લેન્ડ તેમજ ઈંગ્લેન્ડમાં પણ પોતાની ચળવળની અસર ફેલાવી તેથી દેશની રાજકીય સ્થિતિએ ભયંકર સ્વરૂપ લીધું.

હવે ઝેલેસ્ટન ૧૮૬૭માં વડો પ્રધાન થયો અને આયર્લેન્ડ તરફ તેણે પોતાનું ધ્યાન દોડાવ્યું. તેણે આયર્લેન્ડમાં શાંતિ સ્થાપવા ઘણા સુધારા કર્યાં. પ્રોટેસ્ટન્ટો કેથોલિક પાસેથી તેમની ઉપજનો દશમો ભાગ પ્રોટેસ્ટન્ટ દેવળના નિભાવ માટે લેતા હતા તે ઝેલેસ્ટને અંધ કર્યો. જમીન સંબંધી સુધારો કર્યો. ૧૮૭૦; પણ આયર્લેન્ડમાં શાંતિ સ્થપાઈ નહિ. આથી ઝેલેસ્ટન જરૂર કડક થયા.

આયર્લેન્ડ યટ નામના પુરૂષે આયર્લેન્ડની પાર્લામેન્ટને જુદી પાડવા માટે “હોમ રૂલની ચળવળ” ચલાવી. ઈંગ્લેન્ડની પાર્લામેન્ટમાં તે દરેક વખતે “હોમરૂલનું” બીજ મુકતો પણ કોઈપણ તે તરફ ધ્યાન અપતું નહિ. ઈ.સ. ૧૮૭૨ પછી આથી આયર્લેન્ડની ચળવળની લંગામ પાનિલે લીધી. તેણે બાપણ સ્વાતંત્ર્યનો કદ્દ લઈ દરેક વખતે તે પાર્લામેન્ટમાં બાપણ કરવા હિંમત થતો અને આયર્લેન્ડની “ હોમરૂલ ચળવળ ” તરફ દરેકનું ધ્યાન દોરતો. તે અંગ્રેજોનો આવી રીતે શત્રુ બન્યો. અને પાર્લામેન્ટના કામમાં આડબીડી નાંખતો. ત્યારપછી ૧૮૭૯માં પોનિલે જેની સંઘ (Land league)ની સ્થાપના કરી અને ખેડૂતોના હિતને માટે હથ ચળવળ ઉપાડી. ૧૮૮૧માં ઝેલેસ્ટને (૨) જે જમીન સંબંધી કાયદો પસાર કર્યો. પણ પોનિલે આથી મહેસુલ નહિ આપવાને ખેડૂતોને ઉશ્કેર્યો. ઈંગ્લેન્ડે આથી જમીન સંઘ (Land league)ને ગેરકાયદેસર ઠરાવ્યોને પોનિલેને ફેદ કર્યો; પણ બ્યારે તે છૂટ્યો ત્યારે પાછી ‘નેશનલ લીગ’ સ્થાપી. “હોમ રૂલ”ની ચળવળ ઉપાડી. ઝેલેસ્ટને ૧૮૮૫માં આયર્લેન્ડના પ્રશ્નનો નિવેદો લાવવા “હોમરૂલ”નું બીજ પાર્લામેન્ટમાં મૂક્યું પણ તે નિષ્ફળ ગયો. ઝેલેસ્ટને આથી રાજીનામું આપ્યું હતું.

ત્યારપછી ૧૮૯૨માં પણ ગ્લેડસ્ટને તેજ બીલ મૂક્યું; પણ અમીરોએ તે ઉડાવી ફેંકી દીધું હતું. આવી રીતે ગ્લેડસ્ટનેની પણ આયર્લેન્ડના પ્રશ્નમાં હાર થઈ હતી અને આયર્લેન્ડની પણ ૧૯મા સદામાં 'હોમ રૂલ'ની ચળવળ નિષ્ફળ ગઈ હતી.

Q. 50. Write short notes on:—(1) Ballot Act, (2) Land Acts; (3) The Purchase of Suez Canal; (4) Factory Acts. (5) Stamp Act.

(૧) બેલોટ એક્ટ:—૧૮૭૨ સુધી પાર્લામેન્ટમાં સભાસદો ચૂંટણીમાં લાંચ ઉપર આધીન ચૂંટાઈ આવતા. મતદારોને મત આપતાં આથી અડચણ પડતી. કારણ મત આપવાની રીત ગુપ્ત ન હતી. આથી કોણે કેને મત આપ્યો છે તે જણાઈ આવતું. આ રીતને નાબુદ કરવા આર્ટિ-સ્ટોએ માંગણી કરેલી પણ સ્વિકારાયલી નહિ. ત્યારપછી ગ્લેડસ્ટને ૧૮૭૨માં બેલોટ એક્ટ પસાર કર્યો. આથી મતદારો સંહિતાઈથી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે અને કોણે કેને મત આપ્યો છે તે ખબર બીજાને પડ્યા વગર મત આપી શકતા. આ મત આપવાની ગુપ્ત પદ્ધતિને બેલોટ એક્ટ કહે છે.

(૨) જમીન સંબંધી કાયદા:—જુઓ સવાલ ૪૩ અને ૪૮માં ગ્લેડસ્ટનેના જમીન સંબંધી કાયદાઓ.

(૩) સુએઝ કેનાલના શેરો:—ઉઝરેલીએ ૪૦ લાખ રૂપિયા આપી ઈજિપ્તના સુલતાન પાસેથી સુએઝ કેનાલના ૬ ભાગના શેરો ખરીદી લીધાં. આ કામ ઉઝરેલીને પ્રશંસાને પાત્ર છે. આથી સુએઝ પર ઈંગ્લાંડનો અધિકાર સ્થાપિત થયો અને તેઓને મહત્વતા મળી. હિંદ આવવાનો માર્ગ પોતાનો કર્યો. આ ખરીદીમાં ઉઝરેલીની ચતુરાઈ તરી આવે છે.

(૪) કારખાના સામે કાયદાઓ:—જુઓ સવાલ ૪૭મો. ઉઝરેલીના કરેલા કારખાના સંબંધીના કાયદાની લકાકતો તેમજ ૩૦મા સવાલનો જવાબ પણ જુઓ.

(૫) સ્ટેમ્પ એક્ટ:—ઈંગ્લાંડને સપ્ત વાર્ષિક યુદ્ધમાં ઘણું ખર્ચ થયું. આ કરજને લીધે અમેરિકન સંસ્થાનો માટે પ્રધાન ટ્રેનવીલે ઇ.સ. ૧૭૬૫માં

સ્ટેમ્પ એક્ટ નામનો કાયદો પસાર કર્યો. આ કાયદાની રૂએ દસ્તાવેજો, વસિયતનામું, ભાગીદારીનો દસ્તાવેજ વગેરે સરકારી સ્ટેમ્પવાળા કાગળો પરજ લખવા એમ કર્યું. આ કાયદાનો અમેરિકનોએ સખત વિરોધ કર્યો, અને આ એક નજીવું કારણ અમેરિકન સંસ્થાનાને સ્વતંત્રતાની લડાઈ ઉભી કરવા માટેનું કારણ બન્યું હતું.

Q. 51. Write short notes on:—(1) Abolition of slavery, (2) Free Trade Movement; (3) Civil List; (4) John Bright (5) Liberals and Conservatives.

(૧) ગુલામીનો અંત:—ગુલામીની સુક્તિની ચળવળ ખરેખરી વિલિયમ વિલ્યર ફાર્સે ચલાવી. ગુલામીની રિયતિ તેણે ગંતઠ. કોકો ગુલામોને કેવી રીતે રાખે છે? તેઓની સાથે કેવી રીતની વર્તણૂક ચલાવે છે? વગેરે બહુીજ દુઃખદ ગુલામીની નીતિ ને લીધે વિલ્યરફાર્સેનું હેયું બરાઈ આવ્યું. તેણે અમાનુષિ નીતિનો અંત લાવવા નાના પિટને પ્રેરણા આપી. વિલ્યરફાર્સે ૧૭૯૧માં 'ગુલામીનો અંત'નું બીલ મૂક્યું હતું પણ તે ઢાડી ગયું હતું. ત્યારપછી ફાર્સે ૧૮૦૬ અને ૧૮૦૭માં બીજવાર એજા. બીલ મૂક્યું હતું આ વખતે ફક્ત 'ગુલામીના વેપાર' નો અંત આવ્યો પણ ગુલામગીરીનો અંત નહોતો આવ્યો. ઈ.સ. ૧૮૩૩માં સુધરેલી પાર્લામેન્ટે બધાં ગુલામોને સુક્તિ અપાવી. ગુલામોના માલીકાને તેના બદલામાં ૨ કરોડ પાંડ આપવામાં આવ્યાં. ત્યારપછી ૫ વર્ષમાં બધાં ગુલામોને તેમના ફર માલીકા પાસેથી સુક્તિ મળી ગઈ હતી આ રીતે વિલ્યરફાર્સેનું ધ્યેય પાર પડ્યું હતું.

(૨) ખુલ્લા વેપારની ચળવળ:—ખુલ્લા વેપારના અનુયાયીઓ કહેતાં કે દેશને ફક્ત જકાતનું ઉત્પન્ન આવે તે દૃષ્ટિથીજ પરદેશી માલપર જકાત નાંખવાની છે. નહિ કે પરદેશી માલ પર ભારે જકાત નાંખી દેશના માલનેજ ફક્ત ઉત્તેજન આપવાની. તેઓની નીતિ પરદેશી માલપરથી જકાત કાઢી નાંખી પોતાના માલનો પણ પરદેશમાં વગર જકાતે અપાવવાની હતી. નાના પિટે ખુલા વેપારનું ધોરણ હાથ લીધું. ગેઝેટન, પીલ, વગેરેએ

પણ આજ ધોરણને અનુમોદન આપ્યું અને તેજ પ્રમાણે ચાલ્યા. દેશમાં પીલના વખતમાં ધાન્યનો કાયદો ચાલતો હોવાથી એક ૧૮૩૮માં એન્ડીકર્ન લો લીગનો જન્મ થયો હતો. તેના આગેવાન જોન બ્રાઈટ અને રિચર્ડ કોપ્પરનો આશય ધાન્યનો કાયદો રદ કરી ખુલા વેપારનું ધોરણ ચલાવ કરવાનો હતો. તેથી તેઓએ ખુલા વેપારની ચળવળ ઉપાડી. આખરે ઈ.સ. ૧૮૪૬માં તેઓની ચળવળનું શુભ પરિણામ આવ્યું. ધાન્યનો કાયદો નાબુદ થયો. અને ૧૮૪૯માં નૌકાનયનનો કાયદો પણ નાબુદ થયો. ઈ.સ. ૧૮૬૯માં સંપૂર્ણ ખુલા વેપારનું ધોરણ હાથ ધરાયું. આવી રીતે ખુલા વેપારની ચળવળ અંતે વિજયી થઈ.

(૩) સીવીલ લીસ્ટ:-રાજ તેમજ તેના કુટુંબીઓના ખાનગી ખર્ચનું આ એક લીસ્ટ છે. આ ખર્ચ ખાતું આખા વર્ષનું ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટ મંજૂર કરે છે. સીવીલ લીસ્ટ ચાર્જ બીજાના ઉડાઉપણાને લક્ષને તેમજ તેના બીજા ખાતાના પૈસામાંથી પાર્લામેન્ટની મંજૂરી વગર વાપરવાને કારણે તેના વખતમાં પાર્લામેન્ટે પસાર કર્યું. આ ખર્ચ ખાતામાંથી જ રાજનો ખાનગી ખર્ચ તેની મુસાફરીનો ખર્ચ, ખાનગી નોકરોનો ખર્ચ તેમજ ઘર ખર્ચ થાય છે. રાજ પોતાના આ પૈસામાંથી પોતાના દેશને માટે એક દાર્શનિક પણ નથી આપતો. રાજથી આ સીવીલ લીસ્ટ સિવાય બીજા કાંઈપણ ખાતામાંથી જરા પણ પૈસા ઉપાડી શકતા નથી. કારણ કે લસ્કરી ખાતું, કેળવણી ખાતું વગેરેનું ખર્ચ પ્રધાન મંડળના હાથમાં છે અને પાર્લામેન્ટ તે ખર્ચ મંજૂર કરે છે. સીવીલ લીસ્ટ ઘણી મોટી રકમનું હોય છે.

(૪) જોન બ્રાઈટ:- તેનો જન્મ ૧૮૧૧માં થયો હતો. તે એક પ્રખર વક્તા તેમજ રાજનીતિજ નર હતો. તેણે રીચર્ડ કોપ્પર સાથે મળી એન્ડી કોનલો લીગ બોલી કરી, ધાન્યનો કાયદો રદ કરવાની ચળવળ ઉપાડી. તેને પોતાની ચળવળમાં યશ મળ્યો હતો. ૧૮૪૬માં તેની ચળવળથી ધાન્યનો કાયદો પીલે રદ કર્યો હતો. તે ખુલા વેપાર તેમજ શાંતિનો ખુબરી હતો. તેનું મૃત્યુ ઈ.સ. ૧૮૮૯માં થયું હતું.

(૫) લિબરલ અને કોન્ઝરવેટિવ:- ઈ.સ. ૧૮૩૨ના પાર્લામેન્ટના સુધારાથી પહેલાંના વ્હીગ અને ટોરી નામના પાર્લામેન્ટના પક્ષોનાં પણ

નામે બહલાયાં. અસહના બ્લોગો ૧૮૩૨થી લિબરલને નામે ઓળખાયા. અને ટોરી કોન્ઝરવેટિવ નામે ઓળખાયા. કોન્ઝરવેટિવો “બુનું એટલું સોનું” એ વિચારના હતા. બ્યારે લિબરલો પ્રગતિવાદી. સુધારા પ્રિય હતા. પીલ બ્લેડસ્ટન એ લિબરલ હતા. કેઝરલી કોન્ઝરવેટિવ હતા. લિબરલોએ શુભામીનો નાશ, પાર્લામેન્ટની સુધારણા, ધાન્યનો કાયદો રદ. વગેરે પ્રગતિના કાર્યો કર્યા હતા.

Q. 52. What do you know of : (1) Daniel O'Connell; (2) Parnell (3) George Washington ?

(૧) ડેનિયલ ઓ'કોનેલ:—ઓ'કોનેલે આયરિશ કેથોલિકોના હુમ્મ ફર કરવા માટે ૧૮૨૩માં ‘કેથોલિક એસોસીએશન’ સ્થાપ્યું હતું. તેનો વિચાર આવી રીતે કેથોલિકોનું સંગઠન કરવાનો હતો. તે ક્ષેત્રે પરગણા તરફથી પાર્લામેન્ટના સભાસદ તરીકે ચૂંટાયો હતો. પણ કેથોલિક હોવાથી તેને પાર્લામેન્ટમાં જગા નહિ આપવામાં આવી હતી. આથી તેણે આયર્લેન્ડ માટે ચળવળ ઉભા કરી અને કેથોલિકોના હક્કો માટે લોકોમાં ઉચ્ચ જનગતિ પેદા કરી હતી. તેની ચળવળે બયંકરરૂપ પકડ્યું હતું. એના પરિણામે ૧૮૨૮માં ‘ડસ્ટ એક્ટ’ તેમજ ‘ફાર્મોરેશન એક્ટ’ રદ થયા હતા. ત્યાર પછી ૧૮૨૯માં કેથોલિક ધર્મ છૂટનો કાયદો પણ ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટને તેની ઉચ્ચ ચળવળને લીધે પસાર કરવો પડ્યો હતો. આથી તેને પાર્લામેન્ટમાં બેસવાની છૂટ મળી હતી. ત્યાં તેણે પ્રોટેસ્ટન્ટ ચર્ચના નિભાવને માટે કેથોલિકો પાસે જે કર લેવાતો હતો તેનો વિરોધ કરી, ચળવળ ઉભા કરી, તેને રદ કરવા ફરજ પાડી. ત્યાર પછી તેણે અને દેશની પાર્લામેન્ટ બુદ્ધી બનાવવા માટે “હોમરૂલની”ની ચળવળ ઉપાડી હતી. દેશમાં ખૂબ જનગતિ થવાથી ઇંગ્લાંડે તેના ઉપર રાજકોહનો આરોપ મૂકી કેદ કર્યો હતો ૧૮૪૦. ત્યારપછી અમુક સમય પછી તેને છૂટા કર્યો હતો પણ નવા ઉભા થયલા ‘તરૂણ આયર્લેન્ડ’ નામના પક્ષ સાથે તેનો મેળ સંધાયો નહિ, તેની ચળવળ અહિંસા પર હતી. તે સારો વક્તા હતો. તે ઈ. સ. ૧૮૪૭માં મૃત્યુ પામ્યો હતો.

(૨) પારનેલ:-જ્યારે પાર્લામેન્ટમાં આયઝેક બટનો પણ ગજ નહિ આવે ત્યારે આયર્લેન્ડની “હોમરૂલ”ની ચળવળની લગામ પારનેલે લાથ ધરી. તેણે પાર્લામેન્ટમાં જઈ ભાષણ સ્વાતંત્ર્યના હક્કથી પાર્લામેન્ટના કામમાં આડખીલી નાંખવા લાગ્યો. દરેક વખતે તે ભાષણ કરવા ઉભા થતો અને ‘હોમરૂલ તરફ લોકોનું ધ્યાન દોરતો. તેણે એક ખેતી સંઘ (Land league)ની સ્થાપના ૧૮૭૯માં કરી અને ૧૮૮૧માં ગ્લેડસ્ટનને આને લઈને રજીસ્ટર જમીનનો કાયદો પસાર કરવો પડ્યો. પણ પારનેલે મહેસુલ નહિ ભરવાની ચળવળ લોકોમાં ઉપાડી, આથી લેન્ડ લીગને ગેરકાયદેસર કરી પારનેલને કેદ કર્યો. પાછો જેલમાંથી છૂટી તેણે નેશનલ લીગ ઉભી કરી ‘હોમરૂલ’ની ચળવળ પાછી શરૂ કરી, પણ છેવટે પારનેલ પોતાના અંગત કારણોને લઈને પ્રગ્તના દિલમાંથી ખસ્યો અને ઈ.સ. ૧૮૯૧માં તેનું મૃત્યુ થયું.

(૩) જનરલ વોશિંગ્ટન:-આ મહાપુરૂષ વર્જિનિયાનો એક જાગીરદાર હતો. એક કિસ્સાથી અને બીજાદુર સેનાપતિ તરીકે તે જાણીતો છે. તેનામાં નિઃસ્વાર્થપાણું, પ્રમાણિકપાણું અને અનુલ દેશાભિમાન તરી આવતાં. માતૃભૂમિને સ્વતંત્ર બનાવવાનું મહાભારત કામ તેને શિરે આવ્યું. તે તેણે અડગતાથી પાર ઉતાર્યું અને માતૃભૂમિની પુત્ર તરીકેની ફરજ અદા કરી.

જ્યારે વોશિંગ્ટનના હાથમાં સેનાપતિપાણું આવ્યું ત્યારે સિપાહીઓ બીનકેળવાયલા હતા, તેમની પાસે પુરતાં હથિયાર ન હતાં, હાડગોળો તેમજ ખોરાક વગેરેની તંગી હતી. ચારે તરફથી લશ્કરની સ્થિતિ ઘણી આકરી હતી. તે છતાં હિંમતથી અને અડગ આત્મશ્રદ્ધાથી સિપાહીઓમાં માતૃભૂમિ માટેની લાગણી તેણે પેદા કરી. કિસ્સાદ તેમજ ચેતન તેઓમાં રેડ્યાં. સિપાહીઓને કેળવ્યા અને લડાઈ જતોર કરી. પણ તેઓ પહેલાં હાર્યાં. પણ જે સત્ય વસ્તુને માટે ન્યાયથી લડે છે તેને છેલ્લે ગમે તેટલી દાર મળતાં છતાં વિજય જ મળે છે. વોશિંગ્ટનને પણ વિજય મળ્યો.

પછી જ્યારે વિજય મળ્યો ત્યારે અમેરિકન સંસ્થાનોમાં પણ અંધા-ધુધી પેદા થવાનો સમય આવ્યો. નિઃસ્વાર્થી વોશિંગ્ટનને તે સંકટ

પણ હોશિયારીથી દૂર કર્યું. તેના ઉકેલ પ્રમાણે તે બધાં સંસ્થાનો પોત પોતાની પાર્લામેન્ટ રાખે અને પોતાનો વલિવટ પોતે કરે. પરંતુ સામાન્ય દિનના પ્રશ્નોને માટે સર્વ સંસ્થાનોનાં પ્રતિનિધિની એક મહાસભા બને. આ સભાના પ્રમુખના હાથમાં આખા દેશના રાજ્યતંત્રની લગામ રહે. તે પ્રમુખની ચુંટણી દર ચાર વર્ષે કરવી. આ ઉકેલ પ્રમાણે તે મહાસભાનો પહેલો પ્રમુખ વોશિંગટનને સર્વાનુમતે બનાવ્યો. બીજી વખત પણ તેજ ચૂંટાયો. ત્યારપછી તેણે નિવૃત્તિ જીવન ગુજાર્યું. તેને માટે કહેવાય છે “યુદ્ધમાં પ્રથમ, શાંતિના સમયમાં પ્રથમ અને સ્વદેશજનોના દિલમાં પણ તે પ્રથમ સ્થાને હતો.” બેનેજ વોશિંગટન અગ્નેડ પ્રતિભાશાળી વીરલો અમેરિકાનો તારણુદાર તરીકે ઈતિહાસમાં અમર થઈ ગયો છે.

Q. 53. Give a brief account of the reign of Queen Victoria or

Describe briefly the important events of the reign of Queen Victoria.

બ્યારે રાણી વિક્ટોરીયા ગાદીએ બેઠી ત્યારે મેલબોર્ન વાડો પ્રધાન હતો. તે બાહોશ અને મુસદ્દો હતો અને તે સમયે ગંભીર રાજકીય પરિસ્થિતિમાં ઈંગ્લંડ હતી. મેલબોર્ને ટપાલ ખાતું વ્યવસ્થિત બનાવ્યું અને પોસ્ટેજની પ્રથા ચાલુ કરી.

ઈ. સ. ૧૮૩૨ પાર્લામેન્ટના સુધારણાના કાયદા પસાર થયા હતા તે છતાં લોકોમાં અસંતોષ હતો. ઈ. સ. ૧૮૩૭માં પ્રજાકીય અસંતોષે ગંભીર રૂપ ધારણ કર્યું અને બજારો ફાટી નીકળ્યા. આ બજારો સમાવી દેવામાં આવ્યા.

લોર્ડ ડલ્હીમની બક્ષામણથી ઈ. સ. ૧૮૪૦માં બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટે “એક્ટ ઓફ યુનીયન” પસાર કર્યો આ કાયદાથી કેનેડાને જવાબદાર રાજતંત્ર મળ્યું.

ઈ. સ. ૧૮૪૧ થી ઈ. સ. ૧૮૫૦ સુધી પીલ વડે પ્રધાન હતો. દ્વા એન્ડ એડરની વ્યાપ્તમાં તેણે ઘણા સુધારા કર્યા. પીલ વેપારી વર્ગનો દુવાથી તેણે વેપારને લાગતા ઘણા સુધારા કર્યા, બ્રિટિશ માલની નિકાશને તેને ઉત્તેજન આપ્યું. કાચા માલ ઉપરની જગતો કાઢી નાખી. રાજ્યની આવક વધારવા ઇનિફમટેક્ષ નાખ્યો. કારખાનાને લગતો કાયદો પસાર કરાવ્યો. તેણે બાન્યનો કાયદો રદ કર્યો અને નિરંકુશ વેપારની નીતિ દાખલ કરી.

પીલ પછી લોડ રસેલ (લીઅરલ) પ્રધાન બન્યો. આર્ચબેન્ડમાં દુકાળ પડ્યો હતો અને લોકો બૂંધે મરવા લાગ્યા ઈ. સ. ૧૮૪૮. આઈરિશ લોકોએ બંડ ફાટ્યું. તેઓની ચળવળ દાખી દેવામાં આવી. ઈ. સ. ૧૮૪૮માં ઇંપનિ સરકારે અફઘાનિસ્તાન સાથે વિચલ આરંભ્યો હતો.

ઈ. સ. ૧૮૫૩માં તુર્કીએ રશિયા સામે લડાઈ જાહેર કરી. રશિયા જે આ લડાઈમાં જીતે તો યુરોપમાં તેની સત્તા ઘણી વધી જાય એમ બ્રિટિશ મુસ્લીમોને લાગ્યું અને બ્રિટનની સત્તા ઓછી થાય. આથી બ્રિટને તુર્કીનો પક્ષ લીધો.

આ વિચલ ક્રિમિયન વારને નામે ઓળખાય છે. આ યુધ્ધમાં અંગ્રેજોના વિજય થયો હતો.

ત્યાર પછી બ્રિટનને ચિન સાથે લડાઈ થઈ. ચિનના લોકોએ બ્રિટિશ વહાણોના કબજે લીધા અને અંગ્રેજ વેપારીઓનું ચીનાઓએ અપમાન કર્યું. આ કારણથી ચિન સાથે વિચલ શરૂ થયો. બ્યારે આ વિચલ શરૂ થયો. ત્યારે ઈ. સ. ૧૮૫૭માં હિંદુસ્તાનમાં બળવો ફાટી નીકળ્યો. આ બધા સંજોગોને લઈને પ્રવર્તમાનું બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય લાલી ઉઠ્યું અને કટોકટીના સંજોગો હિંમત થયા. તે વખતે પામર્સ્ટન મુખ્ય પ્રધાન હતો.

ઈ. સ. ૧૮૫૮માં બ્રિટિશ હિંદનો કારબાર ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનિ પાસેથી લઈ લેવામાં આવ્યો અને તેને બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટની સત્તા નીચે મુકવામાં આવ્યો. ઈ. સ. ૧૮૬૦માં પોસ્ટ ઓફિસમાં સેવિંગ્સ બેન્કો સ્થાપવામાં આવી.

ઈ. સ. ૧૮૬૬માં રસેલ મુખ્ય પ્રધાન હતો. તે વખતે પાર્લામેન્ટમાં એક એવો ખરડો પસાર કરવામાં આવ્યો કે જેની રૂએ મનાવિશર વધ્યો અને મજુરોને પણ મત આપવાનો હક મળ્યો.

રસેલ પછી ગ્લેડસ્ટન મુખ્ય પ્રધાન બન્યો. તે મહાન સુધારક હતો અને આદેશ નાણાં શાસ્ત્રી હતો. ગ્લેડસ્ટને આયર્લેન્ડ માટે જમીનનો ધારો પસાર કરાવ્યો અને આયર્લેન્ડના લોકોને ધર્મની છૂટ આપી. તે ઉપરાંત ઈ. સ. ૧૮૭૦ ફેબ્રુઆરીનો કાયદો પસાર કરી ફરજિયાત ફેબ્રુઆરી દાખલ કરાવી. ઈ. સ. ૧૮૭૨માં “ બેન્ક ઓફ ” પસાર કરાવ્યો.

ઈ.સ. ૧૮૭૪માં ડિસ્પેચી મુખ્ય પ્રધાન બન્યો. તેણે મજુરો અને ગરીબોની સ્થિતિ સુધારવા પ્રયત્નો કર્યા. ગરીબ અને તવંગરને એક સરખા ન્યાય મળે એવી નીતિ તેણે દાખલ કરી. મહારાણી વિક્ટોરિયાને ક્યસરે લિફ્ટનું પદ ધારણ કરવાને સન્મા આપનારો કાયદો પાર્લામેન્ટમાં પસાર કરાવ્યો. તેણે ઇંગ્લેન્ડના સુલતાન પાસેથી સુએઝની નહેરના પૌંડ ૪૦ લાખના ધેર ખરીદ કર્યા.

ગ્લેડસ્ટનનો બીજો કારભાર ઈ. સ. ૧૮૮૦. તેનું ધ્યેય આયર્લેન્ડને હોમરલ અપાવવાનું હતું તેથી તેણે એક હોમરલ બીલ રજુ કર્યું. પણ તે પસાર થઈ શક્યું નહિ. ઈ. સ. ૧૮૮૪માં પાર્લામેન્ટના સુધારણાનો ત્રીજો ખરડો તેણે પસાર કરાવ્યો. ગ્લેડસ્ટનની પરદેશનીતિ ખાસી બરેલી હતી અને તેથી બ્રિટનની પ્રતિષ્ઠા કંઈકે અંશે ઓછી થઈ.

ઈ. સ. ૧૮૮૫માં ગ્લેડસ્ટને રાજીનામું આપ્યું અને તેની જગ્યાએ લૉડ સેલિસબરી મુખ્ય પ્રધાન બન્યો. તેના સમય દરમ્યાન મહારાણી વિક્ટોરિયાનો ‘સુવર્ણ મહોત્સવ’ બારે દમામથી ઉજવાયો. દક્ષિણ આફ્રિકામાંના કેટલાક દેશો બ્રિટિશ હકુમત નીચે લાવવામાં આવ્યા. આયર્લેન્ડની હોમરલની અગવળ દાખી દેવામાં આવી હતી.

ગ્લેડસ્ટનનો ચોથો કારભાર કુલ બેજ વર્ષનો હતો. તેણે આયર્લેન્ડનું હોમરલ બીલ આમની સભામાંથી પસાર કરાવ્યું પણ અમીરોની સભામાં

તે પસાર થયું નહિ. દક્ષિણ આફ્રિકામાં નાતાલને સ્વતંત્ર રાજકારભાર આપવામાં આવ્યું ઇ. સ. ૧૮૯૪માં ગ્લેડસ્ટન મરણ પામ્યો.

લૉર્ડ સોલિસજરી ત્રીજી વખત મુખ્ય પ્રધાન બન્યો. તેના અમલ દરમ્યાન સુદાન બ્રિટિશ હકુમત નીચે આવ્યું. દક્ષિણ આફ્રિકામાં બેર લોકો સાથે લડાઈ થઈ અને તેથી તેને પરિણામે ટ્રાન્સવાલ વગેરે સંસ્થાનો બ્રિટિશ સરકારે ખાલસા કર્યા.

મહારાણી વિક્ટોરીઆનો રાજ્ય અમલ પ્રગતિને માટે પ્રખ્યાત છે તે સમય દરમ્યાન વિજ્ઞાનમાં ઘણો મોટો સુધારો થયો. વળી રાજતંત્રમાં પણ ઘણાંએ સુધારાઓ થયા. યંત્રવાદની શરૂઆત થઈ. મતાધિકાર વિસ્તૃત થયો. સાહિત્ય અને કળા ઘણાં વધ્યાં. બ્રિટિશ સંસ્થાનોની સ્થાપના થઈ અને બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય વ્યવસ્થિત રીતે સ્થપાયું.

જાણુવા લાયક બનાવો

સાલ	બનાવ	કેના વખતમાં
૧૭૧૫	જેકોબાઈટનું ૧જું બંડ	જેર્જ ૧ લો
૧૭૩૯	સ્પેઈન સાથે જેન્કીના કાન માટેનું યુદ્ધ	જેર્જ ૨ જે.
૧૭૪૧-૪૮	ઑસ્ટ્રીઆના વારસા માટે લડાઈ	વોલ્પોલનું પ્રધાનમંડળ
૧૭૪૫	જેકોબાઈટનું ૨જું બંડ	"

સાલ	બનાવ	કેના વખતમાં
૧૭૫૬-૬૩	સપ્ત વાર્ષિક યુધ્ધ	જેર્જ ૨ જે.
૧૭૮૩	વર્સેલ્સની સંધિ	મોટાપીટનું પ્રધાનમંડળ
૧૭૯૦	અમેરિકાને સ્વતંત્રતા મળી	જેર્જ ૩ જે.
	ફ્રાન્સનો રાજવિપ્લવ	જેર્જ ૩ જે.
૧૮૦૧	આયર્લેન્ડ-ઈંગ્લાંડનો સંયોગ	નાનોપિટ
૧૮૦૫	ટ્રફાલ્ગરનું યુદ્ધ	"
૧૮૦૮	હીપકલ્પીય યુદ્ધ	જેર્જ ૩ જે.
૧૮૧૫	વોટરનું યુદ્ધ	જેર્જ ૩ જે.
૧૮૧૫	અનાજના કાયદો	જેર્જ ૩ જે.
૧૮૨૮	કેથોલિક ધર્મ છૂટનો કાયદો	જેર્જ ૪ થો.
૧૮૩૨	પાર્લામેન્ટની સુધારણાનું બીજા ૧ લું	વિલિયમ ૪ થો
૧૮૩૩	ગુલામીનો નાશ	"
૧૮૩૮	ચાર્ટર્ડ ચળવળ	રાણી વિક્ટોરીઆ.
૧૮૪૬	અનાજનો કાયદો રદ	"
૧૮૫૪-૫૬	ક્રિમિયાનું યુદ્ધ	"
૧૮૬૭	પાર્લામેન્ટની સુધારણાનું બીજા ૨જું	"
૧૮૭૦	આયર્લેન્ડ સંબંધી જમીનનો કાયદો	"
૧૮૭૨	બેલ્ટ એક્ટ	"
૧૮૭૫	કારીગર નિવાસ ગૃહનો કાયદો	"
૧૮૭૬	ફરજીઆત કેળવણીનો કાયદો	"
૧૮૭૮	કારખાનાનો કાયદો	"
૧૮૮૧	આયર્લેન્ડ સંબંધી જમીનનો કાયદો	"
૧૮૮૪-૮૫	પાર્લામેન્ટની સુધારણાનું બીજા ત્રીજું	"

ઈ. સ. ૧૭૧૪ થી ૧૯૦૧
સુધીમાં થઈ ગયેલા અગત્યના પ્રધાનો.

નામ	સમય	નોંધ
(૧) વોલપોલ. જન્મ : ૧૬૭૬ મૃત્યુ : ૧૭૪૫	જેન્ ૧ લો. જેન્ ૨ જે.	બીગ પક્ષનો પહેલ વોલેજન વંશ પ્રધાન. પક્ષપદ્ધતિ તેમજ કેબિનેટ પદ્ધતિનો મજબુત પાયો નાંખ્યો. મહાન નાણાંશાસ્ત્રી, મુખ્ય શાંતિપ્રિય પ્રધાન, લડાઈનો દુસ્મન, પરદેશ- નીતિમાં નિષ્ફળ, મહાન બુદ્ધિશાળી છતાં કલંકીત, અનીતિ, લાંચ-રુસ્વત, ખુરસીનો લોભી, દારૂડીઓ, ગુગારી. બીગ પક્ષનો મહાન બુદ્ધિમંત્રી. પરદેશ નીતિ જેનરલ-ગવર્ન આત્મ- શ્રદ્ધા, ચક્રેર, પ્રતિભાશાળી, લાંચ રુસ્વતનો કટો શત્રુ, પ્રમાણિક, અગળ દેશાભિમાની, સત્તા ને ખોતાના સિદ્ધાં- તની ખાતર ટોકર મારતો.
(૨) મોટા પિટ. (અર્લ ઓફ ચેમ્બર્લે) જેન્ ૩ જે. જન્મ : ૧૭૦૮ મૃત્યુ : ૧૭૭૮	જેન્ ૨ જે. જેન્ ૩ જે.	ટોરી પક્ષી, પુરંધર અર્થમંત્રી, શાંતિપ્રિય, બુદ્ધનો કાયર, પરદેશનીતિ દમ વગરની, જાજરો સુધારક. “બાપ તેવા બેટા”, લાંચ રુસ્વતથી પર, બુદ્ધિશાળી, અગળ દેશાભિમાની. સિદ્ધાંત ખાતર ખુરસીની પણ પરવા નહિ.
(૩) નાનો પિટ. જન્મ : ૧૭૫૯ મૃત્યુ : ૧૮૦૬	જેન્ ૩ જે.	કોન્ઝર્વેટિવ, શાંતિપ્રિય, પ્રગ્નના હિતને માટે ખોતાના વિચારોને પણ દ્રશ્યતા, સારો સુધારક.
(૪) સર રોબર્ટ પીલ. જન્મ : ૧૭૮૮ મૃત્યુ : ૧૮૫૦	જેન્ ૪ થો. વિલિયમ ૪ થો. રાણી વિક્ટોરીયા.	

નામ	સમય	નોંધ
(૫) જોર્જ કેનિંગ. જન્મ : ૧૭૭૭ મૃત્યુ : ૧૮૨૭	જોર્જ ૪ થો.	પરદેશ આતાનો મહાન મંત્રી, ઉદાર પરદેશનીતિ, નાના પિટનો અનુયાયી, પરદેશનીતિનો સુધારક, સારો વક્તા અને રાજનીતિજ્ઞ.
(૬) લોર્ડ પામર્સ્ટન. જન્મ : ૧૭૮૪ મૃત્યુ : ૧૮૬૫	વિલિયમ ૪ થો. રાણી વિક્ટોરીઆ.	કેનિંગનો દિમાયતિ, સારો પરદેશ દેશાભિમાની, ધુની, કોઈની પણ પરવા વગરનો, સારો વક્તા, લોકપ્રિય પ્રધાન.
(૭) ગ્લેડસ્ટન. જન્મ : ૧૮૦૯ મૃત્યુ : ૧૮૯૮	રાણી વિક્ટોરીઆ.	પહેલાં કોન્ઝરવેટિવ પાર્ટીથી લીબરલ, “શાંતિ, સુધારો અને કરકસર” મુદ્રાલેખ, પ્રગતસત્તાક રાજ્યનો અનુયાયી, પરદેશનીતિ પાર્ટી વિનાની, સારો વક્તા, મહાન સુધારક, પ્રમાણિક, પ્રતિભાશાળી. શાંતિપ્રિય, લોકપ્રિય, પ્રધાન. અગ્નેડ મુત્સદ્દી, સારો લેખક ને વક્તા.
(૮) ડિઝરેલી. જન્મ : ૧૮૦૪ મૃત્યુ : ૧૮૯૧	રાણી વિક્ટોરીઆ.	કોન્ઝરવેટિવ સામ્રાજ્યવાદી, ગ્લેડસ્ટનનો વિરોધી, દેશાભિમાની, સારો સુધારક, સારી પરદેશનીતિ, યુધ્ધ પ્રેમી, સારો નવલ કથાકર.

હુંક નોંધ:—આપણે ઉપરના પ્રધાનો વિશે હુંકમાં વિવેચન કર્યું. આ ઉપરથી સહેજે જણાશે કે લગભગ બધાજ શાંતિપ્રિય પ્રધાનો બોલ્પોલ, નાનો પિટ, ગ્લેડસ્ટન વગેરે પોતાની પરદેશ નીતિમાં નિષ્ફળ ગયા હતા. બ્યારે બીજાઓ શાંતિના કામકાજમાં અંબૂરા રહ્યા હતા.

બ્રિટનનું રાજ્યબંધારણ

[પ્રશ્નાત્તરરૂપે]

Q. 1. Give a brief account of the development of the British Constitution.

બ્રિટનનું હાલનું રાજ્યબંધારણ સૌકાઓના સુધારાનું પરિણામ છે. લોકો જેમ જેમ કેળવાતા ગયા તેમ તેમ રાજ્યકારભારમાં માથું મારવા લાગ્યા, રાજ્યકારભારમાં લોકો મેળવવા માટે લઢતો ઉપાડવા લાગ્યા અને પોતાનો લોક રાજ્યકારભારમાં મેળવ્યો. ઈંગ્લાંડના અસલનો ઇતિહાસ તપાસતાં માલમ પડશે કે રાજાઓ આપખુદ સત્તાથી રાજ્ય ચલાવતા હતા. રાજા જનતા વખતમાં પહેલીજવાર પ્રજા, રાજાની સામે થઈ અને તેની પાસે **મહાન દસ્તાવેજ (Great Charter)** લખાવી લીધો. આથી પ્રજાની સંમતિ વિના કર ન નાંખવાની, જેરકાયદેસર કોર્ટને જેલમાં ન પૂરવાની. વગેરે કમુક્કાત રાજાઓ આપી અને ઈંગ્લાંડના બંધારણના પાયા નાંખ્યા. પહેલા એડવર્ડના વખતમાં ઈ. સ. ૧૨૨૫માં સાચા પ્રતિનિધિઓની અનેલી પહેલી પાર્લામેંટ મળી. ત્યારપછી પ્રજા રાજ્યકારભારમાં વધારેને વધારે લોક મેળવતી ગઈ. આમની સભાએ કરવેરા ઉપર કાયમ મેળવ્યો અને નાણાંને લગતું બીજા પહેલું આમની સભામાંથી પસાર થાય એવું કરાવવામાં આવ્યું.

ટયુડર વંશની શરૂઆતમાં લોકો મુક્તથી કંટાળી ગયા હતા અને સત્તાવાન રાજાની જરૂર હતી એટલે રાજાઓને પુષ્કળ સત્તા આપવામાં આવી હતી તે છતાં રાજાઓ પાર્લામેંટ વિરુદ્ધ જઈ કોર્ટપણ કાર્ય કરવા ઇચ્છતા ન હતા. જ્યારે ટયુડર રાજાઓ આપખુદ બનતા ત્યારે પાર્લામેંટ પણ તેમની સામે માથું ઉઠાવતી.

સ્ટુઅર્ટ વંશના રાજાઓ “ઈશ્વરી લોક”નો દાવો કરતા, તેની સામે લોકોને પ્રજાલોક માટે વારંવાર થતું પડ્યું. ચાર્લ્સ ૧લાએ લોકની અરજી

ઉપર સહી કરી. ત્યારપછી રાજા અને પ્રજા વચ્ચે એટલે બધો વિરોધ વધી ગયો કે આખરે રાજાનો વધ કરીને પણ પ્રજાએ પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપિત કર્યું. આને પરિણામે હેબિયસ કોરપસ એક્ટ પસાર થયો. લોકોએ પોતાના હક્કની લડતમાં જ નેમ્સને પદબ્રષ્ટ કર્યો અને વિલિયમને ગાદીએ બેસાડ્યો. પાર્લમેન્ટ દર વર્ષે બેસાવવી એમ નક્કી થયું. ઈંગ્લેન્ડ અને સ્કોટલેન્ડની પાર્લમેન્ટ સંયુક્ત થઈ.

સ્ટુઅર્ટ રાજાની સાથે વારંવાર વિરોધ કરી પાર્લમેન્ટ પોતાની સત્તા બચાવી હતી. પણ પાર્લમેન્ટની રચના અને કાર્ય પદ્ધતિ જેમની જેમ તેવાં વ્યવસ્થિત ન હતાં. આથી તેમાં સુધારાઓ હોતોવર વંશમાં જેમ જેમ જરૂર પડતી ગઈ તેમ તેમ કરવામાં આવ્યાં. હોતોવર વંશ દરમ્યાન ઘણાં મહાન અને અગત્યના ફેરફારો રાજ્ય અધિકારણમાં થયા. પણ પદ્ધતિ દાખલ થઈ. પાર્લમેન્ટની સભા દર વર્ષે નિયમિત બરાવવા લાગી, પાર્લમેન્ટના સભ્યોમાંથી ચંડી કોલેજા પ્રધાનોનું અનેક પ્રધાનમંડળ (Cabinet) રાજ્યકારભાર ચલાવવા લાગ્યું. પ્રધાનમંડળનો આગેવાન વડો પ્રધાન (Prime Minister) કહેવાવા લાગ્યો. રાજાની સત્તા ઓછી થવા લાગી, પ્રધાનમંડળના સભ્યો પાર્લમેન્ટની બહુમતીના હોઈ, તેમના હાથમાં રાજ્ય કારભાર ચલાવવાની સત્તા આવી. આમની સમાની સત્તામાં વધારો થયો. મનદારોની સંખ્યામાં વધારો થયો. વિલિયમ જયાના વખતમાં પાર્લમેન્ટનો સુધારણાનો કાયદો (ઈ. સ. ૧૮૩૨)માં થયો, ત્યારપછી વિક્ટોરીઆના વખતમાં ઈ. સ. ૧૮૬૭ અને ઈ. સ. ૧૮૮૪ના કાયદાથી પાર્લમેન્ટનાં વધુ સુધારાઓ દાખલ થયા. ઈ. સ. ૧૮૭૨માં બેસેટથી મન આપવાની પદ્ધતિથી આવું થઈ. વડો પ્રધાન અને તેનું પ્રધાનમંડળ રાજાના નામથી પોતાની જોખમદારી ઉપર રાજ્યવહીવટ ચલાવવા લાગ્યાં. રાજાના હક્કો કાયમ રહ્યા પણ તેની સત્તા નામની જ રહી.

Q. 2. What are the prerogatives of the British Sovereign ?

બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય ઉપર ખરી હકુમત ચલાવનાર અને રાજ્ય કારભાર કરનાર જે કે પ્રધાનમંડળ (કેબીનેટ) છે તે છતાં સિધ્ધાંત ખાતર રાજ્યને મોટી સત્તા આપવામાં આવી છે. રાજ્યને ખાસ અધિકારો આપવામાં આવ્યા છે. રાજ્યની ઉપર કોઈની સત્તા ખાસ નથી. રાજ્યને અસાધારણ સત્તા અપાયેલી છે. રાજ્યને મરજીમાં આવે તેને મારી બંધી શકે છે, અદાય તેને ધનામ, ઇલ્કાબ તથા જંગીર આપી શકે છે. કોઈને અમીર બનાવવો હોય તો તે રાજ્ય કરી શકે છે. આવા ઘણા હકો એક્ટિ બ્રિટનના રાજ્ય ભોગવી શકે છે પણ આ હકો નામનાજ છે. બ્રિટિશ પ્રજા તેમના રાજ્ય અને રાજી તરફ બહુ માનથી વર્તે છે. પાર્લમેન્ટ અને બીજા રાજ્ય બંધારણમાં વખતો વખત ફેરફાર થાય છે પણ રાજ્યના હકોમાં બીલકુલ ફેરફાર કરવામાં આવતા નથી.

બ્રિટિશ તાજ જે ખાસ હકો ધરાવે છે તેમાં પાર્લમેન્ટ બોલાવવાના અને તે અરબાસ્ત કરવાની બાબત વિષેના હકો ઘણાં મહત્વના છે. અમીરોની સભા રાજ્યની વિરુદ્ધ હોય તો એ વિરોધની સામે થવા રાજ્ય નવા અમીરો બનાવી અમીરોની સભામાં સ્થાન આપી શકે છે. જે કે હકોનો ઉપયોગ રાજ્ય ખાસ સંજોગોમાંજ કરે છે. આ બધા હકો તાજને હોવા છતાં હાલની પધ્ધતિ પ્રમાણે રાજ્ય વડા પ્રધાનની સલાહ વગર એક પણ કૃત્ય કરતો નથી.

રાજ્યના હક ઘણાં વિસ્તૃત છે, તે છતાં સામાન્ય વ્યવહારમાં રાજ્યને કંઈ હક નથી. આવા વિચિત્ર પ્રકારના બંધારણથી આપણને નવાઈ લાગે છે. પ્રધાન મંડળો અને વડા પ્રધાનો બદલાય છે પણ રાજ્ય તો કાયમજ રહે છે. રાજ્યનો અનુભવ અને અપક્ષપાત રાજ્યની ઘણી ઉપયોગી થઈ પડે છે.

Q. 3. What are the relations between. (1) The Prime Minister and the Cabinet (2) The Prime Minister and the House of Commons. (3) The House of Lords and the House of Commons.

(૧) વડો પ્રધાન અને પ્રધાનમંડળ:-પાર્લમેન્ટની ચૂંટણી થઈ ગયા પછી જે પક્ષ બહુમતીમાં હોય તેના નેતાને રાજ્ય પ્રધાનમંડળ રચવા કહે છે. નેતા વડો પ્રધાન અને છે અને પોતાના કાર્યમાં સહકાર આપવા પોતાના પક્ષમાંથી કાર્ય કરી શકે તેવા ઉચ્ચ કોટીના શખ્શોને પ્રધાનો તરીકે નીમે છે. જ્યાંસુધી નવી ચૂંટાયેલી પાર્લમેન્ટ ચાલુ રહે છે ત્યાંસુધી વડો પ્રધાન અને બીજા પ્રધાનો હોદ્દા પર ચાલુ રહે છે. પ્રધાનમંડળમાં જે અગત્યની ચર્ચા થાય છે તે વિષેની માહિતી વડો પ્રધાન રાજ્યને આપે છે. વડો પ્રધાન રાજ્ય અને પ્રધાનમંડળ વચ્ચેની સાંકળ છે.

કેબીનેટ (પ્રધાનમંડળ)ની ચૂંટણી વડો પ્રધાન કરે છે અને પ્રધાનમંડળના સભ્યોને જુદા જુદા ખાતાઓનું કાર્ય સોંપવામાં આવે છે. પ્રધાનમંડળનો કોઈપણ સભાસદ કંઈપણ પગલું ભરતાં પહેલાં વડા પ્રધાનને જો અમુક પ્રશ્ન પ્રધાનમંડળ સમક્ષ મુકવાની જરૂર લાગે તો તે તેમ કરે છે અને પ્રધાનમંડળનો અભિપ્રાય લે છે. વડો પ્રધાન એ પ્રધાનમંડળનો પ્રમુખ છે. જે પ્રધાન મંડળમાંના કોઈપણ સભાસદને બીજા સભાસદો જોડે મતભેદ પડે તો તે સભાસદને રાજીનામું આપવાની ફરજ વડો પ્રધાન પાડે છે. વડો પ્રધાન રાજકાર્યમાં મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. તે પાર્લમેન્ટનો નેતા છે અને પ્રધાન મંડળનો પ્રમુખ છે. તે મતદારોનો પ્રતિનિધિ છે અને રાજ્યનો સલાહકાર છે.

(૨) વડો પ્રધાન અને આમની સભા:-હાલની આમની સભાના સભ્યોની સંખ્યા ૬૧૫ની છે. તેમાં ઇંગ્લંડ, વેલ્સ, સ્કોટલેન્ડ અને હિત્તર આયર્લેન્ડના પ્રતિનિધિઓ બેસે છે. આ પ્રમાણે પાર્લમેન્ટમાં દરેક વિભાગનું પ્રતિનિધિત્વ હોય છે તેમાં એક અથવા બીજા પક્ષના સભાસદો હોય છે. પાર્લમેન્ટમાં કોન્ઝર્વેટીવ, લિબરલ અને મજુરપક્ષ વગેરે ત્રણ પક્ષો મુખ્ય છે.

રાજકારણનાર અંગે ખરી સત્તા આમની સભા ધરાવે છે. પ્રશ્નના દરેક વર્ગનું પ્રતિનિધિત્વ તે ધરાવે છે. આમની સભાના પ્રમુખને 'સ્પીકર' કહેવામાં આવે છે. વરસ દરમિયાન આમની સભા ત્રણ ચાર વખત મળે છે. આ સભામાં પ્રશ્ન પૂછાય છે, જવાબો દેવાય છે અને બીજો ઉપર

અર્થા થાય છે. આમની સભા—(૧) કાયદા કાનૂન ઘડે છે. (૨) નાણાં વિષય અર્થા નાણાં સંબંધીનું અંદાજ પત્ર નક્કી કરે છે. (૩) કારોબારી ઉપર અંકુશ રાખે છે. રાજકારભાર ચલાવનાર કેબીનેટ ઉપર દેખરેખ રાખે છે.

આમની સભાનો કોઈપણ સભાસદ વાણી અને વિવાદ સ્વાતંત્ર ભોગવે છે. દરેક સભાસદને છૂટથી ચર્ચા કરવાનો હક્ક છે અને તે પ્રમાણે કે કોઈ પણ જાતના સંકોચ વિના તે વર્તી શકે છે.

વડો પ્રધાન આમની સભાનો નેતા છે અને તેઓનો ખરો પ્રતિનિધિ છે. પ્રધાનો પ્રજાના નોકરો છે અને દરેક કામને વાસ્તે પાર્લમેન્ટને જવાબદાર ગણાય છે. જે વડા પ્રધાનની કોઈ પણ ભૂલ થાય તો તેને માટે પ્રધાનમંડળ જવાબદાર ગણાય છે. જે આમની સભાનો પ્રધાનમંડળ ઉપર કે વડા પ્રધાન ઉપરથી વિશ્વાસ હઠી જાય તો પ્રધાનને અને તેના મંડળને હોદ્દા ઉપરથી તરત ખસવું પડે છે. ભારતીય ફરીથી પ્રધાનમંડળ નીમાય છે. આ રીતે વડા પ્રધાનની સત્તા અને હોદ્દો પાર્લમેન્ટ ઉપર આધાર રાખે છે.

(૩) અમીરોની અને આમની સભા:—બ્રિટિશ પાર્લમેન્ટની ઉપલી સભા અમીરોની સભાને નામે ઓળખાય છે. અમીરોની સભાના સભ્યોની સંખ્યા મુકરર કરેલી હોતી નથી. અમીરોની સભા પ્રજાનું ખરું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી નથી. અમીરો વંશપરંપરા પાર્લમેન્ટમાં બેસે છે.

અમીરોની સભાની રચના આમની સભાની રચનાથી તદ્દન જુદા પ્રકારની છે. આમની સભા દર પાંચ વર્ષે ચૂંટાય છે પણ અમીરોની સભા કાયમી છે. આમની સભામાં પ્રમુખ ચૂંટાય છે પણ અમીરોની સભામાં લોર્ડ ચાન્સેલર પ્રમુખ થાય છે.

અમીરની સભાની સત્તા—(૧) કાયદા કાનૂન. (૨) નાણાં વિષય. (૩) કારોબારી અને (૪) ન્યાય, ઉપર હોય છે.

રાજ્ય બંધારણના સિદ્ધાંતની દ્રષ્ટિએ અમીરોની સભા ધારાધોરણ અને કાયદાઓ અંગે લગભગ આમની સભાના જેટલીજ સત્તા ધરાવે છે. જન્મે સભાને રાજ્યવહીવટ ઉપર ચર્ચા કરવાનો સરખો હક્ક છે. અમીરોની સભા ન્યાય વિષય બાબત ઉપર અમુક બાબતમાં વધુ સત્તા ધરાવે છે. રાજ્ય

બંધારણમાં અમીરોની સભાની સત્તા આમની સભાની સત્તા નોટલીજ છે પણ ઉદી પ્રમાણે અમીરોની સભાની સત્તા ઘણી ઓછી હોય એમ લાગે છે. આમની સભાએ પસાર કરેલો અરદો, કાયદો અને તે પહેલાં અમીરોની સભાની સંમતિની ખાસ જરૂર છે પણ આમની સભામાં ઘણી મોટી બહુમતીથી પસાર થયેલો અરદો સાધારણ રીતે અમીરોની સભા મંજૂર કર્યા વગર રહેતી નથી. આ અને બીજાં કારણોથી એમ સ્પષ્ટ માત્રમ પડે છે કે અમીરોની સભા ફક્ત નામનીજ છે. નાણાં વિષયક અરદાઓ સિવાય બીજા અરદાની બાબતમાં અમુક સંજોગોમાં અમીરોની સભાની સંમતિ વિના ચલાવી શકાય છે. ન્યાય વિષયક બાબતમાં અમીરોની સભા ખાસ સત્તા ધરાવે છે.

Q. 4. What are the powers and functions of a Cabinet in the British Constitution.

વડો પ્રધાન પોતાના પદ્મમાંથી બાહ્યશ અને હાયક માણસો પ્રધાન તરીકે પસંદ કરે છે અને તેને રાજ્ય મંજૂરી આપે છે. દરેક પ્રધાન આમની સભાનો કે અમીરોની સભાનો સભાસદ હોય છે. તેનામાં રાજ્યતંત્ર ચલાવવાની આવડત હોય છે.

પ્રધાન મંડળને વિસ્તૃત કરી તેની સંખ્યા ૪૦-૫૦ સભાસદોની રાખવામાં આવે છે તેને **મીનીસ્ટ્રી** કહે છે. તેમાં પાર્લામેન્ટમાં બેસતા સરકારી અમલદારો પણ હોય છે. વ્યવસ્થા ખાતર આ ૪૦-૫૦ સભાસદોમાંથી ફક્ત ૧૨ થી ૧૫ સભાસદો કેબીનેટ (પ્રધાન મંડળ)માં બેસે છે.

પ્રધાનોના હાથમાં નીચે પ્રમાણે મુખ્ય ખાતાઓ સોંપેલા હોય છે:—

(૧) **First Lord of Treasury**—આ હોદ્દા ઉપર વડો પ્રધાન હોય છે. તેનું કાર્ય નિશ્ચિત હોતું નથી.

(૨) **The Lord Privy Seal**—આ હોદ્દો ધરાવનાર સભ્યને કંઈ કાર્ય કરવાનું હોતું નથી.

(૩) Chancellor of Exchequer—નાણું ખાતાનો પ્રધાન આવક ભવનનું પત્રક તૈયાર કરે છે.

(૪) Lord of Admiralty—નૌકા ખાતાનો ઉપરી હોય છે.

(૫) The Lord President of the Council—પ્રીવી કાઉન્સીલનો પ્રમુખ, જેનું કાર્ય જુદી જુદી બોર્ડો ઉપર સંભાળ રાખવાનું હોય છે.

(૬) Lord High Chancellor—ઉમરાવની સભાનો પ્રમુખ, સરકારનો ન્યાય ખાતાનો સલાહકાર હોય છે.

(૭) Secretaries of States—આ સભાસદોમાં ગૃહમંત્રી, સંસ્થાનમંત્રી પરદેશમંત્રી, યુદ્ધમંત્રી અને હિંદી વજર હોય છે.

આ ઉપરથી માલમ પડે છે કે રાજવહીવટનું કામ જુદાં જુદાં ખાતાઓમાંથી વહેંચી નાખવામાં આવેલું હોય છે. દરેક ખાતાનો મંત્રી વડો અમલદાર કહેવાય છે અને તે કમિનિટમાં તે ખાતાની બાબતો રજૂ કરે છે. આ મંત્રીઓ પ્રધાન મંડળની સૂચના અને દોરવણીથી કામ કરે છે.

પ્રધાન મંડળમાં સાત રાષ્ટ્રવજરો—હોમ સેક્રેટરી, ફોરીન સેક્રેટરી, હિંદી વજર, સ્કોટલેન્ડ માટેનો વજર, સંસ્થાનોનો વજર, આયર્લેન્ડ માટેનો વજર, યુદ્ધ ખાતાનો વજર હોય છે. એક નિર્દેશી ખાતાનો ઉપરી, વડો પ્રધાન જનરલ હોય છે. કેળવણી ખાતાનો, આરોગ્ય ખાતાનો, લશ્કરી ખાતાનો, જંગલોર બોધકામ ખાતાના એમ જુદા જુદા ખાતાનાં મંત્રી હોય છે. પ્રધાનો લશ્કર બાહતો ખાતાઓ ઉપર વડો પ્રધાન સામાન્ય હેખરેખ રાખે છે. સામાન્ય બાબતોનો નીકાલ કરવાની સત્તા ખાતાના પ્રધાનને હોય છે પણ પરદેશનીતિ પરત્વે કંઈકે સલાહ ઉઠા થાય તો તે વખતે વડાપ્રધાનની સલાહ લેવામાં આવે છે. પ્રધાન મંડળનું કામકાજ તદ્દન ખાનગી રાખવામાં આવે છે. પ્રધાન મંડળના કામકાજ ઉપર તાજ પોતાનો વ્યક્તિગત અભિપ્રાય વડાપ્રધાનને સૂચના રૂપે આપે છે.

વડા પ્રધાનની સત્તા અને જોખમદારી ઘણા વિશાળ છે. કારોબારી ઉપર તે પુષ્કળ સત્તા ધરાવે છે. જે કે સચળો રાજકારભાર તાજને નામેજ

આય છે તે છતાં વડો પ્રધાન ખરો સત્તાધીશ છે. વડા પ્રધાનની સત્તા એટલી બધી વિશાળ છે કે તે પોતાના પક્ષના બળને આધારે કોઈપણ કાયદો ફેરવી શકે છે તે છતાં વડો પ્રધાન તથા પ્રધાનો તદ્દન સ્વતંત્ર નથી. તેમના ઉપર પાર્લમેન્ટનો અંકુશ હોય છે.

Q. 5. What do you know of the Constitution, function and power of the House of Commons.

પ્રજનના પ્રતિનિધિની પાર્લમેન્ટ બનેલી હોય છે. તેમાં બધું મળીને કોઈપણ ઉપરાંત સભાસદો બેસે છે. પાર્લમેન્ટમાં જે પક્ષ બહુમતીમાં હોય છે તેનો નેતા તે સભાનો પ્રમુખ બને છે. આમની સભાના દરેક સભાસદને વાર્ષિક ૪૦૦ પાઉન્ડ વર્ષાસન મળે છે.

આમની સભા સરકારના કાર્યો ઉપર દેખરેખ રાખે છે અને પ્રધાનોની વર્તણૂંક અયોગ્ય માલુમ પડતાં તેના ઉપર કાયદેસર કામ ચલાવે છે. વડીવટ ખર્ચ અંગે બેઠકમાં નાણાં મંજૂર કરવાનો હક્ક આમની સભાને છે. જાહેર દિતનાં સઘળાં કાર્યો ઉપર ચર્ચા કરવાનો હક્ક આમની સભાને છે. ન્યાય ખાતામાં અથવા જાહેર બાંધકામ ખાતામાં અયોગ્યતા માલુમ પડે તો તે બાબતની ચોક્કસ તપાસ કરવાનો અને તેને માટે સમિતિ નીમવાનો હક્ક આમની સભાને છે. કદાચ બાબત સઘળા કાયદા પસાર કરવાનું કાર્ય આમની સભાનું છે. પ્રજનમતના ખરા પ્રતિનિધિઓ આમની સભામાં બેસે છે એટલે પ્રજનના હિત ઉપર વધારે ધ્યાન આમની સભામાં અપાય છે.

આમની સભાના સભાસદો વાણી અને વિવાદ સ્વાતંત્ર ભોગવે છે. તેઓ વિનાસકોચે કોઈ પણ બાબતની ચર્ચા કરી શકે છે, આક્ષેપો મૂકી શકે છે અને તેને માટે તેમના ઉપર અદાલતોમાં કામ ચાલી શકતું નથી. આમની સભા નાણાં વિષયક કાયદા અંગે સત્તા ધરાવે છે. જાહેર ખાતા-ઓના ખર્ચ ઉપર અંકુશ મૂકી શકે છે. આમની સભા બાબત બંધારણને માટે કોઈ પણ સુધારા વધારા કરવાનો હક્ક આમની સભાને જ છે. આમની

સમાનો સભ્ય પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ ગણાય છે અને તેથી કોઈપણ દીવાની ગુન્દા માટે તેમની ધરપકડ થઈ શકતી નથી.

જો કોઈ પણ ખરડો આમની સભાએ પસાર કર્યો હોય અને અમીરોની સભા લાગલગત ત્રણ બેઠકો દરમિયાન દરેક બેઠકમાં તે ખરડો પસાર કરવાની ના પાડે તો આમની સભા અમીરોની સભાની સંમતિ વિના પણ તે ખરડો રાજ્ય કર્તા સમક્ષ મંજૂરી માટે ધરી શકે છે.

Q. 6. Mention the most important constitutional rights acquired by the people from 1600 to 1900.

જવાબ માટે જુઓ પાનું ૩૯ અને ૧૦૯, ૧૧૦

Q. 7. What is a cabinet ? Show that it is the most Vital and most controlling body in Great Britain.

જવાબ માટે જુઓ જવાબ ૪ થો.

Q. 8. What do you understand by the cabinet system of Government ? Describe the chief features of its working.

જવાબ માટે જુઓ જવાબ ૪ થો.

Q. 9. What is the position of the Sovereign in the British Constitution ? What are his relations to the House of Commons so far as his prerogatives is concerned ?

જવાબ માટે જુઓ જવાબ ૨ અને ૫.

Q. 10. State briefly the special functions of the House of Lords and the House of Commons.

જવાબ માટે જુઓ જવાબ. ૨. (૩). અને ૫.

Q. 11. What do you know about the Parliament Act. of 1911. and what changes did it introduce.

ઇંગ્લાંડની આર્થિક સ્થિતિ ખરાબ હોવાને લીધે લાર્ડ એસ્કવીથની મરજી વધુ કર નાંખવાની હતી. તેથી તેણે કેટલાક આર્થિક સુધારા દાખલ કરવાનો વિચાર કર્યો. ઈ. સ. ૧૯૦૯-૧૦ ના વર્ષના અંદાજ પત્ર વખતે ખજાનચી એ નવા કરો નાંખવાની એક યોજના આમની સભામાં રજુ કરી. દરખાસ્તમાં રજુ કરેલા કરો ગરીબોને લાગતા ન હતા પણ તેઓ ફક્ત અમીરો અને પૈસાદાર લોકો પર પડતા હતા. આથી અમીરોની સભાએ તે ખરડો ના મંજૂર કરી ઉરાડી દીધો. આ કારણથી વડા પ્રધાને પ્રતિનિધિ મંડળ રદ કર્યું.

ત્યાર પછી નવી ચૂંટણી થઈ અને આમની સભામાં એસ્કવીથના પક્ષના સભાસદો તથા મંજૂર પક્ષ ભેગો થઈ અંદાજ પત્ર પસાર કર્યું. તે અંદાજ પત્ર અમીરોની સભામાંથી પણ પસાર થયું. એસ્કવીથ પોતાનું ધાર્યું કરે તેવા સ્વભાવનો હતો. સમય આવતાં અમીરોની સભાની સત્તા તોડી નાંખવા તેણે એક ખરડો તૈયાર કર્યો. આ ખરડામાં નીચે પ્રમાણે બાબતો હતી:— (૧) અમીરો એ નાણાં વિષય બીજા ઉરાડી મૂકવું નહિ કારણ કે નાણાં વિષય ઉપર તેમનો કોઈ પણ વતનો કામ ન હતો. (૨) જો એક ખરડો અમીરની સભા ના મંજૂર કરે પણ જો તેજ ખરડો આમની સભા એ વર્ષ રહીને પાછો પસાર કરે તો તે કાયદા તરીકે ગણવો. (૩) સાત વર્ષને બદલે આમની સભાની ચૂંટણી દર પાંચ વર્ષે કરવી. (૪) આમની સભાના બીન સરકારી સભ્યોને પૌ. ૪૦૦ વર્ષોસન આપવું.

ઉપરના ખરડો ઈ. સ. ૧૯૧૧માં પસાર થયો અને તે કાયદો બન્યો.

Q. 12 Distinguish between Absolute Monarchy and Limited Monarchy.

કેટલાક દેશોમાં રાજ્યની તમામ કારોબારી સત્તા એકલા રાજાને જ સોંપી દેવામાં છે. તે પોતાનો વહીવટ ચલાવવા પ્રધાનોની કે પ્રજાની સંમતિ લેતો નથી. રાજા ફક્ત મુખ્યત્વાર હોય છે અને તેની સત્તા અમર્યાદિત, અંકુશ વગરની હોય છે. આવી જાતની રાજ્ય પદ્ધતિને “અમર્યાદિત રાજસત્તાક પદ્ધતિ” કહે છે. આ પદ્ધતિ પ્રમાણે ચાલતા રાજતંત્રમાં રાજા સર્વોપરિ સત્તા ભોગવે છે અને તે પોતાની ખુશી પ્રમાણે રાજકારભાર ચલાવે છે.

આવા પ્રકારનું બંધારણ ઈંગ્લંડમાં નથી. રાજા પોતે સર્વ સત્તાધીશ નથી. તેની સત્તા મર્યાદિત છે. અમીર અને આમની સભાઓ કાયદાઓ ઘટે છે એટલે ઈંગ્લંડના રાજા આપમત પ્રમાણે રાજકારભાર ચલાવી શકતા નથી. સિદ્ધાંતની દ્રષ્ટિએ ઈંગ્લંડના રાજાની સત્તા વિશાળ છે તે છતાં વસ્તવિક રીતે જોતાં તેની સત્તા ફક્ત નામની જ છે. ગ્રેટ બ્રિટનના રાજ્ય બંધારણમાં પ્રધાન અને પ્રધાનમંડળ તમામ સત્તા ભોગવે છે અને તેઓ રાજાને નામે વહીવટ ચલાવે છે. પ્રધાન અને પ્રધાનમંડળ આમની સભાના ચૂંટી કાઢેલા સભાસદો છે અને તેઓની બહુમતી પ્રમાણે રાજ્યકારભાર ચલાવવામાં આવે છે. ઈંગ્લંડનું રાજતંત્ર પ્રજા ચલાવે છે અને પ્રજા પોતે જ તેને માટે જવાબદાર છે.

પ્રજાસત્તાક પદ્ધતિ પ્રમાણે ચાલતા રાજતંત્રમાં રાજા અથવા તાજાને નહિ જેવું સ્થાન હોય છે. ઈંગ્લંડમાં એવા પ્રકારની રાજ્યપદ્ધતિ છે કે જેમાં રાજા હોવા છતાં રાજાની સત્તા ઉપર પાર્લામેન્ટનો અંકુશ છે. આથી ગ્રેટ બ્રિટનમાં “નિયંત્રિત રાજશાસન” આવે છે.

Q. 13 Write Short notes on:- (1) The Privy Council. (2) Civil Service.

(૧) પ્રીવી કાઉન્સિલ:-લાલનું પ્રધાનમંડળ જુની રાજસભામાંથી અસ્તિત્વમાં આવ્યું છે. પ્રધાનમંડળદ્વારા રાજકારભાર ચલાવવાની પ્રથા

વિલિયમ ત્રીજાના વખતથી હાખલ થઈ છે. પ્રધાનમંડળની સભામાં રાજ્યને સ્થાને જે પ્રમુખ બેસતો તે વડા પ્રધાન તરીકે ઓળખાવવા લાગ્યો.

પ્રીવી કાઉન્સીલના સભાસદો રાજકારોબરના જુદા જુદા ખાતાઓના નિષ્ણાતો હોય છે. કટોકટીને સમયે અંગતની બાબત ઉપર તેઓનો અભિપ્રાય લેવામાં આવે છે. પ્રીવી કાઉન્સીલમાં પ્રધાનમંડળના સભાસદો, ધર્મોપદેશ, કેટલાક ન્યાયાધીશો, કેટલાક મહાન રાજદ્વારી પુરૂષો, ખ્યાતિ પામેલા લેખકો, વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ, કવિઓ અને બીજા અગ્રગણ્ય પુરૂષો હોય છે. તેમની સંખ્યા લગભગ ૩૦૦ જેટલી હોય છે. આવું મોટું મંડળ ક્યારેય કોઈ એક ચાલે છે. આ મંડળના સભાસદોને 'રાઇટ ઓનરેબલ'નો હોદ્દો આપવામાં આવે છે. આવું મોટું મંડળ કોઈપણ જાતનું સક્રિય કાર્ય ન કરી શકે તેથી તેમાંથી કેબીટ જેવું મંડળ બનેલું હોય છે.

(૨) સનદી નોકરી:—પ્રધાનમંડળના પ્રધાનોને જુદા જુદા ખાતાઓનો કારભાર સોંપવામાં આવે છે. પ્રધાનો આ ખાતાઓ ઉપર દેખરેખ રાખે છે. પક્ષપદ્યતિને લીધે પાર્લમેન્ટમાં જે પક્ષની બહુમતી હોય તે પક્ષના પ્રધાનોના હાથમાં આ ખાતાઓ સોંપાય છે. કેટલીક વખત પાર્લમેન્ટની ચૂંટણી પછી પ્રધાનમંડળ તો બદલાઈ પણ જાય છે. પ્રધાનમંડળ બદલાઈ જાય તો પણ આ ખાતાઓનો કારભાર નિયમિત ચાલ્યા કરે તેટલા માટે ખરે કારભાર કરનાર સનદી નોકરો હોય છે. તેઓ રાજદ્વારી પક્ષથી અલગ છે અને ખાતાઓના કાયમી નોકરો હોય છે એટલે ખરે જોતાં જુદા જુદા ખાતાઓનો કારભાર આ સનદી નોકરોજ ચલાવે છે. પ્રધાન રાજનામું આપે છે પણ તેના નોકરો તો ચાલુજ રહે છે. સનદી નોકરો જે ખાતામાં કામ કરતા હોય છે તે ખાતાં વિષે તેઓ ઘણું જ્ઞાન ધરાવે છે અને પ્રધાનોને કેટલીક વખત માહિતી અને સલાહ આપે છે. આ સનદી નોકરોની પસંદગી ખરીદા લીધા પછીજ થાય છે. આ પરીક્ષા ઘણી ઊંચી કોટીની હોય છે. પરીક્ષામાંથી પસાર થયા પછી અમુક ખાતામાં તેઓને હાખલ કરવામાં આવે છે અને તેમાં અમુક વખત સુધી કાર્ય કર્યા પછી તેઓ રૂદ અને છે આવા સનદી નોકરો (Civil Servants) હિંદુ તાનમાં પણ છે.

USEFUL BOOKS FOR STDS. VI & VII

Golden Guide to General English By K. A. THAKKAR M.A.L.L.B.	0-1-
All India High School Essays & Letters	1-
Figures of Speech by M. S. Patel	0-
Analysis made easy by B. P. Aggarwala	0-
Parsing made easy ,, ,, ,,	0-
English Idioms by Mitra	2-0-
Summary of Physics and Chemistry	0-7-0
10 Test Papers in General English	1-8-0
An Hour with Physics: Pocket Book	0-2-0
An Hour with Chemistry: Pocket Book	0-2-0
Algebra in an easy chair	0-1-6
How & why in Geography (in Gujarati)	0-5-0
મુસલમાન યુગ (પ્રશ્નોત્તરરૂપે)	૦-૪-૦
સરળ મેટ્રીકયુક્લેશન ભુગોળ ,,	૧-૨-૦
ઇંગ્લેન્ડ તથા હિન્દુસ્તાનનું રાજ્ય બંધારણ	
ર. ન. વહીવટી	૦-૭-૦

Can be had from—

Shree Gajanan Pustakalaya

New & Secondhand Bookseller,

Tower Road, SURAT.

